

aVörös
postakocsi
irodalmi, művészeti, kritikai folyóirat

2019 | 3

Vajda Mihály a történetek jelentőségéről
Tóth Krisztina, Lackfi János, Zsille Gábor, Csabai László,
Novák Zsüliet versei és prózái
Kritikák Bódi Katalin, Végel László, Anna Politkovszkaja könyveiről

A Vörös Postakocsi

irodalmi, művészeti, kritikai folyóirat

www.avorospostakocsi.hu

Szerkesztők

Kulin Borbála
Kürti László

Korrektúra, olvasószerkesztés

Kulin Borbála

Tördelés

Talpas Design Grafikai Kft.
www.talpasdesign.hu

A borítón és a belveken **Király Gábor** festőművész képei
A borító a 177 című festmény felhasználásával készült.

Szerkesztőség

4002 Debrecen–Pallag, Bereczki Ferenc utca 2/a.
avorospostakocsionline@gmail.com

Kiadja

A Vörös Postakocsi Alapítvány

Felelős kiadó

Kulin Borbála

Támogatóink

*Nemzeti Kulturális Alap
Magyar Művészeti Akadémia
Nyíregyháza Megyei Jagú Város Önkormányzata*

Alapítva

2007, Nyíregyháza
ISSN 1789-4697

Alapítók

*Onder Csaba
Pethő József*

Szerzőink

Balázs F. Attila

Bereti Gábor

Csabai László

Farkas Arnold Levente

Fellinger Károly

Frei Gabriella

Gerliczki András

Halmosi Sándor

Kopriva Nikolett

Kürti László

Lackfi János

Lencsés Károly

Moklovsky Réka

Németh Erika

Novák Zsüliet

Pavlovics Zsófia

Simon Adri

Székely Szabolcs

Tóth Krisztina

Vajda Mihály

Zsille Gábor

aVörös postakocsi

*„a király meztelen,
a benzin ára megyen felfelé,
én így nem vagyok hajlandó tanítani,
sem gyógyítani,
sem prófétálni,
megyek vissza halászni,
arra legalább megvan az engedély.”*

(Lackfi János: A döntetlen zsoltára – részlet)

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

www.avorospostakocsi.hu

A Vörös Postakocsi folyóirat
irodalom – művészet – kritika

Alapítva:
2007. Nyíregyháza

Tartalomjegyzék

FORSPONT

Vajda Mihály: <i>Történeteink</i>	4
Pavlovics Zsófia: <i>Egyszisztencializmus Jean-Paul Sartre Legyek című drámájában</i>	14

FOGADÓ

„Az érdekel, ami egyszerre személyes és közös” – Kürti László Turi Tímeát kérdezi	21
---	----

ÚTI FÜZETEK

Tóth Krisztina: <i>Kültér</i>	26
Lackfi János: <i>A döntetlen zsoltára</i>	27
Zsille Gábor: <i>Némely költőkről, Bölényrezervátum</i>	31
Simon Adri: <i>Utószezon, Helen</i>	33
Székely Szabolcs: <i>32, 53</i>	36
Balázs F. Attila: <i>Örvény, A szerelem egy vers</i>	37
Halmosi Sándor: <i>Omszk fölött az ég; Zombiapokalipszis Doszojevszkij-módra; Mondd, mit visz be a trójai faló</i>	39
Kopriva Nikolett: <i>Köd, Gőzölés</i>	41
Fellinger Károly: <i>Képtelen, Bezárkóztam, Madzag, Vágás</i>	43
Farkas Arnold Levente: <i>Jézus, vetkező évszak</i>	45
Lencsés Károly: <i>A szoba, Párnacsata, Az ember természete</i>	48
Novák Zsüliet: <i>A végrendelet</i>	50
Csabai László: <i>Az urak országában</i>	53

BAKON LESŐ

Németh Erika: <i>Baj-e, hogy vágy tárgya a nő?</i> (Bódi Katalin Éva születése című könyvéről)	66
Gerliczki András: <i>Filológiai kalandtúra</i> (Karádi Zsolt Franciák és magyarok című könyvéről)	72
Frei Gabriella: <i>Baljós hagyaték</i> (Anna Politkovszkaja Orosz napló című könyvéről)	76
Bereti Gábor: <i>Délvidéki történet</i> (Végel László Temetetlen múltunk című könyvéről)	78
Moklovsky Réka: <i>Határsértés</i> (A Tanítónő című filmről)	81

Történeteink¹

Vajda Mihály

Már kész volt ez a szöveg, amikor kezembe került Odo Marquard most megjelent kötete *Az egyetemes történelem és más mesék*.² Hogy mindeddig miért nem olvastam Marquardot, erre a kérdésre nyilvánvalóan csak valamely történetemmel tudnék választ adni — amitől most megtartóztatom magam. Ehelyett, mintegy mottóként, hadd álljon itt egy idézet Marquard-tól, „A politeizmus dicsérete” című előadásból. „A filozófia szomorú tudomány, ha képtelen ugyanarról a dolgról hol ezt, hol meg amazt gondolni, és megengedni, hogy ez azt, az meg amazt gondolja, sőt gondolja tovább. [...] Újból engedélyezni kell a történeteket: a jó gondolat már fél elbeszélés; s aki még jobban szeretne gondolkodni, az jól tenné talán [ez a „talán”, ez az, ami nekem már régóta olyan fontossá vált — V. M.], ha mesélne egészen: kell, hogy a filozófia újból mesélhessen, és persze megfizesse ennek az árát, elismervén és elviselvén tudniillik tulajdon esetlegességét.”³

Nos hát, történeteink.

„Az ember, akit Descartes egykor 'a természet urává és birtokosá'-vá emelt, játékszerévé lett azoknak az erőknek (a technika, a politika, a történelem erőinek), amelyek meghaladják, túlcsapnak, uralkodnak rajta. Ezeknek az erőknek a szemében az ember konkrét létének, 'életvilágá'-nak (*die Lebenswelt*) immár semmi értelme, semmi értéke sincs: eleve elenyészik, feledésbe merül.

Azt hiszem azonban naivitás volna a modern időknek ezt a szigorú szemléletét egyszerűen elítélésnek tekinteni. Inkább azt mondanám, hogy e két nagy filozófus [Husserlról és Heideggerről van szó — V. M.] feltárta a kor kettősségét, azt, hogy e kor egyszerre hanyatlás és haladás, s hogy — mint minden, ami emberi — születésében hordja pusztulásának csíráját. Ez a kettősség az én szememben nem alacsonyítja le az utolsó négy európai évszázadot, amelyekhez már csak azért is szorosán kapcsolódom, mert nem filozófus vagyok, hanem regényíró. Ugyanis az én számomra nemcsak Descartes a modern idők megalapítója, hanem Cervantes is.

1 E szöveg túlnyomó részét loptam. Másoktól is, de főképp magamtól. A másoktól lopottakat idézőjelbe tettem és többnyire lelkiismeretesen hivatkoztam a forrásra. Magammal szemben viszont lelkiismeretlenül jártam el. Ha kedves olvasóim netán felismernék régebbi szövegeimet, amit persze óriási sikeremnek tekintenék, akkor bosszankodjatok bár, kérem, ne feledkeztek meg róla: „Ismétlés a tudás anyja”.

2 MARQUARD, Odo, *Az egyetemes történelem és más mesék*, ford. MESTERHÁZI Miklós, Atlantisz, Budapest, 2001.

3 MARQUARD, Odo, id. kötet, 99.

Vajda Mihály 1935, Budapest. Széchenyi-díjas magyar filozófus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Munkásságát elsősorban a fenomenológia, a 20. századi német filozófia és a totalitáriánus társadalmak elmélete terén fejtette ki. 1996 és 2000 között a Kossuth Lajos Tudományegyetem Filozófiai Intézete, 2005 és 2009 között az MTA Filozófiai Kutatóintézet igazgatója.

A modern időket vizsgálva e két fenomenológus alighanem figyelmen kívül hagyta Cervantest. Amivel azt akarom mondani: ha igaz, hogy a filozófia és a tudományok megfeledkeztek az ember létéről, még világosabbá válik, hogy Cervantesszal egy nagy európai művészeti ág kezdődik, mely nem egyéb, mint ennek az elfelejtett létnek vizsgálata.⁴ Akármilyen naivak és pontatlanok is Milan Kunderának — ennek az íróként elfuserált filozófusnak, filozófusként elfuserált írónak —, ezek a sorai, megfontolásra érdemesnek tartom őket. Mielőtt azonban megmondanám, hogy miért, hadd untassalak még benneteket az idézet folytatásával is. „Valamennyi nagy egzisztenciális témát, amit Heidegger a *Lét és idő*-ben elemez, s amelyekről azt mondja, hogy a korábbi európai filozófia elhanyagolta őket, a regény négy évszázada (a regény európai reinkarnációjának négy százada) feltárta, felmutatta, megvilágította. A regény a maga módján és a maga logikájával sorra felfedezte a lét különböző vonatkozásait: Cervantes kortársaival azt kérdi, mi a kaland; Samuel Richardsonnal azt kezdi vizsgálni, 'ami belül történik', feltárja az érzelmek titkos életét; Balzac-kal felfedezi az ember beágyazottságát a történelemben; Flaubert-rel bejárja az addig *terra incognita*-nak tekintett mindennapokat; Tolsztojjal az irracionálisnak az emberi döntésekre és magatartásokra tett hatását vizsgálja. Mélyére ás az időnek: Marcel Prousttal a megragadhatatlan múltat, James Joyce-szal a megragadhatatlan jelent kutatja. Thomas Mannal azt vallatja, hogy az idők mélységesen mély kútjából felszállva hogyan vezérlik távirányítással lépteinket a mítoszok. És így tovább.”⁵

A regény persze mindezt nem teszi — rossz regény az, amely quasi teoretikus kérdések vizsgálatára vállalkozik, mint gyakorta éppen Milan Kundera regényei. (Csak zárójelben: írt nagyon jót is: *A nevetés és felejtés könyvé*-t meg *A halhatatlanság*-ot.) S Kundera mégis rátapintott valami rendkívül fontosra: arra ugyanis, hogy az újkori európai filozófia főáramlatának kétségtelen metafizikai beállítódásából elszietett azt a következtetést levonni, hogy korunk, az európai újkort mindenestül az embernek e környezete *maître*-évé és *penseur*-évé válni akaró törekvése uralja. Az ember sokféle, sokféle maradt mind a mai napig. A metafizika meghaladása nem történhet meg a nyelv logikai vizsgálatának útján, a filozófiának az ember kimeríthetetlen elevenségét véggépp szem elől tévesztő szigorú tudománnyá tétele útján. Ezzel csak eldobjuk a metafizikát, s vele együtt az egész európai filozófia valamennyi soha el nem évülő kérdését. A metafizika meghaladása jelen van életünkben, *das Ereignis ereignet, hier und in jedem Augenblick*: a művészetek formájában ugyanis. S ha nem átalljuk azt hinni, hogy a filozófia egyetlen kérdése valóban az, hogy „Mi az ember?“, akkor a metafizika állandóan újra és újra bekövetkező meghaladásának valóban legszubsztanciálisabb hordozója a regény. Nem hinném, hogy a Kundera által említett teoretikus kérdéseket a regény megválaszolná. De a jó regény (s nemcsak a remekmű), mindig rávilágít az emberre. Az emberre?

A filozófia önismeret, avagy másképpen fogalmazva reflektált élet: az emberiség vagy egy közösség vagy éppen egy egyetlen individuum önismerete. Ebben az értelemben Kant negyedik, antropológiai kérdése „Mi az ember?“, melyre a másik három, a metafizikai, az erkölcsi és a vallási, a „Mit tudhatok?“, a „Mit kell tennem?“, a „Mit remélhetek?“ vonatkozik, valóban a filozófiai kérdésnek tűnik. Csakhogy ez a kanti ember nem más, mint az emberiség. Voltak persze korok, és Kant kora még ilyen volt, amikor a filozófus úgy gondolta, hogy a kérdést ebben az általános formában kellene megválaszolnunk, ha erre nem feltétlenül vagyunk is képesek. Hogy ugyanis a delphoi jóshely parancsa, *gnóthi seauton*, az embersiségre vonatkozó parancs. Ez a meggyőződés azon a felfogáson

4 KUNDERA, Milan, *A regény művészete*, ford. RÉZ Pál, Európa, Budapest, 1992., 14.

5 u.o. 15.

alapult, hogy jóllehet az individuumok közötti különbségek jelentőségét nem tagadhatjuk, mégis van valami, ami minden embernél természettől fogva azonos, nevezetesen ahogy már Descartes világosan megfogalmazta — a józan értelem avagy az ész; azon a felfogáson alapult tehát, hogy az ember *animal rationale*. Az, ami az embernek nevezett állatfaj specifikuma, az minden egyes emberben azonos, a különbségek viszont csupán az állatiban, a természetszerűben rejlenének.

Korunkban többnyire nem osztjuk már ezt a felfogást. Egyetlen egyed sem azonos a másikkal, minden egyes emberi lény, lehetősége szerint legalábbis, egy *individuum*, azaz *valami sajátos*. Az ember talán éppen attól ember s nem egyszerűen a legfejlettebb állat, hogy egyedei nem reprezentálják a nemet. A filozófia kérdése tehát, az antropológiai kérdés nem válaszolható, de nem is válaszolandó meg a maga általánosságában. „Mi az ember?“, ennek a kérdésnek csak akkor van értelme, ha alapjaiban átértelmezzük. Heidegger a „Mi az ember?“ kérdése helyett a „Ki az ember?“ kérdését kívánja feltenni. A „Ki az ember?“ mint kérdést azonban csakis abban a formában tehető fel, hogy „Ki ez az ember?“. Ezt a kérdést azután látszólag kétféleképpen válaszolhatjuk meg. Vagy felmutatom az illető személy helyét a világban: „Ő az Amerikai Egyesült Államok elnöke“, „Ő a fiam tanítónője“, „Ő a legjobb barátom“ stb., vagy *elmesélek egy történetet*. Nem feltétlenül a szóban forgó személy élettörténetét. Elmesélek *valamilyen* történetet, amely jellemzi ezt a személyt, amely megvilágítja az ő karakterisztikumát, azt, ami ránézve sajátos. Az első lehetőség különben fenn sem áll. Ha arra a kérdésre, hogy „Ki ez az ember?“, úgy válaszolok, hogy „az Amerikai Egyesült Államok elnöke“, akkor a valóságban a „Mi ez az ember?“ kérdésre adtam választ, s ez a válasz semmivel, vagy szinte semmivel sem járul hozzá az illető személy megismeréséhez.

A filozófia mint elbeszélés? Ahhoz, hogy filozófiai tevékenységet folytassak, történeteket kell mesélnem? Elegendő-e azonban egyszerűen csupán történeteket mesélni?

Egyre inkább azt hiszem, hogy igen. Az ú.n. kontinentális filozófia Edmund Husserl mintegy száz esztendővel ezelőtt megkezdett, e tekintetben egyelőre utolsó, ugyanakkor hallatlan erőfeszítéssel, összeszorított foggal végrehajtott, s mélyen tanulságos kudarccal végződött kísérletsorozattal a filozófiát végre igazán szigorú tudományként megteremthetni, mely kísérletsorozatból különben a 20. század szinte valamennyi jelentős kontinentális gondolkodója tanulni kényszerült és tanulni akart mielőtt nekifogott volna a maga „tudománytalan“ gondolkodásának szabad utat engedni, nekem azt bizonyította, amit Søren Kierkegaard egy fél évszázaddal azt megelőzően már nagyon is tudott: „Idővel az ember beleun az általánosról és megint csak az általánosról szóló örökös locsogásba.”⁶ Ami persze azért semmiképpen sem jelenti, hogy immár a filozófusnak mindig csak egy egyetlen emberről szabad mesélnie, a kivételről az általánossal *szemben*, azaz hogy a maga foglalatosságát az íróéval, a szépíróéval kellene felcserélnie. De mindig szem előtt kell tartania, hogy az emberi önmegismerés „dialektikus küzdelem“, „...melyben a kivétel betör az általánosba, [...] ritka és felettébb bonyolult folyamat, melyben a kivétel átküzdi és mint igazolt állítja önmagát. [...] Egyik oldalon áll a kivétel, másikon az általános, és maga a küzdelem egy különös viszály az általánosnak a kivétel körül csapott lárma miatt érzett haragja és türelmetlensége és az általános különös vonzalma között; az általános ugyanis éppúgy örül a kivételnek, mint ahogy az ég a megtért bűnösnek, jobban mint a kilencvenkilenc igaznak. A másik oldalon küzd a kivétel elszántsága és makacssága, s egyben gyengesége és sérülékenysége. Ez egy párbaj, amelyben az

6 Søren KIERKEGAARD, *Az ismétlés*, Constantin Constantius próbálkozása a kísérleti pszichológiában, ford. GYENGE Zoltán, Ictus, 1993. 108. Lám, az ismétlés. Ha egyáltalában lehetséges.

általános a kivétellel harcban mérkőzik meg, s e küzdelem által egyúttal megerősödik. Ha a kivétel ezt a vesződséget nem bírja ki, akkor az általános sem segít rajta, épp oly kevésbé, mint ahogy az ég sem segít annak a bűnösnek, aki a bánat gyötrelmét nem képes elviselni. Az energikus és eltökélt kivétel, bár viszályban van az általánossal, mégis annak gyökérhajtása, megőrzi önmagát. A helyzet a következő: a kivétel azzal, hogy önmagát elgondolja, az általánost is elgondolja; azzal, hogy önmagát működteti, az általánost is működteti; azzal, hogy önmagát magyarázza, az általánost is magyarázza. A kivétel tehát önmagát és az általánost is állítja, és ha az általánost alaposan tanulmányozni akarjuk, akkor pusztán egy jogos kivétel után kell néznünk; az sokkal világosabban mutat meg mindent, mint maga az általános.⁷⁷ Ismétlem: *ha az általánost alaposan tanulmányozni akarjuk, akkor pusztán egy jogos kivétel után kell néznünk*. Létezik ugyanis jogosulatlan kivétel is: „[...] A jogosulatlan kivétel éppen azáltal lesz észrevehető, hogy az általános körül forog.”⁷⁸

A jó regény minden egyes figurája egy jogosult kivétel, egy kivételes, s mégis valahogy a se-holsincs általánost megvilágító személyiség, akiket a jó regény történetei mutatnak fel nekünk. Illusztrálandó, hogyan hordozhatja a regényben a történet a filozófiát, hadd hozakodjak elő egy regénnyel, Kunderának is egyik kedvencével — „Lawrence Sterne *Tristram Shandy*-jét és Denis Diderot *Mindenmindegy Jakab*-ját vélem most a XVIII. század két legnagyobb regényalkotásának”⁷⁹, írja és az utóbbit, melyről beszélni akarok, színpadra is vitte —, hadd hozakodjak elő ezzel a filozófus írta regénnyel tehát.

Jakabnak és kicsi urának történetét hárman is megírták. Megírták „odafönt”, mint mindannyiunkét. „Micsoda hülyeséget firkáltak össze odafönt?! Uram, aki ott fönt bennünket mindnyájunkat megírt, az borzasztó rossz, hihetetlenül rossz költő lehet, a rossz költők királya, a rossz költők császára” — panaszkodik Jakab a tetthelyről megszökött urának, midőn ... de ezt nem muszáj elmondanom. Azután megírta vagy jó kétszáz éve Diderot: „Gyakran gondolkozom azon, hogy hogy vagyunk megírva, Jakab. Mit gondolsz, jól vagyunk megírva? — Hol uram? Ott fönt? — Ott fönt meg volt írva, hogy bennünket idelent megír valaki, de én azon gondolkozom, hogy az a valaki itt lent hogyan írt meg bennünket. Volt egyáltalán tehetsége?” S aztán, hódolat Diderot-nak, megírta még egyszer Milan Kundera. „Tulajdonképpen ki írt át bennünket, Jakab? — Valami hülye, uram. De ha már átírt, nem tudunk segíteni magunkon. — Pusztuljon minden átíró. Húzzák karóba és süssék meg lassú tűzön. Heréljék ki és vágják le a fülét! — Uram, az átírókat nem szokták megsütni, és mindenki hisz nekik. — Gondolod, hogy annak is hinni fognak, aki bennünket írt át? És bele se néznek a könyvbe, hogy lássák, milyenek vagyunk igazában?”

Nos, én belenéztem. Ugyanolyanok, mint Kunderánál. Igen, 1785-ben Denis Diderot olyan regényt írt, amelyben a történet az istennek sem megy előre (persze bizonyára azért van ez így, mert Ő odafönt úgy írta meg, hogy Diderot így írja meg, azaz hogy éppen az Istennek nem megy előre), mert a történet szereplőinek valami mindig az eszükbe jut, amit feltétlenül el kell mesélniük, de jószerevével még elmesélniük is alig-alig sikerül a történetüket, mert a másíknak is mindig eszébe jut valami, s ha a másíknak éppenséggel már semmi sem jut az eszébe, mert mondjuk részeg álmoságától leragadnak a szemei, akkor... Akkor még annyi minden történhet, ami megakadályozza, hogy maga a regény történjen. Például Diderot-nak jut valami az eszébe, amiről úgy

7 u.o. 106 sk.

8 u.o.

9 KUNDERA, u.o. 27.

gondolja, nem maradhat elmeséletlenül: Idézet a világirodalom nagyjaitól kommentárként ahhoz, ami történt vagy nem történt, rövid, de velős értekezés a festészetről vagy akármiről, vagy éppen séggel egy történet.

Mintha nem is kétszáz évvel ezelőtt, hanem tegnapelőtt írták volna. Hogy annak idején Diderot ezt regényparódiának szánta, éppenséggel megeshet, talán éppen Cervantes-paródiának, ki tudja. (*Révai Nagy Lexikona* azt mondja róla: „[...] alapgondolata Voltaire *Candide*-jával helyez szembe, de [...] igen gyöngé a kivitelben”). De mindegy is. Az egész szerkezet, a betétek, az idézetek, mindez valami olyan modern vagy éppenséggel posztmodern, hogy az ember gyanakodni kezd: Talán nem is lett volna szükség erre a kétszáz évre, melyben az ész, az igazság és az erkölcs nevében oly sokan szerették volna tüzzel-vassal a helyes útra vinni az emberiséget. Hisz, ha az ő korában kevesen is, s utána hosszú ideig jószerével senki, de Diderot már látta, hogy ebből mindig csak katasztrófa lesz. Meg is kapta ezért az említett kétszáz évben a magáét. Mondjuk: „Rendesen a napi kérdések izgatták [nem pedig az Örök Igazság, ugyebár, sivár egy pragmatizmus — V. M.]. Sokat és sokfélét írt [hogy is lehetett volna belőle komoly szakértő? — V. M.] s éppen ezért igen gyakori nála az ellentmondás és az elhamarkodás. Mélység és hihetetlen felületesség, bámulatos világosság és kínos homály, emelkedett erkölcsi érzés és aljas pornográfia [vajon van-e nem aljas is? Próbálok remélni. — S hadd idézzek ehhez Diderot-tól csak ennyit: „Csúf képmutató, hagyj már békén! Basszál mint a lenyergelt számár, de hagyd, hogy én ki is mondjam. [...] Nagy büszkén kimondod, hogy ölni, rabolni, csalni, amaszt meg csak úgy a fogad között mormolod.” — V. M.], szóval az erkölcsi érzés és az aljas pornográfia szüntelenül váltakoznak irataiban, úgy hogy egy-séges képet éppen nem könnyű rajzolni róla [tán legjobb lenne kiiktatni az irodalom, a filozófia és általában az emberi szellem történetéből, melynek megfontoltan és ellentmondásoktól mentesen kell haladnia. Hová is? Ja... Előre.]

Legyünk őszinték magunkhoz: alig-alig van a francia felvilágosodás idején született filozófiai mű (persze azért van), melyet ma élvezettel olvassunk, Diderot regényében viszont többnyire éppen olyasmikről van szó, ami ma minket éppúgy izgat és persze szórakoztat (mert, ahogy Diderot mondja, „... nemcsak arra van szükség, hogy az ember igaz legyen a beszédjében, mulatságosnak is kell lenni”), mint annak idején a francia felvilágosodás bizonyára legszuverénabb figuráját. Mert jóllehet a regényben szó van számos kéjsóvár papról, a többi között egy apátról, aki vaskézzel állítja helyre a janzenisták körében megromlott erkölcsöket, ő maga azonban a paráznság szobra, s ugyanakkor oly ravasz és kíméletlen, hogy lehetetlen leleplezni, ami — legyünk őszinték — bennünket már nem nagyon érdekel, láttunk mi azóta nagyobb és hazugabb szörnyeket. Jelentős szerepet játszik az úr-szolga viszony ábrázolása — elemzése, ami ebben a formában ugyancsak nem a mi problémánk már, stb. Ami ma is eleven, az aztán persze mind a szerelemről szól, hiszen: „Különben is gondold meg olvasó, mindig csak szerelmi történetek; egy, kettő három, négy szerelmi történetet meséltem már neked; hallasz még hármát, vagy négyet: ugye mégiscsak sok ennyi szerelmi történet? Másodszor igaz, hogy miután neked írok, vagy le kell mondanom tetszésedről, vagy ki kell szolgálnom ízlésedet, és neked bizony csak szerelmi históriák tetszenek.” Igen, a szerelemről szól, de nem valami égiről, hanem nagyon is földiről (tudjuk már: „aljas — főleg ,fenekes’ — pornográfia”), annak ... — majd azt nem mondtam, hogy annak az embernek, s ez már nincsen messze attól, hogy Az Embernek —, szóval az emberek szerelmeiről, emberekéről, akik ... Jaj, Istenem, a teóriába menthetetlenül belezavarodik az ember... El akartam magyarázni, milyen üde kivétel Denis Diderot — néhányadmagával — a Descartes-ot követő három évszázad

gondolkodói között. Ezek ugye úgy látták, hogy a világot két szubsztancia alkotja, a kiterjedt dolog, az alacsonyabb rendű materiális szubsztancia, meg a gondolkodó dolog, a magasabb rendű szellemi szubsztancia. Ezek után már világos, hogy minden evilági létezők között egyedül az ember részesedik a másik szubsztanciából (is), ergo az ember minden evilági létező felett áll — de belőle csak az, ami szellemi. S akkor persze így van ez a szerelemmel is. Diderot ezzel szemben, akárcsak Jakabja „... az anyagi világnak az erkölcsi világtól való elkülönítését értelmetlennek érezte”, jóllehet tisztában volt ennek az álláspontnak az ellentmondásosságával is. De vállalta ezt az ellentmondást, ugyanúgy, ahogy Jakabja: „Gyakran volt következetlen, akárcsak te, vagy én; hajlott arra, hogy megfélemezze elveiről, kivéve bizonyos körülményeket, mikor is filozófiája szemmel láthatóan megsabta viselkedését.” Na, szóval erről van szó.

Arról van szó, hogy a dolgokat lehet innen is, meg onnan is nézni, s ahogy megengedjük magunknak — mert magunknak majd mindig megengedjük — a következetlenséget, meg kell engednünk másoknak is. Persze már megint az elveimet fogalmazom, már megint el akarom magyarázni, hogy mit szabad s mit nem szabad. De persze nehezen tudjuk elképzelni az életet érvényes „szabályok” meg „elvek” nélkül, s talán erről sem szabad megfélemezni. A fontos csak az, hogy — megeszi a fene persze, mert ez is csak egy szabály, de mit tegyek, kimondom — ne akarjuk őket következetesen alkalmazni.

A Jakab és az ő kicsi ura által elbeszélte történet — ahogy Jakab mondja — mulatságosan hasonlítanak egymásra. Csak annyit mondom, hogy mindkét történetben valaki elcsábította legjobb barátja szeretőjét. Ezek a valakik bizonyára nem voltak erkölcsösek. „És mégis világos, hogy ő [most édes mindegy, hogy ki ez az ő — V. M.] gazfickó, én meg nem vagyok az.” „Ez igaz, mind a ketten elcsábítottak a legjobb barátotok szeretőjét. És ő gazfickó, te pedig nem. Hogy lehet ez? Nem tudom. De úgy érzem, hogy ebben a talányban az életnek valamilyen mély titka van elrejtve.” S az életnek ezt a talányos mély titkát — teszem hozzá — semmiféle teória nem képes megvilágítani.

Nos hát, történetek. De vajon nem vesszük-e ezzel vissza európai kultúránknak azt a nagy görög fordulatát, melynek során a mítoszt, önmagunk, létünk történeteken keresztül való értelmezését a racionális létértelmezés váltotta fel? De vajon felváltotta-e? Vajon az, amit a görögöktől kaptunk, lét-értelmezés volt-e egyáltalán? S nem pusztán — s most persze Heideggerrel beszélek — a létezők *magyarázata*? Ami a létezők magyarázatát illeti, ugyancsak sikeresek vagyunk, egyre sikeresebbek, valóban egyre inkább a létezők urává és birtokosává leszünk, ezen keresztül magunkat megérteni viszont máig sem sikerült, s nem is sikerülhet talán. Amikor az általánosság unalmától a jogosult kivételek elbeszélése felé fordulunk — mindegyikük a maga módján talán Kierkegaard, Nietzsche és Freud tették meg a kezdő lépéseket —, nem vesszük akkor vissza azt az újszerű beállítódást, melyet Husserl egy helyen a következőképpen jellemez: „Az i.e. VII. és VI. század görög nemzetéről van szó. Benne keletkezett az egyes ember *újszerű beállítódása* környezetével szemben. Ennek következményeként pedig teljesen újfajta szellemi képlet jut érvényre, amelyik hamarosan zárt kulúralakzattá fejlődik; a görögök úgy hívták: *filozófia*. E szó eredeti értelmének helyes fordítása: egyetemes tudomány, a világegyetemről, valamennyi létező egyetemes összességéről szóló tudomány. [...] Ennek a filozófiának a létrejöttében — amelyben tehát valamennyi tudomány bennefoglaltatik —, látom, bármily paradoxul hangozzék is ez, a szellemi Európa ősfenomenjét.”¹⁰

10 HUSSERL, Edmund, „Az európai emberiség válsága és a filozófia”, in: u.ő, *Válogatott tanulmányai*, ford. BARÁNSZKY Jób László, Gondolat Kiadó, Budapest, 1972. 332sk.

Meggyőzően hangzik. Csakhogy az ebben az értelemben vett filozófia, s ez az a pont, ahol Heidegger egészen másképpen látja a történetet mint Husserl, nem válságba jutott, hanem beteljesítette önmagát. Véget ért. „A filozófia vége úgy jelentkezik, mint a tudományos-technikai világ és az e világnak megfelelő társadalmi rend irányítható berendezkedése. A filozófia vége azt jelenti: a nyugat-európai gondolkodáson alapuló világcivilizáció kezdete. De ha úgy értjük a filozófia végét, hogy szétbomlik az egyes tudományokra, akkor az egyszersmind azt is jelenti-e, hogy mindazok a lehetőségek megvalósultak, melyekbe a filozófia gondolkodása behelyeztetett? Vagy pedig van a gondolkodás számára a jellemzett végső lehetőségen (a filozófia szétbomlása technizált tudományokra) kívül egy olyan *első* lehetőség is, amelyből a filozófia gondolkodásának ugyan ki kellett indulnia, amit azonban mint filozófia mégsem tudott sajátlagosan tapasztalni és átvenni?”¹¹ A gondolkodás, mely túl van a filozófián, a metafizikán, a lét gondolása, vajon történhet-e másképpen, mint a jogosult kivétel felmutatásán át? *Magunkat megérteni, gondolkodni, dolgainknak értelmet adni, mesélni történeteinket* — megeshet mindez azonos egymással.

Király Gábor: 26 (akvarell, vászon, 2018.)

11 HEIDEGGER, Martin, „A filozófia vége és a gondolkodás feladata” in: u.ő, „– költőien lakozik az ember...” – válogatott írások, T-Twins-Pompeji, Budapest-Szeged, 1994. 259sk.

De hogyan mondjuk-írjuk történeteinket?

„Felkele azért Ábrahám jó reggel, és megnyergelé az ő szamarát, és maga mellé vevé két szolgáját, és az ő fiát Izsákot, és fát hasogatott az égő áldozathoz. Akkor felkele és elindula a helyre, melyet néki az Isten mondott vala.

Harmadnapon felemelé az ő szemeit Ábrahám, és látá a helyet messziről.

És monda Ábrahám az ő szolgálinak: Maradjatok itt a számmal, én pedig és ez a gyermek elmegyünk amoda és imádkozunk, azután visszatérünk hozzátok.

Vevé azért Ábrahám az égőáldozathoz való fákat, és feltevé az ő fiára Izsákra, ő maga pedig kezébe vevé a tüzet és a kést, és mennek vala ketten együtt.

És szóla Izsák Ábrahámhoz az ő atyjához, és monda: Atyám! Az pedig monda: Ímhol vagyok, fiam. És monda Izsák: Ímhol van a tűz és a fa; de hol van az égőáldozatra való bárány?

És monda Ábrahám: Az Isten majd gondoskodik az égőáldozatra való bárányról, fiam; és mennek vala ketten együtt.

Hogy pedig eljutának arra a helyre, melyet Isten néki mondott vala, megépíté ott Ábrahám az oltárt, és reá raká a fát, és megkötozé Izsákot az ő fiát, és feltevé az oltárra, a fa-rakás tetejére.

És kinyújtá Ábrahám az ő kezét és vevé a kést, hogy levágja az ő fiát.

Akkor kiálta néki az Úrnak Angyala az égből, és monda: Ábrahám! Ábrahám! Ő pedig felele: Ímhol vagyok. És monda: Ne nyújtsd ki a te kezedet a gyermekre, és ne bántsds őt: mert most már tudom, hogy istenfélő vagy, és nem kedvezél a te fiadnak, a te egyetlenegyednek én érettem. És felemelé Ábrahám az ő szemeit, és látá, hogy ímé háta megett egy kos akadt meg szarvánál fogva a szövevényben. Oda méne tehát Ábrahám, és elhozá a kóst, és azt áldozá meg égőáldozatul az ő fia helyett. [...] Megtére azért Ábrahám az ő szolgálíhoz, és felkelének és együtt elmenének Beérsebába, mert lakozik Ábrahám Beérsebában.¹²

„I. Kora reggel volt, Ábrahám idejében fölkelt, felnyergeltette a szamarakat, elhagyta házát, és magával vitte Izsákot, Sára az ablakból tekintett utánuk a völgy felé, mígnem eltűntek a szeme elől. Három napig némán lovagoltak, a negyedik nap reggelén se szólt Ábrahám egy szót sem, csak föltekintett és a távolban megpillantotta Mórija hegyét. Hátrahagyta szolgálit és Izsákkal fölment a hegyre. Ábrahám pedig így szólt magában: 'Nem titkolhatom Izsák előtt, hova vezet ez az út.' Megállt, kezét Izsák fejére tette és megáldotta őt, és Izsák leborult, hogy fogadja az áldást. És Ábrahám atyailag nézett rá, pillantása szelíd volt, beszéde intó. De Izsák nem volt képes őt megérteni, lelke nem termett emelkedettségre; átfonta Ábrahám térdét, esdve borult a lábaihoz, ifjú életéért, szép reményeiért könyörgött, emlékeztette az örömeire, ami Ábrahám házát érte, emlékeztette a szenvedésre és az egyedüllétre. Ekkor Ábrahám fölemelte a fiút, kézen fogta és ment véle és szavai tele voltak vigasszal és figyelmeztetéssel. De Izsák nem volt képes megérteni. Ábrahám fölment Mórija hegyére, de Izsák nem értette őt. Egy pillanatra elfordult tőle, s amikor Izsák ismét Ábrahámra nézett, annak arca elváltozott: pillantása vad volt, ábrázata iszonyatos. Mellen ragadta Izsákot, földre taszította, és így szólt: 'Ostoba kölyök, azt hiszed az apád vagyok? Én bálványimádó vagyok. Azt hiszed, ez Isten parancsa? Nem, ez az én kedvteléselem.' Akkor Izsák remegni kezdett, és félelmében felkiáltott: 'Isten az égben, könyörülj rajtam, Ábrahám Istene könyörülj, nincs apám a földön, légy

12 Móz. I. 22. 1–13., 19.

hát Te az atyám!’ Ábrahám pedig így szólt magában: ‘Uram az égben, köszönöm neked; mégis jobb, ha embertelennek hisz, mintsem elveszítse benned a hitét.’

II. Kora reggel volt, Ábrahám idejében fölkelt, megölelte Sárát, vénségének menyasszonyát, és Sára megcsókolta Izsákot, aki megmentette a szégyentől, aki büszkesége és nemzetsége reménye volt. Aztán némán nekivágtak az útnak, és Ábrahám a földre szegezte tekintetét egészen a negyedik napig; akkor fölpillantott és a messzi távolban meglátta Mórija hegyét, de tekintetét ismét a földre irányította. Némán halmozta a fahasábokat a tűzhöz, megkötözte Izsákot, és némán ráemelte kését; ekkor meglátta a kost, amelyet Isten kiválasztott. Ezt feláldozta és házába tért. És ettől a naptól kezdve Ábrahám öregember lett, nem tudta elfelejteni, hogy Isten mit követelt tőle. Izsák gyarapodott, mint annak előtte; de Ábrahám szemei elborultak, örömet többé nem látott.

III. Kora reggel volt, Ábrahám idejében fölkelt, megcsókolta Sárát, az ifjú anyát, és Sára megcsókolta Izsákot, örök boldogságát és örömét. És Ábrahám gondolataiba merülve lovagolt útján, Hágárra és fiára gondolt, akit elűzött a pusztába. Fölkaptatott Mórija hegyére és előhúzta a kést.

Csendes este volt, amikor Ábrahám egyedül lovagolt ki, és Mórija hegyéhez ment; arcra borult, és kérte Istent, bocsássa meg a bűnét, mert Izsákot föl akarta áldozni, mert az apa elfelejtette fiával szembeni kötelességét. Egyre gyakrabban lovagolt magányos útján, de nyugalmat nem lelt. Nem tudta megérteni, hogy bűn volt, hogy Istennek a legdrágábbat akarta feláldozni, mert a sajátja volt, amelyért ezerszer is életét áldozta volna; és ha bűn volt, ha nem szerette eléggé Izsákot, akkor nem érthette, hogy az mégis megbocsátató; hiszen mely bűn lehet borzalmasabb?

IV. Kora reggel volt, és minden készen állt az útra Ábrahám házában. Ábrahám búcsút vett Sárától, és Eliézer, a hű szolga elkísérte egy darabon, majd visszafordult. Egyetértésben lovagoltak, Ábrahám és Izsák, mígnem elértek Mórija hegyéhez. Ábrahám azonban mindent előkészített az áldozathoz, nyugodt és szelíd volt. De ahogy elfordult és előhúzta a kést, látta Izsák, hogy Ábrahám bal keze kétségbeesésében ökölbe szorul, hogy remegés fut végig tagjain — Ábrahám azonban előhúzta a kést.

Aztán hazatértek, Sára sietett elébük, de Izsák elvesztette a hitét. Soha egyetlen szó sem esett erről, és Izsák sem beszélt arról senkinek, amit látott, és Ábrahám sem sejtette, hogy valaki látta.”¹³

Vajon melyik az igaz történet? Az, amelyik összeegyeztethető a Mózes I. könyve 22., idézett fejezetével? Már miért? Vagy amelyik azt mondja el, ahogy a dolog *valójában* történt? De mit jelent ez a „valójában”? — kérdem.

— Az esetek többségében azért csak-csak megválaszolható a kérdés, hogy hogyan is történt valójában a dolog; egy esetet többnyire fel lehet deríteni — vetheti ellenem másik énem. De még ha a kérdés nem válaszolható is meg, nem tagadhatom, hogy szükségletünk a kérdést megválaszolhatni, az esetet tisztázhatni, egészen természetes szükséglet. Hogyne szeretnénk tudni, hogyan nézett ki valami a valóságban! Éppen azért élvezzük a krimi, mert abban a végén minden egyértelműen tisztázódik.

13 KIERKEGAARD, Søren, *Félelem és reszketés*, ford. RÁCZ Péter, Európa Kiadó, 1986. 16–21.

— Igen, kívánságunknak, de nem az az életnek megfelelően – ezért is tartozik a krimi többnyire a tömegkultúrához. Nem műalkotás. Szeretnénk tudni, hogyan nézett ki valami a valóságban — magam sem tagadnám. Csakhogy nem tudjuk *mit jelent* ez „a valóságban”!

— Hogyhogy? A történetek talán többféleképpen értelmezhetőek, ami azonban történt, az egy meghatározott módon történt, nem pedig másképpen — mondja másik önmagam.

— De mit jelent ez a meghatározott módon?

— Ezen pontosan azt értem, ahogyan a dolog a valóságban lejátszódott.

— Mit jelent, kérdezem még egyszer, ez a valóságban? Tegyük fel, hogy egy eseményt négy résztvevője négyféleképpen mesél el, ahogyan Kuroszava *A vihar kapujában* című filmjében. Megeshet természetesen, hogy a történetet, meghatározott okokból mind a négyen szándékosan másképpen mesélik, mint ahogyan az bennük él, mint ahogyan azt maguk előtt látják. Lehet tehát, hogy mind a négyen hazudnak vagy mondjuk három hazudik és csak egyikük mond igazat, azaz csak ez az egy meséli el a „valóságos” történetet. Tegyük fel azonban, hogy mind a négy azt mondja, amit *igaznak tart*, és mégis másképpen meséli el a dolgot, pontosan azért, mert mindegyikük másképpen látta, másképpen élte meg! Mit jelent ez esetben az a bizonyos „a valóságban”? Kinek a szeme előtt játszódott le, kinek a tudatában él az igazi történet? Nem azt kérdezem, hogy honnan tudhatta volna a bíró, hogy melyik a négy történet közül az igaz. Azt kérdezem, hogy egyáltalán van-e értelme annak, hogy a négy történet közül az egyiket vagy éppenséggel egy senki által nem mondott ötödiket „az” igaz történetnek nevezzem.

— Nem arról van szó, hogy kinek a tudatában képződött le a történet a valóságosnak megfelelően! Összetéveszted a tényeket a „felvételükkel”! Felejtsd el a szemet meg a tudatot! Azt kérdezem, hogyan történt az eset, minden szemtől eltekintve.

— Van-e azonban történés anélkül, hogy elmeséltetne mint történet? Nevezhetjük-e történésnek azt, amit senki nem látott? Amit kérdezel, az a szememben azzal a következő kérdéssel egyjelentésű: Hogyan néz ki a dolog Isten szemében, hogyan regisztrálta azt Isten tudata?

Minden történet, még a legabszurdabb is, felmutat egy létlehetőséget. Minden megtörténhet, ami elgondolható. Sőt még az is, ami megtörténtéig elgondolhatatlan volt.

Egzisztencializmus Jean-Paul Sartre *Legyek* című drámájában

Pavlovics Zsófia

Ha az európai kultúra kezdetére gondolunk, akkor általában az ókori Görögország jut eszünkbe, hiszen innen indult az orvostudomány, filozófia, irodalom, az első városállamok megjelenése is ehhez köthető, illetve számos görög uralkodó és hadvezér gyakorolt nagy hatást a történelemre. Az irodalom és filozófia természetesen a későbbi korokban is nagy kultúraformáló erővel bírt. Bár külön-külön is művelték őket, számos alkalommal fonódtak össze, a filozófiai elméletek gyakran váltak irodalmi művek alapjává. Erre lehet példa Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeménye, melynek központi eleme a hegeli dialektika vagy Voltaire *Candide* című regénye, melynek központi témája az optimizmus, ezzel együtt Leibniz kritikája. Tanulmányomban az irodalom és filozófia lehetséges kapcsolatát szeretném illusztrálni, azt vizsgálom, hogy hogyan jelenik meg az egzisztencializmus Jean-Paul Sartre *Legyek* című drámájában. Bemutatom a filozófiai irányzatot, a mítoszt, melyre a dráma cselekménye épül, az író munkásságát is ismertetem, végezetül pedig különböző filozófusok művein keresztül mutatok rá arra, hogy hogyan jelenik meg az egzisztencializmus a fenti irodalmi alkotásban.

Az egzisztencializmus egy irodalmi-filozófiai irányzat, mely Franciaországban a második világháborút követően lett népszerű. Németországban kezdett kibontakozni az első világháború után, Karl Jaspers és Martin Heidegger munkásságában, de az irányzat előfutáraként tartják számon Nietzsche, Dosztojevszkij és Kierkegaardot is. Az egzisztencializmus újdonsága abban is rejlik, hogy az addigi filozófiákkal ellentétben az emberrel és az őt érintő kérdésekkel, problémákkal, a társadalommal, a szubjektummal foglalkozik. Az egzisztencialista filozófia tárgyát képezik a következő fogalmak: szabadság, felelősség, rettegés, fakticitás, egzisztencia, esszencia. Két fő vonalat különböztethetünk meg az egzisztencialista gondolkodókat tekintve: keresztény, illetve ateista egzisztencializmust. Előbbihez kapcsolódik Karl Jaspers és Gabriel Marcel, utóbbit képviseli Albert Camus, Simone de Beauvoir, Maurice Merleau-Ponty és természetesen Jean-Paul Sartre.¹⁴ Sartre gazdag kulturális örökséget hagyott az utókorra: az egzisztencializmus egyik vezéralakja volt, drámákat, regényeket, elbeszéléseket írt és aktív szerepet vállalt a közéletben. Főbb művei közé tartoznak: *Egy vezér gyermekora*, *A lét és a semmi*, *Az Undor*, *A szavak* és számos dráma, mint például *Altona foglyai*, *Zárt tárgyalás*, *Legyek*.

14 SZIGETI Györgyné, VÁRI Györgyné, VOLCZER Árpád, *Filozófiai kislexikon*, Bp., Kossuth, 1973, 71.

Pavlovics Zsófia 1997, Debrecen. A Debreceni Egyetem romanisztika-francia szakára nyert felvételt, itt az alapszak mellett anglisztika minort végezett. 2019 szeptemberétől a Debreceni Egyetemen fordító és tolmács mesterszakos hallgató. Fő érdeklődési köreihez tartozik az idegen nyelvek és kultúrák, az irodalom, a filozófia. Tagja a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programnak (DETEP), ahol jelenlegi kutatási témája a bibliai személyek és történetek megjelenése a kortárs francia irodalomban.

A dráma a már említett mitológiai legendákra épül, ugyanakkor megjelennek benne az egzisztencialista filozófia alapfogalmai is. A mű kiindulópontja Oresztész visszatérése Argoszba. A városról már az első oldalakon igen negatív képet kapunk: az utazók útbaigazítást kérnek a lakosoktól, de senki nem válaszol, egy bolondon kívül. Körülnézve sem bizalomgerjesztő a látvány, ami elének tárul:

„Mindenütt mindig csak rémült sikolyok, riadalom, elillanó sötét alakok a vakító utcákon. Hú! Hogy pörkölődnek ezek a kopár terek, tikkadtan remeg bennük a levegő és ez a nap...”¹⁵

A megölt király fia először még nem fedi fel valódi kilétét senki előtt: egyszerű utazónak mondja magát, akit a kíváncsiság vezérel. Phileboszként mutatkozik be, azt állítja magáról, hogy Korinthoszból való és egy pedagógus kíséri útján. Találkozik Jupiterrel, a legfőbb istennel, aki villámokat szór és mennydörgés kezdődik parancsára. Ő beszél neki az argosziakról, az aznapi ünnepéről és a királyné fiáról, Oresztészről. Az ismeretlen utazó még akkor sem árulja el az igazat, mikor Jupiter elmondja, hogy Oresztészt halottnak hiszik és arra kéri, menjen el a városból. Jupitert követően megjelenik testvére, Elektra, aki lábát cipelve a Jupiter-szoborhoz közeledik. Először nem figyel a két idegenre, csak a szobrot gyalázza meg. Mikor meglepődve észreveszi őket, beszélgetni kezd Oresztésszel, anélkül, hogy sejténé, a titokzatos férfi valójában a testvére. Mikor az idegen utazó Phileboszként mutatkozik be és azt állítja, hogy Korinthoszból jött, Elektra kérdésekkel árasztja el, kíváncsi a korinthuszi élet minden apró mozzanatára és az ott élők életére. A válaszokat meglepve és figyelmesen hallgatja. Mint kiderül, Korinthoszban esténként sétálni járnak a helyiek, a lányok énekelnek, bálba mennek és a barátnőiket látogatják, a fiúk és lányok együtt mulatnak és nevetnek még késő éjszaka is. Elektra számára úgy tűnik, mintha Philebosz városa egy teljesen idegen világ lenne, egy olyan, amely csak a mesékben létezik. Korinthosz lakói gondtalanok, szabadok, nem bántja őket a lelkiismeret. Ő ennek ellenkezőjét tapasztalja minden nap Argoszban, ahol nincsenek vidáman sétáló emberek, csak üres utcák, ahol nincs igazi szabadság, ahol állandó lelkiismeret-furdalás gyötri a népet. A városban uralkodó borús hangulat azonban nemcsak a köztereken tapasztalható, hanem a palotában is. Elektra elárulja az idegennek, hogy a palotában él a királyi párral, de cselédként kezelik és nyoma sincs királyi származásának: mosnia kell a királyi pár szennyesét, a konyhán mosogatni és naponta kihordani a szemetesládát. A megalázó, lealacsonyító bánásmód mégsem tudja Elektrát menekülésre készíteni, ahhoz nincs bátorsága. Megmarad viszont szívében a királyi pár és a város iránt érzett gyűlölet. Bosszúvágy munkálkodik benne minden nap, várja a testvére érkezését, akivel együtt győzedelmeskedhet Agamemnón király gyilkosai, a nép zsarnok uralkodói felett. Egyedül gyenge és kevés bosszúvágyó terve végrehajtásához, de türelmesen vár és nem akar lemondani róla.

Már Friedrich Nietzsche is megfogalmazta ezt az ellentétet *A hatalom akarása* című írásában. Azt állítja, hogy a gátlás éppen stimulálja a hatalom akarását, legtöbbször ingerként hat a hatalomérzésre. A „kalapácsos filozófus”, ahogy az elnevezés is sugallja, minden érték átértékelésére törekedett. Említett művében így fogalmaz: „Legmélyebb hála mindazért, amit a morál eddig teljesített: de most már csak teher, amely végzetessé válhat! Becsületesség formájában maga a morál kényszerít arra, hogy megtagadjuk”.¹⁶ Ezt igazolni látszik Sartre drámája, melyben egy bűnös cse-

15 SARTRE, Jean-Paul, *Drámák*, Bp., Európa Könyvkiadó, 1975,7.

16 NIETZSCHE, Friedrich, *A hatalom akarása; Minden érték átértékelésének kísérlete*, Bp., Cartaphilus Kiadó, 2002, 179.

lekedet — Agamemnón király megölése — megbosszulása kényszeríti az áldozat gyermekeit egymás bűn elkövetésére.

Kis idő elteltével csatlakozik a fiatalokhoz Klütaimnésztra is, aki érdeklődik Oresztész neve, származása és családja felől. Jupiterhez hasonlóan ő is azt szeretné, ha az idegenek elhagynák Argoszt. Oresztész, bár először az utazás mellett dönt, végül mégis a városban marad és elmegy a halottak ünnepére. Az ünnepségre Elektra későn érkezik, de még érkezése után is botrányt kelt: fekete helyett fehér ruhát visel, és a tömeggel ellentétben nem fél. Épp ellenkezőleg: örömtáncot jár, felszabadultság és öröm sugárzik róla. Aigiszthosz király nem büntetheti meg az ünnep napján, de száműzi a városból. Miután a dühös tömeg és az uralkodó elvonult, Oresztész Elektra mellett marad és arra kéri, hogy távozzon, hiszen nincs biztonságban a városban. Elektra nem fogadja meg a tanácsot, bízik benne, hogy majd valamikor segítőtje is érkezik testvére személyében. Oresztész ekkor fedi fel kilétét, ám mint kiderül, Elektra másra számított: dühös, bosszúálló, erős testvérre. Ezzel szemben Oresztész soha nem harcolt és mégsem akarja elhagyni Argoszt, inkább elfoglalná a várost és segítene Elektrának végrehajtani a tervét. Magára akarja vállalni mindenki bűnét és megfogalmazódik fejében a királyi pár megölésének gondolata. Kettejük kommunikációjának fontos alapköve a magány, hiszen anélkül nem kezdődött volna el az első beszélgetésük, nem lennének rászorulva egymás segítségére.

Jaspers szerint ahhoz, hogy az ember önmaga legyen, be kell lépnie a kommunikációba, mely viszont nem lehetséges a magány érzete nélkül. *Mi az ember?* című munkájában így fogalmaz: „Ha eljutok önmagamhoz, ebben a kommunikációban egyaránt jelen van az énlét és a másikkal való lét. Ha önállóként sem vagyok független módon én magam, egészen elveszítem magam a másikkban; a kommunikáció velem magammal együtt egyidejűleg önmagát is felszámolja...”.¹⁷ A filozófus emellett azt is állítja, hogy csak a másikon keresztül érhetjük el saját szabadságunkat, csak akkor, ha a másik is önmaga akar lenni: „A tétel értelmét — hogy tudniillik én magam csak akkor jutok el a magam szabadságába, ha a másik is önmaga és önmaga akar lenni, én pedig ővele akarok lenni — csak a szabadságból, mint lehetőségből ragadhatjuk meg”.¹⁸ Nem elég, hogy Oresztész segíteni akar testvérén, Elektrának el kell fogadni a segítő kezet. Nem elég, hogy Elektra hajlandó közösen cselekedni, Oresztésznek is támogatnia kell őt. Mindeközben megérkezik az őrjárat, így a két testvér elbújik. A halottak ünnepének hangulata van a levegőben: legyek repkednek, az örök hangokat hallanak, a padló deszkájának recsegését. Néhányan közülük meg vannak róla győződve, hogy Agamemnón szelleme járt a teremben. Az örök társalgását a király és királyné érkezése szakítja félbe. Aigiszthosz elpanaszolja feleségének, mennyire belefáradt az immár tizenöt éve tartó uralkodásba és főleg abba, hogy ő tartja fenn a nép büntudatát. Gyengesége abban is megmutatkozik, hogy azt mondja feleségének, az elhunyt király látja őket. A királyné csodálkozik, amiért már férje is elhiszi ezt a hazugságot:

„Uram, könyörgök... A halottak a föld alatt vannak — hogyan is zavarnának? Elfelejtette talán, hogy felséged maga találta ki ezeket a meséket, a nép számára?”¹⁹

17 JASPERS, Karl, *Mi az ember?; Filozófiai gondolkodás mindenkinek*, Bp., Katalizátor, 2008, 149.

18 JASPERS, Karl, *Mi az ember?; Filozófiai gondolkodás mindenkinek*, Bp., Katalizátor, 2008, 149.

19 SARTRE, Jean-Paul, *Drámák*, Bp., Európa Könyvkiadó, 1975, 56.

Klütaimnésztra magára hagyja férjét, viszont azonnal megjelenik Jupiter. Az isten már tudja, mit tervez Elektra és Oresztész: elárulja a királynak, hogy meg akarják ölni, azt is, hogy ki, és azt tanácsolja neki, hogy tartóztasson le egy külföldit, aki természetesen csak Oresztész lehet. Az uralkodó úgy dönt, megfogadja Jupiter tanácsát, aki ezt követően magára hagyja. Ekkor tűnik fel először Oresztész, majd Elektra is. A királyt nem éri váratlanul Oresztész érkezése, tudja, miért jött. Utolsó perceiben azt kérdezi gyilkosától, érez-e büntudatot (nemleges választ kap) és óva inti a legyektől. Oresztész ezzel nem tekinti befejezettnek tervét, Klütaimnésztra megölése mellett dönt. Feltehetjük a kérdést: helyesen cselekedett-e, jogos volt-e bosszúból történő gyilkosság.

Karl Jaspers szerint a nem cselekvés is ugyanúgy cselekvés, mégpedig mulasztás, ami következményekkel jár, akár pusztuláshoz is vezethet. Már említett munkájában a következőképpen fejti ki erről a véleményét:

„Helyzetemben én viselem a felelősséget azért, ami történik, mivel nem avatkozom be; ha tehetek valamit és mégsem teszem, bűnös vagyok nem cselekvésem következményeiben. Tehát akár cselekszem, akár nem — mindkettő következményekkel jár és mindkét esetben elkerülhetetlenül bűnössé leszek”.²⁰

Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a bűnt nem kerülhette volna el a testvérpár, bárhogy cselekszik. Ha nem gyilkolták volna meg a királyi párt, nem álltak volna bosszút Agamemnón haláláért és hozzájárultak volna egy zsarnok király rendszerének fennmaradásához. Egyszerre vétettek volna a családjuk ellen és a nép ellen. Az általuk hozott vérontó döntés is bűnhöz vezetett, hiszen ők is kioltották két másik ember életét. A királyné halála először borzalommal, majd örömmel töltötte el Elektrát, végül mind a ketten megnyugvást éreztek ellenségeik halála miatt, amivel egy évek óta nyomasztó tehertől szabadultak meg. Ennek ellenére még nem értünk el a történet végéhez. További kérdések és akadályok merülnek fel a szereplőkben, illetve környezetükben, ez Elektra zavarodottságában és ellentmondásos gondolataiban és érzéseiben is látható. Jaspers úgy véli, hogy a kommunikáció harc jellege sohasem szűnik meg, és a harc is csak részben fejeződik be, teljesen soha. Ennek oka az egzisztencia végtelenségében keresendő, mely soha nem válik teljessé, bármilyen messzire is jut.²¹

Végül az Erinniszek zavarták meg nyugalmaikat, így Elektra kérésére Apolló szentélyébe vonultak védelmet remélve. Az éjszakai fényben Oresztész jobban megfigyelhette testvére arcát, és úgy tűnt, mintha egy éjszaka alatt megöregedett volna, anyjukra emlékeztetett. Oresztész alig hitte, hogy előző nap ugyanazt az alakot látta a templom lépcsőjén fehér ruhában táncolni. Míg Oresztész Elektrát biztatta és egy új jövő képével próbálta lelkesíteni, az Erinniszek tovább erősítették Elektrában a bizonytalanságot, a kételyeit és testvére ellen akarták hangolni. A belépő Jupiter akadályozta meg, hogy a zümmögő legyek áldozata legyen. Az isten haragot és részvétet egyszerre érez, de Elektra megváltozott külseje neki is feltűnik:

„Milyen az arcod? Egyetlen éjszaka alatt! Hol a te parasztlány-üdeséged? Egyetlen éjszaka alatt elkopott a két tüdőd, a májad, a veséd, az egész tested egy nagy nyomorúság”.²²

20 JASPERS, Karl, *Mi az ember?; Filozófiai gondolkodás mindenkinek*, Bp., Katalizátor, 2008, 135.

21 JASPERS, Karl, *Mi az ember?; Filozófiai gondolkodás mindenkinek*, Bp., Katalizátor, 2008, 151.

22 SARTRE, Jean-Paul, *Drámák*, Bp., Európa Könyvkiadó, 1975, 74.

Jupiter a vezeklő bűnöst látja Oresztész személyében, aki valójában egyáltalán nem érez büntudatot. Azzal vádolja, hogy nem szereti Elektrát és nyomorúságba döntötte. Oresztész cáfolja az állításait, sőt, szerinte Elektra a saját fájdalmainak az okozója, és mivel szabad, csak ő mentheti meg tőlük saját magát. A szabadság tehát a cselekvés szabadsága is, mivel Elektra már régen kitervelte azt, amit Oresztész végrehajtott. Felelősséggel tartozik tettéért, pillanatbeli fájdalma egy korábban meghozott döntésének az eredménye. Jupiter nem akarja megbüntetni a két tettet, cserébe viszont bűnbánatot kér Elektrától és tudni akarja, mit készül tenni ezután Oresztész.

JUPITER: „...Letéped rólok a köntöst, amellyel én befödtem őket, és feltárod számukra a létet, önön szeméremsértő és ízetlen létüket, ami ingyenes jussuk. „

ORESZTESZ: „Miért is ne adnám oda nekik a kétségbeesést, ha ez a jussuk?”

JUPITER: „Mit kezdenek vele?”

ORESZTESZ: „Amit akarnak: szabadok. És az ember élete a kétségbeesés túlpártján kezdődik”.²³

A fenti dialógusban jelenik meg a kétségbeesés, illetve a szabadság fogalma. Előbbi Sartre a következőképpen fogalmazza meg *Exisztencializmus* című művében: „Az ember, aki elkötelezi magát és tudatában van annak, hogy nem csupán olyan lény, amilyenek választotta magát, hanem egyúttal törvényhozó is, aki önmagával együtt az egész emberiséget is választja, nem menekülhet teljes és mélyes felelősségének érzetétől”.²⁴A szabadság a cselekvés szabadságát jelenti és utal arra, hogy egy adott helyzetet többféleképpen meg lehet ítélni.

Ez a két fogalom megjelent már Søren Aabye Kierkegaard, 19. századi dán filozófus bölcseletében is, Ábrahám és az angyal példáján keresztül. Ábrahámnak egy angyal jelent meg, és azt kérte, hogy áldozza fel a fiát. Itt viszont felmerül a kérdés: valóban igazi angyal volt, aki megjelent?²⁵ Ezt az elvet alapul véve megkérdőjelezhetjük a királyi pár meggyilkolását. Valóban Oresztésznek és Elektrának kellett igazságot szolgáltatni? Vagy másra kellett volna hagyniuk a feladatot? A lelkiismeretük, igazságérzetük — vagy másképp mondva, bosszúvágyuk — és a Kierkegaard által említett angyal között párhuzam húzódik. Hasonló párhuzam fedezhető fel Ábrahám személye és a mű szereplői között. Ahogy az Ábrahámnak megjelenő angyal valódisága felől sem lehet biztosnak lenni, nem tudhatja Oresztész és Elektra sem, hogy az ő lelkiismeretük szava a helyes döntésre ösztönöz. Ahogy Ábrahám is kételkedhet, vajon ő-e a kiválasztott, úgy a dráma két szereplője is veszíthetne magabiztosságából. Sartre ezt írja imént említett művében: „Ki bizonyítja, hogy én vagyok az igazi kiválasztott arra, hogy az én emberszemléletemet és választásomat írjam elő az emberiségnek? Sohasem fogok meggyőző jelle, vagy bizonyítékra találni. Ha hang szól hozzám, mindig én döntöm el, hogy a hang az angyalé; ha egy tettet jónak találok, saját választásom alapján mondom, hogy a tett inkább jó, mint gonosz”.²⁶

Jaspers úgy véli, hogy az abszolút szabadság megszünteti a szabadság korlátozását, de magát a szabadságot nem. Az egyéni szabadság viszont ellentmondásban jön létre, harc közben folyamatosan bontakozik ki. Ezek a feltételek alapjában korlátok közé szorítják. Azt is mondja, hogy a

23 SARTRE, Jean-Paul, *Drámák*, Bp., Európa Könyvkiadó, 1975, 80.

24 SARTRE, Jean-Paul, *Exisztencializmus*, Bp., Hatágú Síp Alapítvány, 1991, 40–41.

25 SARTRE, Jean-Paul, *Exisztencializmus*, Bp., Hatágú Síp Alapítvány, 1991, 41–42.

26 SARTRE, Jean-Paul, *Exisztencializmus*, Bp., Hatágú Síp Alapítvány, 1991, 42.

szabadságnak mindenképpen kell céljának lenni, enélkül értelmét veszti. Ezt a következőképpen magyarázza:

„Az abszolút szabadság végső soron értelmetlen: a szabadság kiürül, ha nincs tárgya; az ellentmondásban, mint folyamat valósul meg, saját tartalma eltűnőben van; helye az egzisztenciának a létezésben való megjelenésében van, de sem a transzcendenciában, sem a természetben. Amennyiben végső célja az, hogy önmagát megszüntesse, az, amivé megszűnik, már nem szabadság, hanem transzcendencia”.²⁷

Ebből következik, hogy Elektrának és Oresztésznek mindenképpen cselekednie kellett, nem engedhették meg maguknak, hogy ne cselekedjenek. Ha így döntöttek volna, a mulasztást választották volna, melynek nincs jogosultsága a szabadság mellett. Oresztész szabad ember, nem tartozik a megfélemlítettek csoportjába, hiszen nem ott nőtt fel a városban. Tetteit önmaga irányítja, s Jupiter szerint,

„Ha egyszer a szabadság lobot vetett egy emberi lélekben, nincs az az isten, aki tehesen ellene valamit. A szabadság az emberek ügye, s az már a többi emberre tartozik, egyes-egyedül rájuk, hogy a szabadság hordozóját futni hagyják-e, vagy hogy megfojtsák”.²⁸

A szabadság mellett a szorongás is fontos helyet foglal el Kierkegaard bölcséletében. A szorongást egyfajta hajtóerőként, mozgató princípiumként értelmezi, amely kiszakítja az embert a nyugalomból. Kettős hatással rendelkezik: lebéníthatja, vagy épp ellenkezőleg, cselekvővé teheti az embert. A bűn eredeteként is a szorongást jelöli meg: „A tilalom olyan erőt képvisel, amely az emberben felkelti a benne mélyen szunnyadó szellemet. Vagyis a szorongás a szellem megjelenésének előfeltétele. A szorongás azonban egyben az eredendő bűnnek is az előfeltétele...”²⁹ Kierkegaard megkülönböztet objektív és szubjektív szorongást. Előbbi egy, a természetben meglévő alapérzés és egy egész generációra vonatkoztatható, utóbbi pedig már az individuum reflexív élménye. Munkásságában Kierkegaard szintén nagy figyelmet szentel a bűnnek is. Véleménye szerint a bűn egy kilépés abból az eredendő állapotból, amelyben az ember létezett. Már a kilépés maga is bűnnek tekinthető. Tovább viszi gondolatmenetét azáltal, hogy minőségi ugrásnak nevezi a bűnt, egy új minőségi állapotnak, amely a felelősségben rejlik, és megkülönbözteti az embert a többi élőlénytől. A dán filozófus komolysággal ruházza fel a bűnt, nem kapcsolja hozzá sem a komikumot, sem a tragikumot. Utóbbi azért lehet fontos, mivel jelen esetben egy színdarabot vizsgálunk, a színdarabok pedig alapvetően a komédia, illetve tragédia besorolása alá esnek. Úgy tűnhet, hogy a cselekménynek ez a mozzanata, maga a bűn megfosztja az irodalmi művet a műfaji besorolástól. A *Legyek* 1943-ban íródott Franciaországban, de mégis fontos üzenetet hordoz a ma embere számára: a bűn, a szabadság, a szorongás, a gyilkosságok, politikai és családi viszályok mind jelen vannak a 21. században is. A körülmények változtak napjainkig, de az ember hasonlóképp cselekszik és ugyanazokat a kérdéseket ma is felteheti magának: szabad vagyok? Milyen mértékben vagyok szabad? Független vagyok-e másoktól a szabadságom? Mi lenne, ha mindenki úgy cselekedne, ahogyan

27 JASPERS, Karl, *Mi az ember?; Filozófiai gondolkodás mindenkinek*, Bp., Katalizátor, 2008, 158.

28 SARTRE, Jean-Paul, *Drámák*, Bp., Európa Könyvkiadó, 1975, 62.

29 GYENGE, Zoltán, *Kierkegaard élete és filozófiája*, Máriabesnyő — Gödöllő, Attraktor, 2007, 221.

én? Sartre és az egzisztencializmus ezen kérdésekre adott válaszai ma is irányt mutathatnak és a mai kor embere (Oresztészhez és Elektrához hasonlóan), az, amivé önmagát teszi, hiszen (Sartre szavaival) a „létezés megelőzi a lényegét”.

Király Gábor: 166 (vegyes technika, papír, 2018.)

„Az érdekel, ami egyszerre személyes és közös”

A *Költők egymást közt beszélgetéssorozatban* Kürti László **Turi Tímea** költőt, író, a Magvető kiadó főszerkesztőjét kérdezte.

Az alábbiakban a 2019. november 7-én Nyíregyházán elhangzott beszélgetés szerkesztett változatát olvashatják.

Kürti László: *Személyes lírát művelsz. Mennyire érintik, akár veszélyeztetik a privát életed intimitását a versekben használt szerepek vagy a versekben megírt életesemények?*

Turi Tímea: Olvasóként és íróként is azok a szövegek érdekelnek, amelyekhez személyes közünk van, a verseim épp ezért tűnhetnek személyesnek. Ugyanakkor erős

bennem a magánélet védelme iránti igény. A személyes történeteknél is jobban érdekel a személyesség maga. Az ember nyilván a saját történetéhez van a legközelebb, de nem kizárólag ahhoz. Egy csomó barát, ismerős, rokon életébe belátunk akarva-akaratlanul. Ezek a történetek megszólíthatnak minket, és nem véletlen, hogy melyik történet miért tud megszólítani. Az ilyen történeteket keresem.

Kürti László: *A férfi–nő játszma, a férfi–női szerepek örökzöld téma, sokat is foglalkozol vele. Hogy látod, milyen döntések, emancipációs és párkapcsolati helyzetek, válságok vannak determinálva az ember szociális és párkapcsolat fejlődése során? Kell-e módosítani, módosíthatóak-e a szerepek, szabályok úgy, hogy azok jól élhetőek is legyenek civilizációs korszakoként vagy életszakaszonként?*

Turi Tímea: Hétköznapi tapasztalat, hogy csupán egyetlen nap mennyiféle szerepet kell alakítanunk. Felébredsz magánemberként, a munkában egy másik szerepet veszel fel, a társasági életben megint csak egy másikat, a családban is különféle szerepek közül kell válogatni. Szoktak arról beszélni, hogy a szerepek keretek közé szorítanak. Én viszont éppen azt érzem, hogy ezekben a helyzetekben nagyszerű lehetőségek is vannak. Egyetlen szerep gúzsba tud kötni, de ha több szerepem van, tehát ha van egy repertoárom, amit használni tudok, amiből válogathatok, az már adhat szabadságot. Önreflexióra is tanít, ha többféle

szerepben kell helytállni. Mindig lehet találni egy másik nézőpontot. A férfiak és nők közötti viszonyok dinamikájának nagy a szakirodalma a társadalomtudományokban éppúgy, mint a nyilvános közbeszédben, a publicisztikákban. Engem is szenvedélyesen érdekel ez a kérdés, de mindig azt érzem, hogy ha egy nyilvános vitában kellene részt vennem — ilyen a nyilvános viták szereposztása —, csupán egyetlen véleményt tudnék kifejezni, én pedig egyszerre gondolok mindezekről valamit és annak az ellenkezőjét is. Mondok egy példát. A nők teljes körű emancipációjáért vívott küzdelem egyik lépcsője, hogy — jogosan — szeretünk arról beszélni, hogy ne kezeljük máshogy a férfiakat és a nőket, ne ítéljük meg őket máshogyan, ne használjuk a különbségtevés eszközeként a nyelvet. Mindeközben amikor délután elmegyek a gyerekért az oviba, azt hallom, hogy az óvónő és az anyuka fejcsóválva összekacsint a fogasnál, hogy lám–lám, reggel Gézukát az apukája hozta, otthon is maradt a tornacucc, de hát ilyenek az apukák. Nekem munkaeszközöm a nyelv, én nem eltörölni akarom ezeket a mondatokat, hanem megvizsgálni, hogy mi történik ilyenkor, amikor ilyen mondatokat mondunk. Mit mutat meg a nyelv ebből az összekacsintásból, hogyan tudunk a nyelv által közösségeket létrehozni és megtapasztalni, kiket és hogyan zárunk ki a nyelv által létrehozott közösségekből, és hogyan lehet a nyelv erejét valami felszabadító dologra is használni? Az irodalom nagy teret tud adni az ilyen kísérleteknek. Mint a disputaversenyeken, az egyik verssel végiggondolok egy gondolatmenetet, a másikkal egy másikat, és közben reménykedem, hogy a nagy szerkezet valami összecsengést is felmutathat.

Kürti László: *Aki érteni szeretné a világot, saját igényeit, vágyait, életét is belátva, azok számára igazodási pont tud lenni egy-egy Turi Tímea-(vers)történet. Azzal, hogy ez vagy az a vers nekem azt tanítja meg, hogy én — mondjuk — mint nő hogyan élhetem meg jól a női létem, szerethetem magam a személyes párkapcsolatomban vagy javíthatom/ javíthatjuk meg azzal, akivel ezt az egész élet-sztorit választottam, de úgy, hogy a férfi/férfiak felé szeretet és tisztelet, az egymásrautaltság is folyton jelen van. Hogyan vállalhat egy nő klasszikusan férfiasnak tartott szerepeket, úgy, hogy ne férfiként kelljen rá tekinteni? A te személyes létpozíciód, ahogyan ismerlek, de a szövegeid is egyfajta receptet kínálnak. Te hogy gondolkodsz ezek felől?*

Turi Tímea: Köszönöm, ez egyrészt hízelgő, másrészt zavarba ejtő gondolat. A verset én inkább kísérletnek gondolom, mint receptnek. A legutóbbi, *Anna visszafordul* című kötetemben nagyon sok szerepvers van. Megpróbáltam megkeresni azokat az irodalmi figurákat, akik valamikor valamiért különösen meghatározóak voltak a számomra. Kosztolányi Dezső *Esti Kornél* ciklusának csúnya lánya kitüntetetten fontos nekem, a *Jönnek az összes férfiak* kötetben is szerepelt már. Az *Anna visszafordul* címszereplője Anna Karenina, a kötetben feltűnik még Tatjana, Pénélopé, vagy nagy kedvencem, Bovaryné. És akkor, mintegy mellesleg rájöttem arra is, hogy azok a női figurák, akik sokat alakítottak rajtam, és azon, hogy milyen nővé váltam, mind férfi írók írták meg. Realista szemüvegen keresztül próbáltam megfigyelni ezeknek a figuráknak a döntéseit, és elképzelni, hogy én hogyan döntöttem volna az ő helyzetükben. Az *Anna visszafordul* cím kiindulópontja a peronról való visszafordulás mozzanata volt, és magától a kötetből és az én alkatomtól sem áll távol, hogy a teátrálisan drámai helyzetek helyett a — mondjuk így — kispolgári értékek józan apoteózisát keressem. Az egyik legérdekesebb tapasztalat, amivel az anyaság megajándékozott, az egy empátiarobbanás volt. Van, akinek ez gyerekvállalás nélkül is sikerül, nekem viszont tényleg kellett az ehhez az anyaság. Ha születik az embernek egy gyereke, akkor hirtelen jobban megérti

a családja idősebb tagjainak az életét. Hirtelen azt éreztem, hogy egy csomó helyzetet könnyebben át tudok élni. Ugyanakkor az empátiarobbanás része volt annak a tudatosítása is, hogy az anyaság maga sem univerzális tapasztalat, a szülőség sem mindenkinek adatik meg. Úgyhogy inkább azt mondanám, az anyaság felerősítette bennem az empátiára, az alázatra és az önreflexióra való erős hajlamot. Hogy a történeted csak egy történet a sok közül, viszont össze tud kötni sokakkal.

Kürti László: *Mégsem elégedsz meg kizárólag a saját történetteddel, használod mások történeteit is, akár sajátként adva elő, ha úgy tetszik, egyetemes üzeneket mutatva meg rajtuk keresztül. Borbély Szilárd éveekkel korábban szerkesztőként készített veled egy interjút A Vörös Postakocsiban, amiben nagyon provokatívan kérdez téged a férfiak hitelességéről, hogyan adják el többen magukat valamilyennek, miközben az köszönőviszonyban sincs a hétköznapi önmagukkal. Szilárd számon kérte a*

férfiakat, költőket rajtad keresztül, ugyan a számonkérést kihagynám, de kíváncsi vagyok, mennyire mondhatjuk hiteles irodalomnak, hogy a nem saját élményeidet, sztorijaidat sajátodként beszéled el? Ahogyan pl. saját történetedként meséled el a két leánygyermekedet, miközben tudjuk, hogy egy fiad van. Mi a líra etikája, receptúrája ilyesmire?

Turi Tímea: A lányokkal való játékot épp a magánélet védelme miatt találtam ki, de nagyon felemás lett az eredménye. A valóságban tényleg egy fiam van, és szeretek olyan monológokat írni, amelyben anyák beszélnek, viszont nem szerettem volna, hogy ezeket a figurákat könnyen be lehessen velem azonosítani. Minimalizálni próbáltam annak az esélyét is, hogy a gyerekeknek később feszengenie kelljen amiatt, hogy az anyukája milyen verseket ír. Nem akartam kiszolgáltatni a kapcsolatunkat, annál az fontosabb nekem. Épp ezért a verseimben olyan anyák beszélnek, akiknek egy lánya van, vagy több gyereke, lehetőleg több lánya, és akkor elégedetten azt gondoltam, hogy ez egy okos kis játék. Aminek viszont az lett az eredménye, hogy néhány ismerősöm egy idő után elkezdte kérdezgetni, hogy hogy vannak a lányaim. Az irodalommal nem lehet felelőtlenül játszani. De pont ebből az esetből értettem meg azt is, hogy voltaképpen mindegy, hogy valami velem történt-e meg vagy sem. Az a fontos, hogy mi fog meg minket a saját történeteinkben és egymás történeteiben. Ha egy történet érdekel, akkor az enyém. Akkor is, ha nem velem történt meg. Nem attól fog valami irodalomként működni, hogy velem, aki leírja, megtörtént vagy nem történt meg, hanem attól, hogy megkérdeszem, miért fontos ezt elmesélnem, megosztanom. Engem az érdekel, ami egyszerre személyes és közös.

Kürti László: *Sokan félnek attól, hogy megtalálnak egy stílust, és utána nem őt, hanem a stílust látják helyette. Te a stílust nyilván megtaláltad, de kellet-e vajon félni attól, hogy most már az látszik és nem te? Vagy éppen e mögé lehet elrejtőzni, ez a biztonsági zóna adja meg azt a kényelmet, hogy ne kelljen túlságosan sok rizikót vállalni bennük?*

Turi Tímea: Én nem félek már attól, hogy a stílus eltakar, én ezt elkerülhetetlennek látom. Ez persze egy játék is: a szerep mögé el lehet bújni, de a szerep meg is mutat valamit. Kamaszként

vagy pályakezdő íróként erős a késztetés az emberben, hogy szeretné magát megmutatni. Később aztán meg lehet tapasztalni, hogy az írás igazából nem megmutatja, akik vagyunk, hanem megteremti. És ebben nagyon sok lehetőség van.

Kürti László: *Miben változtál a Jönnek az összes férfiak című kötettől, az Anna visszafordulig? Nyilván vannak különböző élepszakaszok, de az érdekelne, hogy a szövegeken keresztül mi módosult benned? A privát életedben az anyaság sok mindent hoz önmagában is, de hogy hova emel át, milyen minőségbe egy új kötetnek a teljes anyaga, arról tudnál beszélni?*

Turi Tímea: A verseken keresztül élesebben tudok fogalmazni, mint a magánéletben. Alapvetően konfliktuskerülő vagyok, de a versekben nem, ott inkább kiélezem a döntési helyzeteket. Az irodalom kísérleti terep. Végig lehet gondolni bizonyos dolgokat. Egy-egy gondolatnak milyenek lehetnek a következményei. Aztán egy másik versben végiggondolni az ellenkezőjét. Épp ezért nagyon élvezem a kötetek összeállítását. Azt, hogy egy könyvben minél többféle hang, álláspont meg tudjon szólalni, mint egy kórusműben. Egy vers önmagában teljesen mást mondhat, mint egy kötetben. A kötetkompozíció egésze meg tudja kérdőjelezni egy vers igazságát, és fordítva is, és én nagyon szeretem kihasználni az ebben a játékban rejlő lehetőségeket.

Kürti László: *A saját vers, a mű alkotása ad-e lehetőséget arra, hogy megtanulj valami újat magadról, a világról, illetve más közlési formához képest tud-e a vers speciálisabb, pontosabban lehetőséget a közlésre?*

Turi Tímea: Az *Anna visszafordul* kötetben a hétköznapi döntési helyzetek drámai, komplex jellege érdekelt. Vannak döntések, amelyek bizonyos szempontból megalkuvónak tűnhetnek, más szempontból viszont bölcs kiegyezésnek. Érdekelt a feminista törekvések kommercializálódása is. A feminizmus jelenleg sok minden megbeszélésére ad lehetőséget, de a feminizmus címkéje sok dolog megvitatását épphogy ellehetetleníti, a történetek többfélék és egyedibbek, mint ahogy az ideológiailag vezérelt vitákban leírhatók. Az ezzel a kérdéssel kapcsolatos kételyeimet és dühömet nem tudom hétköznapi nyelven, a publicisztika nyelvén megfogalmazni. Az irodalmon keresztül viszont igen.

Kürti László: *A feminista mozgalom bármennyire is egyensúlyt próbál teremteni, de könnyen sérülnek ezáltal is a nők hagyományozott előjogai, emellett a férfiak jogai is. Te is küzdesz az egyenjogókért, megítélésed szerint lehet ezt egymásért kiállva, kölcsönös tiszteletben tartás mellett megvalósítani? Milyen módszerek vannak erre?*

Turi Tímea: Kollégámmal, Szegő Jánossal évek óta szerkesztjük a Magvető éves antológiáit, ő a *Szép verseket*, én az év legjobb novelláit szemlélő *Körképet*. A kezdetektől mi is próbáltunk figyelni a női kvótára, a kvótarendszernek ugyanis van egyfajta preventív, a jövőnek szóló üzenete is. Úgyhogy megpróbáltunk ugyanannyi nőt beválogatni, mint férfit. És akkor rájöttünk, hogy ez lehetetlen — tapasztalatom szerint 30 százalékgig lehet eljutni. A különbség ugyanis nem a publikációs lehetőségeknél kezdődik, hanem korábban, az íráshoz való bátorítás megszerzésénél.

Mindazok a dolgok, amelyeket a feminista törekvések a társadalom működésében kifogásolnak, olyan dolgok, amelyek a férfiak helyzetét is megnehezítik. Olvastam egy norvég társadalomtudományi könyvet az apaság történetéről, magyarul is megjelent, ahol azt írta a szerző, hogy neki három gyereke született, és minden gyereke születésénél nagyon sokat kellett harcolnia, hogy a gyereknevelésében egyre jobban kivehesse a részét. Egy olyan

dinamikájú történetet írt le ez a szerző, amelyet mi Magyarországon a nők munkaerőpiacon való elhelyezkedésénél ismerünk. Az, hogy engedjük a munkába a nőket, és engedjük haza az férfiakat, ugyanannak az éremnek a két oldala.

Kürti László: *A munka világában, a szerkesztői szakmában mintha hasonlóképpen, egyre erősödne a női jelenlét, több nő vesz részt mára olyan pozícióban, mint amilyenekben te is vagy. Itt van bármiféle verseny, férfi előítélet, női főszerkesztővel szembeni fenntartás? Tapasztalsz-e ilyesmit?*

Turi Tímea: A kiadói munkában soha semmilyen hátrányt nem tapasztaltam amiatt, mert nő vagyok. Másrésztől az írótsadalom dominánsan még mindig férfiak uralta terep, nőként — és főleg prózát író nőként — többet kell dolgozniuk a szerzőknek az elfogadásért, a struktúrák hagyománya miatt. A könyvkiadásban, az irodalom kiszolgáló intézményében azonban hagyományosan és mindig sok nő dolgozott, és egyre több nő kerül döntési pozícióba is. A Magvető szorosán vett stábjának körülbelül 90 százaléka nő, és nem azért, mert erre bárki külön figyelt volna, hanem valahogy így alakult, és más kiadóknál is látok hasonló arányokat. A könyvkiadás nagy része háttérmunka, ami láthatatlan munka, mint a házimunka. A szerkesztés is hasonló a házimunkához: ha egy ház rendben van tartva, akkor nem látszik, hogy ott bármi munka el lett volna végezve. Ha viszont nincsen, akkor rögtön feltűnik, hogy nincsen. Hogy miért lettek alkalmasabbak az ilyen munkákra a lányok, arra vannak tippjeim. Az alázatosság, az alkalmazkodás, a szorgalom olyan értékek, amilyenekre a kislányokat jobban nevelik, már az általános iskolában akkor kapunk jó visszajelzéseket, ha takarosak vagyunk, rendben tartjuk a dolgainkat. A fiúknál az önállóság, az ötletesség, az innováció hamarabb motivál.

Kürti László: *Egy férfi szerkesztő másképpen kezeli az anyagot? A női és a férfi irodalom közötti különbséget be lehet így határolni, párhuzamba lehet-e állítani? Szerinted mi a különbség a férfi és női irodalom között, mondjuk a mai kortárs eszméletben?*

Turi Tímea: Semmilyen különbséget nem látok férfi és női szerkesztő között. Szerkesztés közben az ember felvesz egy kicsit nemtelen szemüveget. Arra, hogy az irodalmi szövegeknek volna-e neme, a válaszom az, hogy közvetlenül nincsen. Viszont nagyon jó, ha van személyesség, és személyesség nincsen nem nélkül. Én nem azért írok női történeteket, mert valami mozgalmi indulat fütene, hanem mert a személyes történetek érdekelnek. Arról tudok írni, amit ismerek, és szerintem így van férfi és női irodalom, közvetlenül nincs, de közvetve igen. Ahogy van középkorú irodalom, fiatal irodalom, városi irodalom, stb.

Kürti László: *Mennyire lehet megtervezni, hogy az történjen meg az adott kötetben, amit te előre elgondoltál? Vagy a tervezés, csak fontos útjelzőként használatos, de a készülő darabok már bátran felülírhatják a tematikát vagy a kívánt hatásmechanizmusokat is?*

Turi Tímea: Nekem mindig fontos, hogy ne csak az egyes daraboknak, de a kötet egészének legyen története. Aztán persze ez az előzetes történet sokszor átíródik munka közben. Az *Anna visszafordul*nak például az volt a kiinduló elképzelése, hogy csupa szerepvers lesz benne, de munka közben rájöttem, hogy ez túl mechanikus lenne így, előtérbe türemkedett egy csomó hétköznapi történet. Arra jutottam, hogy megnézem, hogy a nagy elbeszélések hogyan lehet mai történetekként elmesélni, a mai, hétköznapi történeteket pedig klasszikussá távolítva. Próbálok mindig rugalmasan kezelni, amit az anyag kínál.

Tóth Krisztina

Kültér

A lépcső alatt végül megtalálták:
egy leértékelt nyugágyon feküdt.
Kerti bútorok álltak mindenütt,
egy padra dobta le a hátizsákját.

Ki van kapcsolva, vonta meg a vállát,
az étteremből ide menekült,
nem kér kólát, se ketchuppal menüt,
és nem kell átrendezni a szobáját.

Háromig számolok, szólt az apja:
a napernyők közt terpeszben megállt.
Az anya a táska mellé a padra

ereszkedett és kihúzta magát.
Hozzánk ne nyúlj. Úgy gyulladt ki arca,
ahogy kifakult bútort húznak át.

Király Gábor: Vízparton (olaj, vászon, 2011.)

Tóth Krisztina Babérkoszorú- és Artisjus Irodalmi Díjas költő, író, műfordító, a Szépírók Társaságának tagja. Legutóbbi kötete: *Fehér farkas* (novellák, Magvető, 2019.)

Lackfi János

A döntetlen zsoltára

A feltámadás kapcsán, Uram,
de szeretek jövendőlni,
rémüldözni, diadalmaskodni,
lesz nagy apokalipszis,
a bőr is leperzselődik rólunk,
dögvész, pestis, kolera, árvíz,
lávaömlés, földrengés,
Notre Dame-égés,
vér fog folyni,
hullanak a népek, mint a legyek.
Akkor majd megfizetnek szépen
a bűnösöknek, én meg
jól ki leszek tüntetve,
mint az Úr választotta,
a hónap dolgozója,
a meccs embere,
én, az engedelmes óvadás,
az illedelmesen kifésült hajú,
az ünneplőruhás, a halkszavú,
a keményvonalas.
Uram, van egy rossz híred számomra,
a feltámadás nem itt van vagy ott van,
nem a teológiai könyvekben,
nem a homályos jövőben,
nem a rettentő holnapban,
hanem itt, a repedező kérgű szívemben.
Mondod, Uram, felejtsem el
a távoli galaxisban világító,
huszonnégy órás portaszolgálatot,
az egyenruhában kókadozó,
bizonytalan korú recepcióst,
aki valahol a Tejút mentén őrzi

Lackfi János József Attila-díjas magyar költő, író, műfordító, tanár, Nyugat-kutató, fotós. Legutóbbi kötete, *Van tüzed? Istenes versek*; Szt. István Társulat, Bp., 2019.

a hatalmas Hívőgyárat,
és majd sokára,
nagyon sokára
kiderül, van-e érvényes
belépőkártyám, kódszámom
a kongó ipari csarnokba.
Itt ül előttem Jézus,
tartja a bemártott falatot,
tegyem meg,
amit szeretnék tenni.
Választhatok, mindig van
választásom,
elfuthatok feltámadott magam elől,
elbújhatok a saját tetemem mögé,
fellógathatom magamat a fára,
fejre is állhatok.
Rám néz Jézus,
van egy rossz híre,
kakaskukorékolásig
háromszor fogom elárulni.
Remek hír ez a rossz hír,
ugyanis mostantól
nem kell ráfeszülnöm,
tízies skálán mennyire szeretem őt,
csak azzal büszkélkedhetem,
hogy ő hűségesebb mindvégig,
még azon is túl.
Visszajön, és lazán rákérdez,
ugyan szeretem-e.
Szeretné tudni.
Szeretné, ha kimondanám
a füle hallatára,
a saját fülem hallatára.
Csak hogy biztos legyek benne,
mi az, amit szeretnék,
ha ki tudnék tartani mellette hűségben.
Jön velem Jézus,
végighallgatja kedvesen,
hogy minden el van szúrva,
minden el van veszve,

megfeszítették az Urat,
 pedig semmi rosszat se tett,
 ez vár miránk is,
 pedig semmi jót se tettünk.
 A fizetés kevés,
 az anyós kibírhatatlan,
 a király meztelen,
 a benzin ára megyen felfelé,
 én így nem vagyok hajlandó tanítani,
 sem gyógyítani,
 sem prófétálni,
 megyek vissza halászni,
 arra legalább megvan az engedély.
 Jézus bólint,
 elmagyarázgatja az írásokat,
 megtöri a kenyeret.
 Beállít Jézus,
 nézném meg a sebeit,
 nem festve vannak-e véletlenül.
 Nem átverés-e az egész,
 amit ezer évek óta előlegeztek a próféták?
 Nem lehet-e,
 hogy félreértés történt? Nem lehet,
 hogy ő összevissza beszélt
 három éven keresztül,
 voltaképp nem is szeret annyira,
 nem is bocsátott meg,
 nem is áldozta fel magát,
 tévedésből ment a keresztre,
 és igazából nekem van igazam,
 amikor berogy a hitem,
 mint eső súlyától az ócska ponyva?
 Zuhog a hideg zuhany a nyakamba,
 elfelejtem tesztelni azt a sebet,
 belenyúlni mélyen,
 hogy tapasztalati úton győződjek meg,
 mert ugye felvilágosult ember vagyok,
 természettudományos a világnézetem.
 Elém toppan Jézus,
 feje és haja mint a hófehér gyapjú,

szeme mint a lobogó tűz,
lába mint a kohóban izzó sárgaréz,
hangja mint a nagy vizek zúgása,
jobbában hét csillag,
szájából kétélű hegyes kard tör elő,
arca mint a teljes erejében ragyogó nap.
A menüben van két választásom,
feltámadjak vagy maradjak langyos.
Lángra lobbanjak,
szerelembe essek vagy eljárógassak templomba,
mert a májammal jobbat tesz, mint a kocsmá.
Itt hordjam-e öt húszban-csontjaimban,
folytonos hálaadásban,
dicsőítésben,
mint izzó jelenlétem
vagy hozzam le nulla-nullára a meccset,
aztán majd meglátjuk.
Nem eszik olyan forrón.
Húsvét lesz jövőre is.

Király Gábor: Nyárelő (akvarell, gouach, vászon, 2019.)

Zsille Gábor

Némely költőkről

Kéne egy vers majd még arról, hogy
 a költők mostanság nem írnak verset.
 Megannyi meddőhányó a pálya szélén,
 csupa hallgatás, elnyújtott aszály.
 Ha bármit is írnak, hát regényt,
 zavarba ejtően vastag könyveket,
 évekig szivattyúzzák a prózatengert,
 a lírának cseppje sem csurranhat át.
 Némely poéták hivatalnokként élnek,
 kéziratok helyett úrlapok, akták,
 pályázati anyagok társaságában,
 mások pedig üzletemberek lettek,
 számlatömbbel a zsebükben cirkálnak
 hahniról hahnira, fix celebászsiért
 jópofizni szószátyár művekkal.
 A költők mostanság nem írnak verset,
 de arról sem vagyok meggyőződve,
 hogy más költők verseit olvassák.

Zsille Gábor 1972, Budapest. Költő, műfordító, publicista, szerkesztő. 1972-ben született Budapesten. 1990–1997 között katolikus teológiai tanulmányokat folytatott az Esztergomi Hittudományi Főiskolán, illetve a Szegedi Hittudományi Egyetemen. 1998–1999 folyamán a Magyar P.E.N. Club titkára. 2000-tól 2004-ig Krakkóban élt. 2008 óta a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke. 2010–2013 között az Új Ember című katolikus hetilap rovatvezető szerkesztője. 2014 nyarától a Magyar Napló folyóirat versrovatának szerkesztője. 2006-ban Móricz Zsigmond-ösztöndíjban, 2008-ban Bella István-díjban, 2013-ban a Tokaji Írotábor nagydíjában, 2015-ben József Attila-díjban, 2018-ban Magyar Arany Érdemkeresztben, 2020-ban Térey-ösztöndíjban részesült. Budapesten él.

Bölelyrezervátum

Vadkacsa húásával töltött pirog,
ezen a vidéken ez az egyik
legkülönlegesebb étel, s persze
a puhára főzött káposzta
aszalt szilvával, gombával, bigosz
a neve. Igen, bölelyt is ehetsz,
az itt élő háromszáz állatból
évente hús gyöngébbet kilónek.

Nézd ezt a rőt szirupot: erdei
gyökerekből sajtolják egy helyi
üzemben, kaméleonnak hívják,
mert bármilyen folyadékba öntöd,
halványkékre színezi azt. Csurgasd
a korsó sörödbe, finom.

És figyeld a darazsakat, ahogy
hörpölik az asztalra kifröccsent
frissen csapolt kvászt, fejük mámoros
lesz rögtön, és dülöngélve másznak
és esnek. Vicces, igaz? Vagy inkább
rettentő szomorú, mert emberi?

Király Gábor: Öltözőszekrény (vegyes technika, fatábla, 2013.)

Simon Adri

Utószezon

Gyerek- s fiatal felnőtt koromban a nyárvéget utószezonnak hívták. A Kárpát-medencében augusztus huszadika után menetrendszerűen elromlott az idő, a Nap zenitje hirtelen zuhant, és az a napokig tartó, reménytelen eső kezdett szitálni, ami nem szárad fel sosem, a csontokba szivároghat bujkál tavaszig. Az utószezonra már eltűntek a szoknyák, szandálok, ujjatlan kis blúzok, helyükre vastag harisnya, szetter, kalucsni került. Utószezonban csak a kispénzüek nyaraltak, meg akik célzottan hideg helyekre vágynak. Jelenleg a strandok szeptemberben végig nyitva vannak, egy jó kis kirándulóiódt november közepéig ki lehet fogni néhány napra, vagy akár tovább. Mondjuk, a nyár se főszezon már, legalábbis a rossebnek van kedve fuldokolni monszunszerű viharokban. Mára sok kis alszezonból áll az év, bármikor lehet bátran üdülni, csak a Csomolungmára nem érdemes felmenni mostanában, mivel a magashegyi gleccserek olvadásával újabban elötűnnek a hajdani, póruł járt alpinisták mélyhűtött hullái. Nem lehet túl felemelő a rothadó testek közt botladozni. Bár a kalandvagyókat, úgy tűnik, nem zavarja: idén akkora volt a tolongás a világ tetején,

Simon Adri 1974, Szeged. 1992 és 1998 között tanulmányokat folytatott a József Attila Tudományegyetem magyar, illetve irodalomelmélet és interpretáció speciális képzés szakán. A Magyar Napló, a Parnasszus, az Irodalmi Jelen stb. szerzője. 2010 és 2014 közt a Gondolat Kiadó szöveg-gondozója. 2010 és 2012 közt a Dokk irodalmi portál, 2014-től a Holdkötlen szépirodalmi és művészet portál szerkesztője. 2017–2019-ben az Irodalmi Jelen kritikarovatának szerkesztője. 2019-ben Bella István-díjban részesült. 2020-tól a Magyar Napló Kiadó szerkesztője. 2015 óta a Magyar Írószövetség tagja.

hogy többen a csúcs előtti sorban állás okozta huzamosabb oxigénhiány miatt vesztek oda. A nyári alszezonban látogassuk meg Izlandot, ha túl messze van, Észtország is jó lesz, a régebben ősznek hívott hónapokban pedig Horvátország és Bulgária kedvező mondjuk. Európaiként nem tanácsos elhagyni Európát, főleg nem repülön, de a turistahajó se jobb, sőt legokosabb, ha szépen otthon maradunk. Ültessünk egy datolya- vagy kókuszpálmát kertünkbe, fotózzuk le magunkat a fával, üssük fel photoshoppal, s máris készen az ökoszelfi. Senki meg nem mondja majd, hogy lakhelyünkön, utószezonban készült.

Helen

Mostanában HBO-t nézek szélessávon, egy amerikai sorozatot, amelyben a Helen nevű szereplő a zsánerem. Helen okos, művelt, laza, talán sznob kicsit, örökifjú, tekintete beszédes, nem született csinibaba, nem modell, de a férfiak döglenek érte. A legjobban azonban azt bírom Helenben, hogy hangjában, mozdulataiban a mesterkéeltség szikrája sincsen (az őt alakító színész profinak tűnik, magyar szinkronja, mondhatni, zseniális), Helen őszinte és nagylelkű, hellenisztikus jellem, csapodár exférjének folyton megbocsát, négy gyerekét imádja. Sokat szexel különféle férfiakkal, ám egyszerre mindig csak egygel. (De nővel is szexelt az egyik részben.) Vagány, merész és trendi, füvet szív az utcán, ha olyan kedve van, a rendőrnek visszafelesel. Örül annak, hogy egyik fia meleg,

s ha néha depressziós, az nem idegborzoló,
hanem örülten szexi, én megvigasztalnám bizisten,
ha férfi lennék abban a sorozatban,
biztos nem hagynám el, ahogy a disznó férje tette,
megbecsülném a jó Helent.

De sokkal inkább én magam lennék Helen,
élném a Berkeley-ről szabadult nagymenők puccos életét,
gazdag szülők, irritáló kölykök,
feltörekvő bestselleríró férj,
kastélyra hajazó családi ház L. A.-ben,
lakberendező állás, ami inkább hobbi, semmint munka,
mert lóvé az van dögivel.

Negyvenöt évesen eltöprengenék
az ötödik gyereken, akit a pofátlanul jóképű
gyereksebész pasim akar csinálni nekem,
de aztán úgy döntenék, már elég volt
gyerekből és pasiból egyaránt,
igen, onnantól csak önmegvalósítanak doszt,
mégis önzetlenül, mindenkin segítve,
slamasztikáimban is felmagasztosulva,
ha én lennék Helen.

Király Gábor: Udvaron (akril, vászon, 2013.)

Székely Szabolcs

32.

Nemsokára lesz tizenhárom éves,
november van és február van,
a kétségbeesett évszak vége, most
kezdődik csak el, készülődik a felázott
avar és a szürkülő latyak, az évszaknál
melegebb kabát, kigombolva, szemből
a hideg szél, és az átforrósodó hátitáska,
az edzőfelszerelés, az ellenséges
hangszer a kézben, készülődik az átöltözés,
a csontozat, az izmok és a szőr, egymáshoz
mérve a testek, és legvégül a hangok,
amelyek egyszer már készen álltak,
odakint mégis kiszédülnek a sorból,
vigyázzállásból a néma sorkatonák.

53.

Üres tányér a sík. A szél
tükrösíti a földet.
Apály, dagály a tengered.
A vízre senki többet.
Én sem arról, hogy itt vagyok.
A fák a partra ülnek.
Lélegzetükre tornyosul,
és aztán visszasüllyed.
Én sem arról, hogy itt vagyok.
A vízre senki többet.
Apály, dagály. Az ember egy.
Fák ülnek ki a partra.
Üres tenyér a szél. Szemed
repedő tükrét tartja.

Székely Szabolcs 1983, Budapest. Költő. Az ELTE bölcsészkarán végzett. 2001 óta közöl verseket, emellett dráma- és versfordításai jelentek meg portugálból. 2008-ban egy lisszaboni hostel recepcióján dolgozott. Két gyermek apja. *Kilenc másodperc reggelente* című kötete 2005-ben jelent meg.

Balázs F. Attila

Örvény

a lombok közt szűrt fény
szítál a puha avarra

a lány csacsog nevet felesel
mint bolondos patak
a rideg kövek között
észrevétlenül lesi minden mozdulatom
mint az áldozatát vizslató vad

nézd a szememet
nézd szénaillatú hajamat
nézd rugalmas testemet
feszülő mellemet
olvass engem
lapozz remegő kezeiddel

nézd a fészket rakó madarakat
a te fészked én vagyok!

Testemet elkapja az örvény
csillogó huncut szemek
forró frisstej illatú lehelet
földrengés moraja
a szavaknak nincs jelentésük
a testedet olvasom
és már tudom
a verset te súgod fülembe.

Balázs F. Attila 1954, Marosvásárhely. Író, költő, műfordító, szerkesztő. 1994-ben Pozsonyban létrehozta az AB-ART Kiadót, 2018-ban, Halmosi Sándorral Budapesten jegyeztette be. Első verseskötete *Maszkok* címmel a pozsonyi Madách könyvkiadónál jelent meg 1992-ben. 35 kötete jelent meg 15 nyelven 18 országban. A magyar, a román és a szlovák írószövetség, a Magyar PEN Club, valamint a párizsi Európai Tudományos, Művészeti és Irodalmi Akadémia tagja, a Moldáv Tudományos és Művészeti Akadémia tiszteletbeli tagja. Román, török, szlovák, olasz, szlovén, portugál, cseh, albán, angol, francia, spanyol, német, szerb, kínai, macedón, orosz, hindi, azeri, vietnámi, szlovák és svéd nyelvre fordították. Tucatnyi nemzetközi díj tulajdonosa, legutóbb Kínában az irodalom tiszteletbeli doktora címet adományozták neki.

A szerelem egy vers

vesztesként kullog
a tekintetek
mint fénycsóvák követik
a golyó mellette talál
nyugvópontot a falban
por
csituló zaj
beletörődés
minden impulzus
önmagát gerjeszti
tömegsíról vonszolja ki magát
a gondolat
lehajtott fej
vessző az elnyögött frázis után
a reggelt este követi
az estét megint este
mintha örökös éjszaka
telepedett volna a városra
ajtócsikorgás emlékeztet
a mozgásra
álmos és vörös szemek
kiszáradt száj
mint tökmag héját
betűket köpköd szerteszét
a házak egymást ölelik
a szerelem egy vers
az utolsó
a leomló fal tövében

Halmosi Sándor

Omszk fölött az ég

Omszk fölött az ég ugyanolyan,
 mint bármely kínai vázán.
 Itt fenn a kegyelem igazgat.
 Akárha megtérsz,
 akárha megtérnek.
 A gép hasában alszanak a jámbor
 utasok, rápihennek a lenti tülekedésre.
 A légiutaskísérő szeme mindent lát.
 Reverendája testhez áll.

Zombiapokalipszis, Dosztojevskij-módra

A végén úgyis ketten maradtok.
 Te és a sírás.
 A sírás maradéka.
 A nagy történet, amire mindig is vágytál.
 A kicsi, kedves, annyiramuló, rohadtszép élet
 felmagasztalása.
 A jelenlét örökkévalósága.
 Aztán a magány.
 Az itt és most sercegése.
 A jócsendek utáni süket sivítás.
 Mert a világot a szépség fogja megváltani.
 Vagy a fény a szemedben.
 Vagy a maradéka.

Halmosi Sándor költő, műfordító, kiadóvezető, matematikus 1971-ben született Szatmárnémetiben, 16 évig Németországban élt, jelenleg Budapesten lakik. Előadásokat tart a hagyományról, költészetéről, a szellemi válságból való kilépés egyéni és közösségi útjairól, a nyelv őstörténetéről, jelképekről. Verseit számos nyelvre fordították, magyarul kilenc kötete jelent meg. Műfordítóként a klasszikusok mellett főleg a kortárs nemzetközi líra magyarra ültetésére helyezi a hangsúlyt.

Mondd, mit visz be a trójai faló¹

ha falaidat elhordták az évek
és okafogyottá vált
csatába indulni érted,
végső beszélgetésre
— az egyetlen megmaradt fa alatt.
mit is mondanál? elég volt? hosszú?

imádkozni vágnál, jelnyelven mutogatni a tenger felé, messze, becsukott szemmel meredni arra
a belső pontra.

múlt nélküli asszony lenni.
kiherélt férfi mellett kiherélt bosszú.

állni a fagyos udvaron, a kikészített perzselő, kések és bárdok között, és azt mondani a mieink-
nek: a disznó mehet, most nem ölünk. megöleljük egymást, és a tiszta böllérkötényben tangót
táncolunk. aztán szakadjon fel
a hajnal! az életközeli élmények.

el fogsz menni. meg fogod keresni.
és amit találsz, nem fog tetszeni.
és amit nem találsz, elkísér.

és vissza fogsz jönni, derűsen, halkán, barnán, összekarcoltan. nem lesznek tagadó szavaid.
sótól, széltől, homoktól formált barázdáidban megül a könny, ha megvigasztalsz, és ha közel
kerülsz hozzád. azt mondom, ez patetikus. azt mondog, nem baj. szereted. még a fenszíkron
történt, a száraz idők előtt.

de ez most okafogyottá válik.
mint a disznótoros.

Király Gábor: Házunk legszebb disznaja
(vegyes technika, fatábla, 2013.)

1 Demény Péter kezdősorára

Kopriva Nikolett

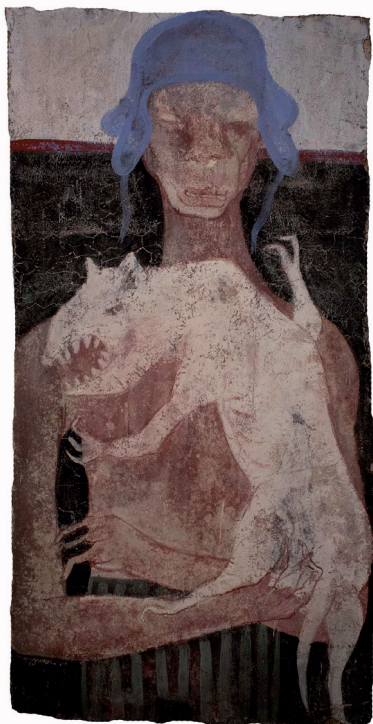
Köd

A tető alatt is bőrig áztunk.
 Mellettünk cigisdoboz, sármosta borosüvegek,
 hamutartó, benne barnuló hegy.
 Azóta sem száradtunk meg, a napfény erőtlen,
 nem tudja áttörni a pórusok közé rekedt vízcseppeket.
 Egyre nehezebb járni.
 Gyakorolni kezdtem a némaságot,
 a hegy nőtt, maga alá ásta a szavakat.
 Másnapra elfelejtettem létezésüket,
 éjjelente mégis megjelennek.
 Olyankor fölriadok, a köd már fényesen dagad
 az ablakok mögött, marja az üveget.
 Kitárom az összeset, nehogy betörje.
 Reggel beszélni kezdesz, alig értem, talán azt mondd,
 minket is szétmar a köd, bőrünk alá kúszik,
 belak, elemésztí az emlékeinket.
 Szomszéd veri az ajtót, ordítja, hogy
mi a franc történik, és kik vagyunk,
 hisz ez az udvar évek óta üresen áll,
 de nem tudunk ajtót nyitni.
 Túl súlyos rajtunk a víz,
 és megvakultunk a fénytől.

Kopriva Nikolett 1996-ban született, otthona a kárpátaljai Munkács. Olyan lapokban publikált verset és prózát, mint a beregszászi Együtt, az Irodalmi Jelen, Magyar Napló, Magyar Műhely. Érdekli a filozófia, a művészet, lét és nemlét.

Gőzölés

Évekkel ezelőtt betegen nagyapám a forró gőz fölé dugta a fejem, törülközőt húzott rám, és azt mondta, elszámol százig. Mintha egy kitörő vulkán fölé hajoltam volna, forró láva csapott belém, végigcsorgott arccsontomon, majd visszacsöpögött a kamillaillatú vulkán szájába. Sötét volt. A külvilág megszűnt, csak nagyapám dohányfüstös hangja számolt tompán, szikáran, időt adott minden számnak. Meg fogok fulladni, gondoltam, és egyre sűrűbben kapkodtam levegő után. Tűz futott végig józan gondolaton, álmon, beszüremelő madáréneken; lángra kaptak kacskaringós utak az iskolától hazáig, a jövő, amin lefekvéskor gondolkodtam. Hamvaik a tűzforró vízbe hullottak. Nagyapám rám szólt, *lélegezz mélyebben,* nagyapám nyugodt volt, állandó, megrendíthetetlen, minden szava, megnyilvánulása szükségszerű. Eltemettem magam, mire kimondta: száz. Akkor kitörtem a lángokból. Mint télen az arcra tapadó hópelyhek, úgy szúrt a hideg, benne nagyapám rekedt nevetése.

Király Gábor: 267 (freskó, 2018.)

Fellinger Károly

KÉPTELEN vagyok felidézni
a halott apám hangját,
így sokkal rosszabbul
érint, amiket mondott rám,
felejtésem kénytelen nélkülözni
a véletlenszerűséget,
a feledékenység hálóját
kihúzza, telis-teli van
zsillett-pengékkal, vágóeszközökkel,
akkora a súly, hogy még
meghasadhat a háló,
a sötétség maga.

BEZÁRKÓZTAM magamba,
pontosabban
magam zártam ki magamat,
hogy mögöttem hagyjak mindent.
Meg kell békélnem azzal,
hogy húsevő, hülye állat vagyok,
hogy magamon kívül
nem keletkezhettem,
hogy egyszer biztosan
magamhoz térek,
és akkor majd elképzeld.

Fellinger Károly 1963, Pozsony. Költő, helytörténész. A 36 éve alakult felvidéki magyar írók közösségének, az IRÓDIA csoportnak tagja volt. 28 könyve jelent meg magyarul (legutóbb *Plomba*, Nap könyvkiadó, Dunaszerdahely, 2019), főleg versek, gyermekversek, mesék, s egy falumonográfia Jókáról, ahol ma is él. Megjelent angol, román, spanyol, francia, török, görög, albán, orosz, szlovák, német és szerb nyelvű verseskötete. Kétszeres Arany Opus-díjas. Forbáth-díjas, Simkó-díjas. Agronómusként dolgozik.

Madzag

Ha csendben vagyok,
szünetre készülök,
még bármi lehet belőlem,
lebeszélem magamról
a bal kezemet,
mert annyira lefoglal,
olyan, mint a rögtönzés,
amikor üres zsákok kellenének,
amikor magamon kívül
szeretnék kezdeni
valamit magammal,
s a színházi függöny
annyira összement a mosásban,
hogy nem takarja el a színpadot.

Vágás

/ Térey János halálára /

A halál a mulandóság
útjában áll,
hadakozik,
önfeláldozó,
a jövővel van gondja.

A halál persze
az örök vesztes,
csík helyett a reményt
hagyva
maga után,
egy kitárt kapuban,
amit nem lehet becsukni.

Farkas Arnold Levente

Jézus

Első cetli, minden ott
ül a látszat, minden lát-
szat alázat, a vers koncent-
ráltabb valami, mint a

próza, Szigetmonostor, tizenki-
lenc május huszonkilenc, szer-
da, ugyanazzal a betűvel
kezdődik a teremtés, mint a

tévedés, fölösleges szavakra
bízom a kimondhatatlant,
csönd, béke, nyugalom, nyu-

galmam helyére nem jutnak
el, alázatos tolvaj minden
másolat, legyen világosság.

Láthatatlan mondatok
illatát hordja a szél,
szétnéz, okos fejével
biccent, többet nem remél,

Pócsmegyer, tizenkilenc
május huszonnyolc, kedd,
mint a művében csaló-
dott teremtő, némán kö-

hint a tévedés, lehettem
volna misztikus halott,
de csak létező vagyok,

valóságos, egyetlen,
múlандó test nélküli
alak, grammatikai.

Farkas Arnold Levente 1979, Nagyvárad. Szobon érettségizett, Debrecenben diplomázott, jelenleg feleségével és gyermekeivel Pócsmegyeren él. Két kötete jelent meg.

Különbség van a dolgok
között, a jelentésnél a jel
fontosabb, Jézus tudta ezt,
ezért a porba írt, porra

és szélre bízni a jelentést,
Szentendre, tizenkilenc május
huszonnyolc, kedd, az örökké-
való bölcsessége ez, ha szent

lennék, nem írnék verseket,
benéz az angyal az abla-
kon, Jézus nevénel elidőz,

inkább egy történet sze-
replője légy, mint az, aki
szavakkal elmeséli azt.

vetkező évszak

név apám felhívott telefo-
non beolvasott egy verset
piros hajnal ragyogása így
kezdődött indultam épp
a bolt felé nagyon kényel-
metlen így lét mit keres
a létrában a lét hogyan
jött létre a létra leeresz-
kedik a magasból egy táb-
la lóg amin az idő és a
tér neve olvasható pócs
megyer tizenkilenc június
tizennyolc kedd kedden
születtem tél visszafelé

név tegnap vettem egy sört
 uzinak de mire fizettem el
 ment lét a pénztárnál még
 megkérdeztem pócsmegyer ti
 zenkilenc június tizenkilenc
 szerda hogy kiragaszthatom
 e a bolt falára oldalára
 tél mert elhatározta hogy
 nem használ kötőjeleket lét
 azt a plakátot amin jézus
 krisztus név a feltámadás
 érdeklődés hiányában el
 marad tél mondja tegnap

név tegnap elmentünk az év
 záróra esett lét pócsmegyer
 tizenkilenc június húsz csü
 törtök csütörtököt mond az
 értelem tél télen jó írni a
 nyárról név a pokol a töb
 biek természetes állapot a
 félelem lapozni kell tél teát
 főzni egy magányos helyen örü
 let lét mert elhagyatnak
 akkor mindenek név a kö
 vetkező évszak elmarad lét
 az emberek taszító közelsége
 a látszat ami a normálisok
 vagy normálisak számára
 elviselhető tél tél név esz
 ter mondja hogy zsófia sír
 elfelejti az ember a nevek
 eredetét persze nem erről

Lencsés Károly

A szoba

Falai barnák

ablaka előtt kék régi nehéz függöny lóg párba

az egyik szárnya felakadt az íróasztal sarkán, soha se nyúlna hozzá

váratlanul a kedv rohamot szül nála és az asztal tetején maszatos görcseinek véres körömmaradványa

és az oszlop szerű kék madár csonka szárnnyal csüng előtte

a függöny öngyilkos mutatványa

Álló lámpa osztja különc hangulatát sárga a fénye és csak az ágy melletti részt omlasztja

csenevész világosságba

Kétszemélyes az ágy letakarva foszlott darabokból összevarrott anyagból várja, hogy elterüljön az álmodó izzadva párnába kiáltja.... némán fuldoklik

éjfélkor démonokkal küzd varázsigét mormol

Biztonságot nyújt neki a szobában szálló saját szagának magánya

a démont neve Fabrias Greianah megtanította neki, hogy a holtakat felkeltheti gyámolíthatja

a bolondokat ugyan is nem mindegyik az; csak beszéltek vele.... Fabrias Greianah a neve

Kell neki egy hely, mint a szoba és kell neki egy álmodó kinek neve... mindegy

Párnacsata

(tébolydai közöny)

Átkozottak. A bomlás elegáns

csiklandó görcs röhög

dióbél agy vérér vájta kanyon

nem releváns impulzus

kitolt csípőt lökésre ösztökél

...összetéveszthetetlen

magát kéregető mozdulattal kétrét hajtódik

nedves nyelve csapkod egy gyíké

tévé köpetet mázol

fülből lógó kar hátból kiálló láb

Lencsés Károly Írásai eddig a Kelet Magyarország lapjain, a Nyíregyháza könyve, Beregi antológia című kiadványokban jelentek meg, publikált külhonban a Blood moon rising magazin hasábjain, a Rainfall Books & Records kiadóknál, a Slockh magazinban.

hónalj dús szemöldök alatt gyűrött bőr
 egy kupac magát levedlett ember olyan,
 akár egy park lopott árnya, amire lapot teszel
 grafittal átrajzolod egymásba font millió karom
 holtvirágszirom a bomlás sárgája
 félig megformálódott cserepes ajkak
 s a gondolatba dermedt arc állán
 lecsurog és fluoreszkál
 holnap nyolckor fényt kap egy repedés
 pókhálóra gyöngyöket fűz, mert odakinn a világ
 naven harmóniára készül
 a fal tűr, mint ma is s a perc ugyan úgy pereg
 hajnal vihogás kakaskodás kalapál a helység kockás
 padlóján...
 kiséprűz a közöny
 néhány egymást dörgöli
 kilövellő ragacsos kéj izzadt démonok vonaglása belül...
 ...párnacsata

Az ember természete

(bűn)

Sár keze közt rothadó húsú
 foszló ragyogás
 egymásba nyílt kapuk
 ahol ki-be jár a sehol a sincs
 Íze édes nem szabad
 mindentől ered
 a teremtés peremén szomját oltó
 rezegés
 a Keletkező színből szótt árny ígér
 hétfejű mag csontcsecsén éli magát
 megkapja a fogantatás legelső pillanatát

Novák Zsüliet

A végrendelet

Kiss János hetvenedik születésnapját ülte a Gundelben. Nagyszerű születésnap volt. Jelen volt három fia, az egyik lánya, két régi és egy új szeretője, az első és a harmadik felesége (a második meghalt). Valamint azok a régi kollegái, akiket kedvelt, a cége versenytársa, akit tisztelt, azok a barátai, akik testileg is jól bírták magukat és meg sem hülyültek. Kiss János persze tisztában volt azzal, hogy a demencia Isten vagy a szerencse műve, ettől függetlenül mérhetetlenül bosszantotta. Nagyon kövér embereket sem hívott meg. Idegesítette a bárgyú mosolyuk, izzadó arcuk, főleg, amikor annyi eszük sem volt, hogy textilzsebkendőt használjanak papír helyett és a homlokukra vagy az orrukra ragadt egy-egy fehér foszlány, neki pedig úgy kellett volna tennie, mintha nem venné észre. A másik lánya örökké depressziós volt és minden tettét, pontosabban fogalmazva minden tehetetlenségét ezzel magyarázott. Pénzt minden hónapban küldött neki, de itt nem kívánta látni. A felesége előző házasságából született lánya képtelen volt a férje nélkül levegőt venni, ha meg is szólalt, az első tagmondatok után félénken a férjira pislogott, akinek tekintetében a jóváhagyás jeleit kutatta és csak annak felismerésével fejezte be gondolatát. Túl gügyének ítéltetett Kiss János évfordulós asztalához. Ezentúl ki volt hegyezve a szájszagra, izzadságszagra, a macskásokra, az aranyhalasokra, a műmellekre, azokra, akik kopaszodásukat ráfésült hajjal igyekeztek meg nem történné tenni, azokra, akik egyáltalán nem neveltek gyereket és azokra, akik túlságosan sokat vállaltak.

Hetente egyszer a Széchenyibe járt úszni és szaunázni. Masszírozott is, nem szégyellte kozmetikus, fodrász vagy éppen urológus tanácsát kérni. Elég okos volt ahhoz, hogy bizonyos dolgokban nála hozzáértőbbekre hallgasson. Mindent teljes értékén kompenzált, a leárazásokat megvetette. Szeretett nyáron világos színű lenvászon zakót és nadrágot hordani, még ha Évának, ennek a jóra való asszonynak kétszer is át kellett vasalnia, mielőtt Kiss János viselhetőnek ítélte. Télen a pamut és gyapjú keverékében hitt, amelyet kizárólag tisztítóban kezeltetett.

Büszke volt rossz természetére. Úgy gondolta, korával és tisztességes munkával megszerzett vagyonával megszolgált, hogy most már azt tegye, amihez kedve van. Tudta, hogy a legtöbben ezt csak azért viselik el, mert félnek, hogy kimaradnak az örökségből. Ez nemhogy nem zavarta Kiss Jánost, bizonyos mértékben még élvezte is a játékot. Egy-egy unalmas beszélgetés közben kicsit a haléntékához kapott, bizonytalan mozdulattal simította meg a szívét vagy gyomrát és vett egy mély levegőt, mielőtt erőfeszítést színélve fölállt az asztaltól. Ha valaki mohón egészsége felől érdeklődött, közepesen hosszú hatásszünet után válaszolta, hogy minden rendben vele. Kutya bajsja se volt. Az orvosa szerint száz évig is élélhet, ami határozott szándékában állt. Imádta az életét. Büszke volt karcsú, két évtizeddel fiatalabb feleségére, aki intézte a háztartás ügyes-bajos dolgait,

Novák Zsüliet 1983, Mezőtúr. Író. Legutóbbi kötete: *Disznó vallomások* (AmbrooBook Kiadó, Győr, 2014).

hetente lefeküdt vele és nem zavarta, ha diszkrét hölgyek aranyozták be Kiss János nyugdíjas éveit. Színházba, hangversenyekre és fogadásokra jártak, Kiss János megelégedésére roppant olvasott is volt és még mindig térd fölé érő szoknyákat hordhatott.

Az első pohárköszöntőben tetteit, bátorságát és élni tudását dicsérték. A taps alatt látta meg élete nagy csalódását, Bélust, legidősebb unokáját, akinek ugyancsak nem lett volna szabad itt lennie. Lehajolt feleségéhez, és hangos suttogással dörmögte neki:

— Ezt meg honnan a picsából ette ide a fene?!

A felesége diplomatikus mosolya mögül szűrte:

— Elfér. Ne csinálj jelenetet, kérlek.

Gyorsan megfontolta a lehetőséget és végül a Gundel miatt nem dobatta ki. Minden vasárnap itt evett. Bélust, csak a megalázás kedvéért hívta még mindig Bélusnak. Korán született, a szülei is jóformán még gyerekek voltak, ezért sok időt töltött náluk. Akkoriban csüngött Kiss János szavain, azokat a könyveket akarta olvasni, azok voltak a kedvenc ételei, amelyek neki. Kifizette a kis semmirekellő tanulmányait, vett neki egy praxist. Neki már csak annyi dolga lett volna, hogy unatkozó milliomosfeleségeket dugjon és analizáljon egyazon díványon (legalábbis Kiss János így képzelte a pszichológusok munkáját) és ennek borsos órabérért a hülye férjekkel fizettesse ki. Bélus pedig a célegyenesből kifarolva a hajléktalanellátásban kezdett dolgozni. Telente az utcát járta és csalta be melegebb helyre az alkoholista, bizalmatlan embereket. Elfertőződött sebeket és lelkeket kezelte, hivatalos szervekkel folytatott megalázó tárgyalásokat és nyomorúságos fizetésének egy része mindenféle vis major helyzet okán szintén mások megsegítésére fordítódott. A felesége, aki egy orvosfeleség státuszára és gardróbjára áhítozott, nem bocsájtotta meg neki ezt a véleménye szerint deviáns vonzalmat és elhagyta egy évfolyamtársáért, aki megbízhatóbban gondolkodott az életről.

Bélus a zsebéből vette elő viharvert kis csomagját, mentegetőzve emelte az ünnepelt felé, aki egy legyintéssel az ajándékokat összegyűjtő asztal felé irányította őket. A marhája, csóválta a fejét Kiss János, még azt hiszi, majd itt kezdi el ezeket a szarokat bontogatni. Nem várta meg, amíg a némán mozgó pincérek székét és terítéket varázsolnak a fényesre kopott ingű vendégnek, intett ügyvéd barátjának, hogy ő a soron következő a méltatásban. Ez valamennyire helyre állította lelki békéjét. Ismét gyönyörű dolgokat mondtak róla, amely itt-ott igazságot is tartalmazott.

Aztán napokig hányódtak az ajándékok, mígnem a felesége tette ki őket a vacsora utáni konyak és szivar mellé. Egymás után hajigált a kukába könyvet, nyakkendőt, parfümöt. Szerencsére nem volt mindenki menthetetlenül ostoba, így a jó whiskey-t és a szépen faragott pipát megtartotta. Aztán Bélus csomagját kibontva vér tolult az arcába.

— Hogy merészeli, ez a csóró kis fasz!

— Mi az, Drágám?

— Az aranyóra, amit a diplomaosztójára kapott tőlem. Volt pofája becsomagolni és visszaadni! Éva az a típusú nő volt, aki úgy próbálta mindenki nyugalma megőrizni, hogy megkereste a felek számára legoptimálisabb magyarázatot. Tulajdonképpen ezért jött ki az emberekkel. Mindig békét óhajtott teremteni maga körül.

— De hát annyiszor elmondtad, hogy milyen kár volt neki adni! Hogy vissza kellene kérned, mert ez egy olyan műtárgy, amit „egy sikeres orvosnak kell viselni, nem Teréz anyának”.

— Na és! Neki adtam, hát neki adtam. Nekem aztán nem szokásom semmit sem visszakérni! Én nem vagyok egy olcsójános!

— Hát persze, hogy nem. Lehet, hogy csak nem tud vele mit kezdeni, te pedig tudsz. Hozzá sokkal jobban illik. Van hozzá stílusod!

Kiss János azért dühöngött még egy sort, ivott egy grátisz konyakot, majd az órát a széfbe tette.

Kiss János halála néhány évvel később mégiscsak bekövetkezett, nem sikerült megérnie a százat. Végrendeletében a vagyonánál sokkal több mindent kívánt arra a feleségére hagyni, aki élete utolsó negyedét maradéktalanul boldoggá tette. Először is, meghagyta számára, hogy amíg egészsége engedi, köteles minden héten legalább egyszer a Széchenyiben úszni, szaunázni és masszíroztatni, majd mindezek utána a Gundelben ebédelni. Évente egyszer egzotikus országban nyaralni, a hegyekben telelni és szezonkezdetekkor frissíteni ruhatárán. Kikötötte, hogy a vagyonnak egyben kell maradnia, Éva is csak egyetlen emberre hagyhatja azt. A testamentum megszületése után éveken keresztül jókat kacarászott a várható következményeken. A záradékban meghagyta, hogy az aranyórájával együtt temessék el.

A végrendelet mindenkit felhábortott. Majd, miután lenyelték a békát, figyelmüket a jó Évára irányították. Hetente látogatták vagy legalábbis felhívták, minden segítséget igyekeztek megadni, hogy ez a szerény asszony a végrendelet pontjait maradéktalanul teljesítse. Sajnálkoztak is ezen a sok feladaton, de elsősorban és mindenek felett mindenki irigyelte. Illetve csak majdnem mindenki. Bélus nem.

Csabai László

Az urak országában

— Isten hozta, mélt'sram — hajol meg a pult mögött Koleszár József. Az üzlet neve „Mindenes kereskedés”, s a Hímesnek a piac felé eső sarkán található. '44 tavasza van.

— Agy'sten! Egy pakli cigarettát. A szokásosból — mondja Kékkövy Alfréd, városházi tisztviselő. Aprót keres. Közben sípszó harsan a körúton. Egy Wehrmacht zászlóalj menetel a városközpont felé. A két magyar megbámulja őket.

— Ezek tudnak marsírozni! — mutat kifelé elégedetten Kékkövy.

— Úgy ám, öröm nézni őket — szavalja hajlongva a boltos.

A hivatalnok pedig feltartott mutatójával okítja:

— A németeknek a vérében van a harc. A legjobb katonák a világon. Akkor is ők húztak ki minket a csávából, amikor az oláhok betörték Erdélybe. A német csak akkor verhető meg, ha a háterszágában fellázadnak a vörös prolik, mint tették '18-ban. Ha a haditermelés leáll, mindennek vége. Fegyver, lőszer nélkül nem lehet győzni.

— Nem bizony, mélt'sram. De most ilyen veszély nincs. A Führer kézben tartja a dolgokat — bizonygatja Koleszár.

A városházi úr elismerősen bólint.

— Koleszarik, maga egy...

— Nem Koleszarik: Koleszár, a legmélyebb tisztelettel...

— Szóval maga értelmes ember, ide jövök legközelebb is.

— A legnagyobb örömmel várom a méltóságos urat.

Kékkövy után Varga Bandi, a féllábú vasutas lép a boltba.

— Itt tudnak masírozni! — mutat Bandi dühösen a németekre. — Bezzeg a Donnál spuriztak, az oroszok úgy odapörköltek nekik. Minket meg ott hagytak a szarban. A bal lábam bánta. Köpök én az ilyen szövetségesre!

Bár Banditól nagy vásárlást nem várhat, Kolozsár neki is helyesel:

— Igazad van, cimbora. A némettel olyan szövetséget kötni, mint a törökkel.

Varga Bandi átadja a kenyérjegyt. Kap érte egy fél veknit.

— Marsíroznak, azt nagyon tudnak — mondta '19 tavaszán Harstein-Harsányi Oszkár, a Hímes sarkán lévő mindenés üzletnek a tulajdonosa, a nyárligeti körúton vonuló Román Királyi Hadsereg katonáira mutatva. Közben kihúzta a cukortartó fiókot.

— Ne abból! Hanem abból! — mutatta a fiú Harsányinak.

— A cukor itt van, én már csak tudom, te kölyök!

— De én az olcsóbból, a darabosból kérek.

Harsányi darálva árulta a cukrot. Egyszer viszont megtörtént, hogy elfogyott a darált cukor, ezért a cukorsüvegből tört darabokat. Adott egy kis árkedvezményt rá. „Ennek már legalább két éve, és ez a kölyök emlékszik erre. És arra is, hol tartom a süvegucukrot. Igazán érdekes” — gondolta magában Harsányi.

Kotricz Erzszi érkezik. Nézeget. Egy vajaskiflit, egy árpacsokoládét, egy körtét, egy alumínium nyakláncot, egy mozimagazint, egy doboz sóskekszet gyűjt az ölébe. Erzszi helyi, tirpák nő, arca fehér, szeme kék. Viszont nincs feneke. Ez meghökkentő. Minden tirpák lánynak szemet gyönyörködtető tompora van. Az asszonyokról nem is beszélve. És ami még meghökkentőbb: Erzszi Koleszár Józsefnek a felesége. A férfi már nem is tudja, hogy kerültek össze. Persze, kommandálták a lányt. De mi a fenéért kellett elvennie? Nem okos, nem szép, nem jó vele bujálkodni. Még gyermeket sem tud szülni. Koleszár megszokásból vette el. Huszonöt évesen még meg volt kiszemeltje. Hát elfogadta, akit ajánlottak. Hogy Erzszi miért ment hozzá, az világos. Neki a legfőbb élvezet a vásárlás. Így kiszemelt magának egy boltost. Tiszta sor! A feleség a pultra önti ölének tartalmát, hogy a férje felírja, mit visz el. Mert fizetni persze semmiért nem fizet. „Ez a perszóna merő ráfizetés!”

A cukorvásárlást követő héten borsért, paprikáért, fehér foltozócérnáért, mosószappanért és kaskos nyalókáért jött a kölyök.

Harsányi nekiállt összeadni a tételeket.

— Pengő tizennégy — mondta a kölyök.

— Jól tudsz számolni.

— Nincs jó bizonyítványom, de a fejben számolás megy.

— Honnan jöttél?

— A piacról. Édesanyámat kísértem. Tojást hozott eladni.

— És hol laksz?

— Liskánybokorban. Hívják Rókabokornak is. A Szentmihály felé vezető út...

— Tudom, hol van Rókabokor. Ide figyelj! Mennyibe kerül egy pertli, meg egy medvecukor, meg egy tasak szóدابikarbóna, meg egy tucát kétlyukú gomb?

— Pengő harmincöt.

A tulajdonos számol, majd bólint.

— Jól van. Hány éves vagy?

— Tizenkettő.

— Tehát idén befejezed a hatosztályost. Mész polgáriba?

— Nincs nekünk arra pénzünk!

— Apád mit dolgozik?

— Régen elhagyott minket.

— Otthon tirpákul vagy magyarul beszéltek?

— Nem tudom.

— Hogyhogy nem tudod?

— Nem figyelem. Hol így, hol úgy. Tirpákul is.

— Az jó. A gazdák szeretik, ha az ő nyelvükön szólnak hozzájuk. A módos gazda a legjobb vevő. Vetőmagot vesz, kaszát, rézgálicot. Ekét rendel, boronát. Értékes holmikat. Hogy is hívnak téged?

— Koleszár Jóskának.

— Ide figyelj fiam, nem akarsz elállni hozzám? Kereskedőinasnak. Kapsz kiképzést, bőven enni... és majd később egy kis pénzt is. Na?

— Éppen lenne kedvem.

— Beszéld meg az anyáddal! Ha igen, holnap hétkor itt legyél!

A kuncsaft motyogva köszön. Ténfereg, de lefordított fejjel. Nem érdekli az árukínálat. Ez rossz jel. Az adóhivatal emberét sejtí benne Koleszár. A férfi oldalazva megy hozzá. És int, hogy hajoljon a föléhez.

— Mit akar tőlem jóember? — kérdi türelmetlenül a boltos.

— Hoztam valamit. Eladni.

— Feleslegesen. Itt ugyanis én adok el. Mert ez egy üzlet.

— Aranyat. Gyűrűk, karperecek...

— Nincs jogosultságom nemesfémeket eladni.

— Nincs? Há'... pulton nincs. De pult alatt?

— Alá szolgálja! A soha viszont nem látásra!

— Féláron! — mondja az idegen, és kirak egy maroknyi aranyékszert a pultra.

A boltos megdermed. Mert ez egy vagyon. És ha megveszi, idővel vagyont csinálhat belőle magának is. Még nagyobb vagyont. Mert a kormányok, válságok, háborúk jönnek-mennek, de az arany, ha néha csökken is az ára, végül mindig egyre drágább lesz.

— Honnan szedte ezeket jóember?

— Ne kérdezze!

Koleszár tudja, hogy egyesek most iratokért, származási igazolásokért igen nagy áldozatokat hoznak.

Ekkor nagy dérrrel-durral belép az üzletbe Juci néni. Az idegen magához kapja az ékszereket, és elsiet.

Koleszár Jóska csonka családban nőtt fel. Harsányinak '19-ben viszont már egyáltalán nem volt családja. Még rokonai sem. Vagyis Alsókubinyban, ahonnan érkezett a századfordulón, maradt pár atyafi, de őket '18-ban elcsatolták. A szintén Felvidékről hozott felesége is ebben az évben halt meg: rozsdás szegbe lépett, vérmérgezést kapott. És még a két fia is '18-ban. Hadifoglyként kerültek Szibériába, ott érte őket a forradalom. A hadifoglyok egy része a vörösök, másik része a fehérek mellé állt. Így egymást ölték. A két Harsányi fiú igyekezett kimaradni a testvérháborúból. És ez sikerült is. Egy muzsik istállójában bújtak el. Viszont az éhezők betegsége, a flekktifusz, itt is rájuk talált.

Kotricz Erzszi a boltosnak egy gyötrelem, Juci néni, az anyós, ráadás-gyötrelem. Részezes. Ami nőben nagyon visszataszító. Pláne, ha nagy, vörös orrot növeszt. Juci soha nem issza le magát a sárga földig, tud dolgoztatni és világosan beszélni, de mindig van benne egy löket. Folyton kötekedik. És gátlástalan kéri a kölcsönöket. Italtra kell neki a pénz, persze. Mindig megad valamennyit, de újra kér, és az elmaradás egyre nő. Már háromszáz pengőnél jár.

Most bekap egy szem aszalt szilvát, megrágja, kiköpi a tenyerébe a magját, és megint bekap egy szemet. Hogy Koleszár megelőzze az aszalványkészlet megsemmisítését, magához inti az aszszonyságot:

— Mi a baj, Juci néni?

— Rossz a kedvem, pálinka kell rá.

A boltosnak vannak minőségi és elfogadható színvonalú égetett szeszei, de abból nem ad, Juci igya csak azt a lötytyöt, amit házaknál árulnak.

— Adsza' nekem öt pengőt, fiam.

— Hármat tudok nélkülözni. Jövő hétfőig. Az üzletmenet...

— Hát jó, legyen három — egyezik bele az anyós sóhajtvá, és nagylelkűen elveszi a pénzérméket. Elvárná, hogy a férfi köszönetet mondjon neki.

Kifelé menet megint dézsmálni kezdi az aszalt szilvát.

— Te Jóska, mennyivel is tartozom neked?

— Már elég tetemes összeggel, annyi mint...

— Mi lenne, ha a pénz helyett kötnék neked valamit. Egy sálat! Mindjárt itt a tél.

— Van sálam.

— Úgy is lesz! Egy szép vastag sálat csinállok neked. Pamut kötőfonalad van? Barna. Adjál már vagy... négy... hat gombolyagot.

Koleszár átad négyet. Juci néninek ez nem tetszik, de azért elteszi. Egy marék szilvát is zsebre vág, mielőtt elköszönne. De az ajtóból még visszafordul.

— Jóska, miért nincs itt egy papagáj?

— Minek? Én nem kisállatkereskedő vagyok.

— Nem eladni! Csak dísznek. A pulyák szeretik a díszmadarokat. Behúzzák az üzletbe a szülőket. Azok meg, ha már itt vannak...

Bosszantó, ha egy utálatos személynek igaza van.

— Jó, elgondolkodom a papagájon.

Koleszár Jóska felfogadásakor Harsányi Oszkár már a Nyárligeti Iparos és Kereskedő Egylet elnöke volt. S mint ilyen, a kereskedelmi inaszképzés egyik irányítója. Járt neki a mester megszólítás és az általános tisztelet. A szakmabeliek részéről különösen azért, mert a három bevett kereskedői fogásból csak az elsőt gyakorolta.

A három trükk.

Első: a megszólítás. Ember legyen a talpán, aki rögtön tudja, kegyelmest, méltóságost, nagyságost, tekintetést vagy nemzetest mondjon-e az előtte állónak. Egy kereskedőnél viszont ez alapkövetelmény. Ám ez még kevés. Mert tudnia kell az embereket a megszólítással manipulálni. Egy

fokozattal előkelőbbet mondani. Például tekintetes helyett nagyságost. De csak akinél lehet. Mert sokan gúnyolódásnak vélhetik ezt. És akinél lehet, annál sem mindegy, hogy ironizálva vagy komolyan mondja.

A második: az egyetértés. Udvariasan beszélgetést kell kezdeményezni a kuncsafttal, elérni, hogy az valamiről véleményt nyilvánítson, majd teljes elánnal, mégsem feltűnően, bizonygatni, mennyire igaza van.

A harmadik: az álráadás. Bejön egy parasztasszony, kér tíz deka sót. Az eladó betölt neki a papírtasakba kilenc dekát. Tudja ő, hány kanállal kell merni ehhez, de azért ráteszi a mérleg serpenyőjére. Persze nem várja meg, míg beáll a mutató. Viszont mielőtt behajtaná a tasak száját, még egy dekányi sót beleszór. A vevő tíz dekát kért, és annyiért fizet. Csakhogy azt hiszi, ráadást is kapott, ezért, ha elfogyott a só, megint idejön.

Harsányi tehát nem trükkökre bázírozott, hanem arra, hogy ha kicsit olcsóbban adja portékáit, nemcsak a filléreskedő hímesiek jönnek el hozzá, hanem a piaclátogató nagyságák és a piacon pénzhez jutott gazdák, gazdasszonyok is, s ha már eljönnek, be is vásárolnak. Semmiségekért nem érdemes kifáradni a Hímesbe.

Erzsi a szerencsétlenség, Juci néni a ráadás szerencsétlenség, Sári mama (Juci anyja, vagyis Erzsi nagyanyja) pedig a ráadásra való ráadás.

Most ő van Koleszár boltjában.

Sári mama folyton képtelenségeket állít. Mivel nyolcvanöt éves, ezt nem lehetne neki felróni, csakhogy az ostobaságait a kuncsaftok előtt is mondja. Ami bizonyosan nem kedvező az üzletmenetre. Sári mama legfőbb rögeszméje, hogy neki Ferenc József a szeretője volt. Tény, hogy a múlt század hetvenes éveiben Bécsben cselédkedett, többek között a Liechtenstein palotában. Itt figyel fel rá állítólag a császár és apostoli király. Miközben a konyhán a szószos edényeket mosogatta. Az uralkodó meglátta és az éléstárban a magáévá tette. És a Burgban még sokszor ezután. Állítólag.

Sári mamának, noha finnyás arisztokraták környezetében élt, nincs már érzéke a higiéniahoz. Soha nem mosdik. Ruhát akkor cserél, ha leszakad róla. Sári mama büdös. Alvadt vér szaga van, mintha még mindig menstruálna. Ami, persze, képtelenség. Bár boszorkányokra más törvények vonatkoznak.

— Itten van Csepliny! — mondja Sári mama, és beletúr az aszalt szilvába. Egyet megrágná, de nincs foga hozzá. Visszalöki.

— Csepliny? — kérdez vissza Koleszár. — Talán inkább Chaplin!

— Az hát, Csepliny.

— Az nem lehet. Chaplin angol. Háborúzunk ellenük. Most nem jöhet ide.

— Itten van! Mondom: itten! Pesten. Mutatta jazújság! A levegőben volt. Hosszú farkokkal!

A boltos elgondolkodik. A mama által előadott legnagyobb képtelenségeknek néha van alapja.

— Nem Chaplin az, hanem Zeppelin! Nem „cse”, hanem „ce”.

— Aszondom én is: Csepliny. Jön bombázni a ruszkikat.

— Nem jön. A léghajóharc nem vált be. Zeppelin volt Pesten, de már vagy tizenöt éve ennek — és Koleszár az öregasszonyt, karjánál megragadva, kihúzza az üzletből.

— Mi lenne, ha ilyeneket is árulnánk? — kérdezte egyszer, zárás után Harsányi Oszkár Koleszár Jóskától, és két csatos üveget tett a pultra. — Olvasd el ezt a címkét!

— Krach.. ccch.... her, krach...ch. — próbálkozott a már tizennyolc évét betöltött Koleszár Jóska.

— „Kracherli.” Így kell kiejteni. Frissítő ital. Kóstold meg! — és az egyik palackot felbontva öntött a fiúnak a bugyborékoló italból. A fiú óvatosan kortyolt bele.

— Milyen?

— Jó. Mint a szódavíz.

— De ez még citromos is.

Jóska iszik még egy kicsit.

— Igen. Az előbb nem vettem észre. Mert én ahhoz ritkán jutok. Csak ha a mester úr ünnepek-kor ad a teához. Adni, adok el citromot...

— És a másíknak mihez hasonlít az íze?

Jóska megint kicsit kortyol, és hosszan forgatja a szájában.

— Gyümölcsízű ez is.

— Milyen gyümölcs?

— Nem tudom.

— Málna. Még nem ettél málnát?

— De igen. Egyszer.

Jóska igazat mondott. Mert mint ahogy a parasztok általában, a bokortanyai tirpákok sem nézik sokba — a szőlőt leszámítva — a gyümölcsöt. Csak elveszi a helyet a gabonától, krumplitól. Azoktól lehet jóllakni. Embernek és jószágnek.

— Mindegy az, mester úr, hogy ettem-e vagy sem málnát, felismerem-e az ízét, dicsérni tudom ezt a krach.. izé... kracherlit. És az sem baj, ha nem teljesen olyan az íze, mint a citromnak, mert akkor túl savanyú lenne. Nem vennék.

— Így igaz. Figyelj! Az, hogy kikértem a véleményed egy új árucikkről, azt jelenti: feljebb lépsz. Inasból legény leszel.

Jóska megrendül a hír hallatára, és nem akarja elhinni, bár már hosszú ideje erről álmodik.

— Nyolcvan pengőt kapsz havonta. Meg ruhát, csizmát. Persze marad a háromszori étkezés is. És még valami: megtekintheted a kereskedők bibliáját.

Harsányi kinyitja a páncélszekrényt, és kivieszi belőle legbecsesebb értékét.

— Ezt, fiam, úgy nevezik: főkönyv. A tisztességes vállalkozás tükre.

Kinyitja és lapozgatni kezd benne. A fiú lát rubrikákat, vonalakat, számokat.

— A részletekhez még nem lehet közöd, de a lényeg: tartozik és követel. Mindent beírni, és a végeredményt meg a főbb tételek állását folyton követni. A végén kijön, hogy a főösszeg nő vagy csökken. Ha nő, az jó. Ha elkerülhetetlen, hogy csökkenjen, akkor még a csökkenés előtt tudnod kell, hogy fog majd megint nőni. Egyszerű ez fiam, mégis nagyon bonyolult.

Az utcabeli Szmolár Imre ősrégi kuncaftja Koleszárnak. A vásárlói hűség mintaképe. Egy gond van vele: az évtizedek alatt összességében annyit vásárolt, mint egy iparos vagy gazda egy alkalommal.

Nem tehet róla, mert szegény. Lovász volt a városmajori istállóban. Alacsony fizetéssel. Igaz, szállást kapott: a lovak mellett aludt. Télen is. Aztán a városháza átállt az automobilra. Szmolár keves bér után kevés öregségi járadékot kap. Kibérelt egy nyári konyhát, most ott húzza meg magát. Tüzelőre már nem futja, visszavágyik az istállóba, ott melegebb volt.

— A kenyérdarabkámért jöttem, Jóska fiam — mondja az öreg, és átadja a jegyét. Koleszár úgy vág a vekniből, hogy a lejtős, vagyis a héjas vége jusson neki. Ez kegy.

A gazdagok arra törekednek, minél több béle, és minél kevesebb héja legyen a kenyérnek. Erre törekednek a tisztességes szegények is, ha rossz a foguk. Valamint a kutyabolondok, az anyagi helyzetétől függetlenül. (Ugyanis, míg másutt úgy vélik, a kutyák a csontért rajonganak, Nyárligeten a kenyérhéjat tartják az ebek kedvenc táplálékának.) A legszegényebbek viszont azt szeretik, ha minél több héj van a kenyéren. Ha van foguk, ha nincs: elszopogatják. És ha sokáig tart az evés, a jóllakottság érzése is megérkezhet.

Egyszer, már a harmincas évek közepén utasította Harsányi a legényt:

— Jóska fiam, csomagolj be!

— Fölmond nekem a mester úr!

— Nem. Csak csomagolj be!

— Tehát a mester úrnak csomagoljak be? És mit?

— Ne a holmimat, hanem engem magam! Elküldöm az inast valami üzenettel Müller Samuhoz, és amíg távol van, bebújok egy nagy dobozba, te meg szépen becsomagolsz. Visszajön, megmondod neki, hogy én elmentem, neked is el kell menned délig, ő addig vigye a boltot, meg tegyen át ezt meg azt a raktárban. Engem is. Vagyis azt a csomagot, amiben én vagyok.

— Nem bírja ő fölemelni a mester urat.

— Nem baj. Engem csak az érdekel, hogy ragadja meg a kényes holmit. Mert gyakran van törött áru az üvegyár küldeményeiben. Azok eltörhetnek a szállítás közben, de itt, rakodáskor is. Ha nem vigyáz rájuk az inas. Most kiderítem!

— Jó napot Koleszár úr, emlékszik még rám? — kérdi egy panyókára vetett kopott kabátban érkező fiatal férfi.

— Emlékszem. Bucsa Marci vagy. Inas voltál a cégnél. Már van tíz éve is ennek.

— Az a piszok Harsányi rám fogta, hogy gondatlanul bánok az üvegarúval, hogy poharakat, vázákat török. Kirúgott.

— Talán így volt.

— *Biztos*, hogy így volt! Kirúgott! Már csak emlékszem!

— Azt nem tudom, tényleg törtél-e üvegarut. Egyébként mivel szolgálhatok? Van szardínia, füstölt sajt...

— Munkát keresek.

— Most nincs felvétel.

— Ebben az üzletben mindig legalább hárman dolgoztak. De általában négyen. A tulaj, a legény és egy vagy két inas.

— Csakhogy most nincs sok munka. Kevés az áru, kicsi a forgalom. Óhajtasz vásárolni valamit, vagy csak feltartasz engem?

Bucsa Marci hátrébb lép. Szeme kitágul, mintha megvilágosodna.

— Maga... te, te disznó! Te dobattál ki engem! Mert féltél, hogy megelőzlek. Szorgalmasabb voltam, mint te! Én nem loptam! De te igen. Folyton elcsentél ezt-azt...

Koleszár ökle Bucsa Marci állán csattan. Az megtántorodik. Egy újabb ökölcsapás pedig leteríti. A boltos nem engedi, hogy felálljon. Kirugdossa az üzletből.

— Te fiam, volt nektek valaha lovatok? — kérdezte Harsányi Koleszárt Jóskát '34-ben, egy minden jót ígérő júniusi reggel, amikor már látszott, hogy az ország és a világ kezd kilábalni a válságból.

— Apámnak volt, de, hisz tudja a mester úr, ő hat éves koromban elhagyott minket, és akkor vitte magával a lovat is.

— Tehát nem értesz a lovakhoz.

— Érték. Mert egy nyáron egy lovas nagygazdánál béreskedtem.

— Be tudod fogni szekérbe, tudod hajtani?

— Tudom. Bár mifelénk inkább talyigába fogják be.

— Milyen lovak vannak felétek?

— Csakis nóniusz. Az jó igába, hátnak. Nyugodt, erős.

— Reggel mennyi idő, amíg ide beérsz Rókabokorból?

— Két óra. Hajnalban kelek. És munka után két óra vissza.

— Veszek egy lovat megy egy talyigát. Azzal hamar megjáród.

Jóska megrendül, egyelőre nem tud megszólalni ekkora kegy hallatán.

— Vízont cserébe minden este végigkérdezted a rókabokorokat, ne hozz-e nekik valamit az üzletből. Rókabokorban úgyszincs bolt. Másnap kiosztod a rendelt holmi, és újra felírod...

— Rendben, mester úr.

Harsányinak tetszik Jóska lelkesedése. És még fontolgat valamit.

— Na... és ha eredményes lesz a kiszállítás, az árrésből tíz procent a tiéd.

— Köszönöm, mester úr.

— Dicsértessék — mondja Gusztáv atyának teljes alázattal Koleszár, bár ő, nyárligeti tirpák lévén, természetesen evangélikus.

— Mindörökké, ámen! — feleli a szerzetes-pap, és áldóan felemeli a kezét. Majd, meggondolva magát, leengedi. — Gyufát és cigarettapapírt kérek.

— Parancsoljon. Akár nyomban rágyújthat.

— Nem. Üzletben nem illik. Apró törvény, de be kell tartani. Ha ezeket nem tartjuk be, a nagyokat sem fogjuk. És oda jutunk... ahová jutottunk.

— Hát igen... — sóhajt a boltos, bár azt még nem tudja, pontosan mire is gondolt a másik. — És mit tehetünk?

— Folyton imádkozni kell. Mi mást tehetnék? Eladtuk a németeknek az országunkat. Nagy bünt követtünk el. De a történelem ura végső soron az Isten. Majd egyszer megértjük elbukásunknak is az okát, értelmét.

— És most mi fog következni?

— Jönnek az oroszok. Churchill meg Roosevelttel lepaktált Sztálinnal. A bolsevisták elfoglalják Közép-Európát.

— És mit tegyünk? Meneküljünk?

— Isten őrizz! Épp ellenkezőleg. Mindenkinek, és főleg a hithű keresztényeknek, a helyükön kell maradniuk. Hogy ne legyen könnyű dolguk az oroszoknak. A magyarok, bolgárok, horvátok, szlovének, szlovákok, lengyelek, csehek... meg a többi kis nép együtt kitesz vagy százmilliót. Ennyi embert nem lesz könnyű ateistának átnevelni. Évtizedekbe telne. És addig még fordulhat a kocka. A mostani szövetségeseiből még lehetnek legfőbb ellenségek — mondja, a végét már suttogva Gusztáv atya.

— Maga is az amerikaiakban meg az angolokban bízunk?

— Mint minden értelmes ember.

— Nem az Istenben?

— Isten akaratát és célját világi hatalmas képviselhetik.

— És ha soha nem szabadítanak fel minket az amerikaiak?

— Elveszünk. Erkölszi értelemben legalábbis. A Szovjetben az idősebbek, akik felnőttként érték meg a '17-es forradalmat, megmaradtak hívőnek, de a fiatalok mind veszett sztálinimádó, NKVD-s szörnyetegek.

— Isten azt akarja, hogy elforduljanak tőle az emberek?

— Nem, dehogy. Éppen az ellenkezőjét.

— Akkor a Szovjetben miért engedte? Ott nem ő a történelem ura?

Gusztáv atya arcán harag lobban. Aztán meglágyul a tekintete. És szomorúan elmosolyodik.

— Talán elrettentő példának engedte. Valójában nem tudom. Imádkozunk!

— Elmegyek egy hétre Bécsbe — közölte '38 márciusában Harsányi Koleszár Jóskával.

— Megnézem, mi ott a sláger. Egy hónap múlva az lesz Pesten. Két hónap múlva Nyárligeten. Rád bízom az üzletet. De nehogy elgráfolj nekem valamit! Ha hazajövök, leltárt tartunk.

Harsányi egy hét múlva hazajött. De nem volt leltár. Komoran ült a kasszánál. Bár az alkalmazottnak nem illik faggatni a tulajdonos-főnököt, Jóskából kibukott a kérdés:

— Mit látott Bécsben, mester úr?

— Semmi jót. Éppen bevonultak a keresztések.

— Milyen keresztések? Papok?

— A horogkeresztések. Sokan örültek. Aki meg nem örült, az lapított. A bajszos Magyarországra is ráteszi majd a kezét.

— De azt mondják, nekünk az jó, mert visszaadja Erdélyt.

— Azt mondják — felelte fanyalogva a tulajdonos, és az újságot kezdte olvasni.

A Nyárligeti Napló tárcaírójának akkoriban visszatérő témája volt a kikeresztelkedés. (Ami a keresztény egyházak felől nézve *bekeresztelkedés*.) Kik és mennyire őszintén veszik fel a keresztény hitet. Jó-e ez a keresztényeknek. És jó-e az újonnan megkeresztelteknek.

Ezen a lehetőségen, akkor, először és utoljára, Harsányi is elgondolkodott.

— Milyen kereszténynek lenni? — kérdezte Jóskától.

— Milyen? Semmi különös. Elvégre mindenki az. Mármint a mester úr féléket leszámítva.

— Például itt van, hogy Atya, Fiú meg Szentlélek. Egy és mégis három. Ezt nem értem.

— Minek ilyen dolgokon töprengeni? Foglalkozzanak vele a papok. Ők okosak. Tanulták.

— Nem csak foglalkozni kell vele, hanem hinni is! Ha nem hiszed a Szentháromságot, nem lehetsz keresztény!

— Hiszem én, mér' ne hinném! Csak elmagyarázni nem tudom.

— Milyen keresztény vagy te?

— Tisztességes evangélikus.

— De miből áll a hited?

— Hát... imákból... Miatyánk, Hiszekegy...

— Ha Istenre gondolsz, mi jut eszedbe?

— Jézus. A kereszten.

— Tehát Jézus az Isten?

— Persze. Ő teremtette a... ja, nem, az az Atya volt. És a mester úrnak mi jut eszébe?

— Nekem... Semmi határozott. Nekünk Istent nem szabad ábrázolni. De mégis! Nagypám jut eszembe.

— Ő annyira jó ember volt?

— Rossz ember volt. Vagyis... mint a többi. Bántotta a feleségét. De sokat dolgozott. Suszter volt.

— Isten egy suszter?

— Nem. Dehogy! Csak ő olyan istenesen nézett ki.

— Volt szakálla?

— Volt.

— Akkor azért.

— Gondolod? Istennek van szakálla?

— Feltétlen. A keresztények lefeshetik Istent, és minden képen szakállas.

— Hm. A keresztényeknek könnyebb a dolguk, mint nekünk. Jobban el tudják képzelni azt, amit nem értenek.

— Ahogy mondja, mester úr.

— Disznóhúst szoktál enni?

— Régen ettem. Nincs hízőnk. Vagy három éve volt, de eladtuk a Búza téri fogadósnak. Jó pénzt fizetett érte. Üszőborjút vettünk belőle. Hogy majd évekig lesz tej, tejföl, túró. De a borjú megdögölt. Tejet sem iszok, csak ha a mester úr...

— És milyen íze van a disznóhúsnek?

— Jó.

— Mégis, mire hasonlít?

— Arra, amivel megfűszerezik. Ha csak sózzák, akkor sós, a tokány jó borsos, a pörköltben van paprika is. Meg esetleg majoránna, rozmarying. De ilyenekről csak mesélni szokott az anyám, készíteni nem készíti. Nincs miből.

— Min élsz te otthon?

— Én otthon alig eszek. Kibírom, amíg itt az üzletben tízóráira kapjuk a vajas kenyeret meg a Franck kávé, aztán a mester úr hozhatja az ebédet a kóser kifőzdéből, uzsonnára van megint vajas kenyér, telefalom vele magam, és az elég estére.

— És mit esznek a testvéreid, meg édesanyád?

— Amit mások. Puliszkát, lapcsánkát, krumplilángost, krumplisztészát, lebbencsleves, galuskát. Meg kenyeret és szalonnát. Húst alig.

— A szalonna is hús.

— Nem hús. A szalonna az szalonna.

Gusztáv atya kifordul az üzletből, és bejön helyette Bodnár Antal, a nyírszőlősi spiritiszták vezetője. A spiritiszta gúnynev, ők magukat „hívőknek” hívják. Vallási tételeik nagyjából megegyeznek a reformátusokéval. Viszont nincs fizetett papságuk, nem fizetnek egyházadót. Templomuk sincs. Magánházaknál gyűlnek össze imádkozni. Segítenek egymáson. Közösén építenek házakat, gazdasági épületeket. Minden hívő szegény ember. Törpebirtokos. Az államnak nem tetszett az önfejűségük, ezért a vezetőiket bezáratta a nagykállói elmeógyógyintézetbe. Erre az Amerikába kivándorolt hittestvérek cikkeket írtak a magyarországi vallásüldözésről. A magyar kormány és a vármegye meghátrált. Kiengették a vezetőket. Azóta megtűrik őket. Prédikálhatnak a csűrökben. Olyanokat, hogy: dohányozni bűn, alkoholt inni bűn, ünnepnapokat tartani bűn. A beteghez orvost hívni felesleges.

Bodnár Antal sót és cukrot kér. Mindkettőből egy kilót, tehát visz a hittestvéreinek is.

— Jól van, Bodnár úr? — kérdi Koleszár, mert egy jó szó minden vevőnek jár.

— Hogyan lehetnék jól, amikor a pokol katonái vonulnak Nyárliget utcáin?

— Hát igen... A németek után meg, állítólag, jönnek az oroszok.

— Könnyen lehet.

— Mit csináljunk?

— Sokat töprengünk ezen mink is. Még nem látjuk világosan Isten szándékát. Talán legjobb lenne elhagyni az országot. Mind a tizenkét millió magyarnak. És kitelepülni Amerikába. Az ott élő testvéreinknek jól megy a soruk. Tisztelik a hitüket és a munkájukat. Magyarország el van átkozva. Törökök, osztrákok, Horthy, németek. Most meg a bolsevisták? Elég volt!

— A kommunisták azt híresztelik, hogy ők majd a nagybirtokosok földjét felosztják a szegényeknek.

— '19-ben megtehették volna. Nem tették.

Harsányi mindig nagy újságolvasó volt. Koleszár Jóska is az lett. Mindketten a Nyárligeti Naplót olvasták. A tulajdonos a politikai, gazdasági cikkeket, alkalmazottja a sporthíreket és a bulvárt.

'39 május nyolcadikán az a hír jelent meg, hogy, az új törvény szellemében, a nyárligeti iparendéyek legfeljebb hat százalékát kaphatják zsidók.

A tulaj gondolkodott. Vizsgálta Koleszár arcát. Különösen a homlokát. Mintha az ott megszülető ráncok sokat elárulnának az alkalmazott jelleméről. Végül döntött:

- Figyelj csak, fiam!
- Parancsol a mester úr?
- Aladárt csinálók belőled.
- Jó. De minek? Én Jóska vagyok.

Keresztény néven futó zsidó vircsaft volt már eddig is. Strómannak vagy díszgójnak hívták a kirakatba állított vezetőt. Aladár lett most ezeknek a neve, és az ilyen cégek száma megszázsorozódott. Amit a hatalom tudomásul vett. Mert a gazdaságnak működnie kell. Az adónak be kell folyni. És a rokonságnak zsíros állást kell szerezni.

Koleszár Jósának tetszett az aladárkodás. De többet akart. Kérte, hogy Harsányi az üzletmenet minden részletébe avassa be. És Harsányi megtette. Magyarázott és magyarázott. Míg egy reggel nem jelent meg. Budapestre ment, útlevelet intézni. Koleszár azért kinyitotta a boltot. És azóta is kinyitja. Harsányi közben visszatért, de fél éve nem hagyja el a házát. Ami a gettóban van. Gettó nem létezett Nyárligeten '44 áprilisa előtt. Most már lett ilyen is.

Pár órája a németek vonultak a nyárligeti körúton, most civilek. Bőröndökkel, lepedőből kialakított batyukkal. Gazdagok, szegények vegyesen.

Koleszár bezárja a boltot. Kimegy a körút szélére. Nem látja Harsányit. Más bábéskodókat is megkérdez. Ők sem látták.

Elmegy a gettóhoz. A bevezető utcák le vannak zárva. Nehogy fosztogatni kezdjen a nép. (A falvakban már elkezdte.) Az egyik ór ismerős kuncsaft. Oláh Vince. Üdvözlük egymást.

- Harsányi nem volt a deportáltak között. Nem tudja miért?
 - De tudom, Koleszár úr. Harsányi öngyilkos lett.
- Hallgatnak.
- Sajnálom — mondja végül Koleszár, és tényleg sajnálja. De megkönnyebbülést is érez.
 - Én is sajnálom. De jobb neki így, nagyon beteg volt már, nem bírta volna ki még az utat sem.
 - Hát igen... Akkor tényleg így a jobb.
 - Rendes ember volt. Adott nekem hitelt.
 - Én is adok! — mondja önérzetesen Koleszár.
 - Persze, nagyon hálás is vagyok érte. És mindig megadom. Most sincs restanciám.
 - Nincs.

'44 tavaszán már akadozott az ellátás Nyárligeten, '44 őszén katasztrofális lett. De van egy törvényszerűsége a kereskedelemnek, ami az üzlettulajdonosoknak a kezére játszik: minél kevesebb van valamiből, az annál drágább.

'44 októberének végén három karszalagos, pisztolyos alak várja Koleszár Józsefet. A tulajdonos felhúzza a rolót, kinyitja az ajtót és betessékeli őket. Csak egyikőjük jön be.

- Koleszár a pult mögé érve, kötényét felkötve megkezdene a kiszolgálást.
- Mivel szolgálhatok a nagyságos úrnak?

— Én Sóváry Eduárd vagyok. A Fegyveres Nemzetszolgálat parancsnoka.

A boltos gyomra kellemetlenül megrándul a dzsentri név hallatára, de arca változatlan készségességgel néz a másikra.

— Értem. Hallomásból ismerem is a nevét. A háború előtt...

— Kié ez az üzlet?! — harsan fel a követelőző kérdés.

— Az enyém.

— A földhivatal szerint is?

— Ja, a helyiség... az városi árenda. De a cég az én nevemen... az az enyém.

— A maga *nevén*, hát persze. És korábban kinek a nevéen volt? Mikor történt az átírás? Csak nem a második zsidótörvény után?

— Kérem, minden az előírásoknak megfelelően...

— Mennyit fizet évente a városnak?

— Négyszáz pengőt.

— Az semmi. Fogadjunk, legalább tízszeres a haszna.

— Kérem, én szabályos szerződéssel... A bérleti díjat meg a közgyűlés hagyta jóvá.

— Közgyűlés, választás, demokrácia meg a többi lófasz! Mind azért van, hogy elvakítsák a magyart. Hogy a zsidóknak meg az embereiknek kiárussák az országot. De ennek vége. Az új, nemzetmentő kormány minden bevételi forrást, a háború megnyerése érdekében, központosít. És megbízható emberek kezére bíz. Az üzletét ezennel lefoglalom — kiáltja a nyilas parancsnok, és jobb kezét a Parabellum tokjára helyezi. — Én leszek az üzemeltetője. Kívánja elolvasni Turvölgyi kormánybiztos levelét? — és Sóváry meglenget egy papirost.

Eddig egy államtitkár vagy minisztériumi osztályvezető volt a dzsentri-remények megtestesítője, most pedig egy Turvölgyi nevű kormánybiztos. Ő az elkobzott zsidó javak legfőbb kezelője. Koleszár elolvassa a levelet. Nehéz kiigazodni benne. Az üzlet címe és helyrajzi száma szerepel benne, ez tény. Az aláírás és a pecsét hamis is lehet. De egy pisztollyal szemben nincs mit tenni. Átadja az üzlet kulcsait.

Koleszár az első kocsmában köt ki. Csak vinkó kapható. Ilyet nem engedtek régen városi borkimérésben árusítani. A vinkó rossz, de legalább hamar fejbe vág. A boltos elkezd hadonászni és magában beszélni:

„Hiába jártatták a szájukat a nyilasok, hogy a munkásnak és az egyszerű iparosnak is élettér kell, az urambátyámosoké most is a világ. A jó állásban lévő apósok, vejek, sógorok, komák borozgatva, szivarozgatva elrendezik egymás javára a dolgokat. Az urak országában mindig így ment! Na, de tisztelt Sóváry Eduárd uraság, majd adnak a ruszki a pofádra! Csodafegyver? A ruszki megpörkölik a seggedet. Jobb is, hogy elvetted tőlem az üzletet, legalább nem én leszek a burzsuj, hanem te. Téged visznek el Szibériába ólmot bányászni! Jöjjenek csak az oroszok, minél hamarabb!” — és a boltos nevetve a tenyerébe csap. A csapos nem érti, de jó nevető embert látni, hát nevet ő is.

A Pazonynál lévő oroszok pedig, mintha öt kilométer távolságból is meghallották volna Koleszár óhaját, beindítanak egy Sztálin-orgonát.

Baj-e, hogy vágy tárgya a nő?

Bódi Katalin *Éva születése* című könyvéről

Németh Erika

Mindig izgalmas olyan tanulmánykötetet venni kézbe, amelyben a szerző kísérletet tesz arra, hogy szűkebb tudományos területét összekapcsolja a képzőművészettel. Az előzetes várakozás

Németh Erika szobrászművész, grafikával, festéssel is foglalkozik. 2001 óta a Nyíregyházi Művészeti Szakgimnázium szobrász tanára, emellett rajzot és művészettörténetet is tanít. Egy évig vezette a Nyíregyházi Városi Galériát, 2018 szeptemberétől pedig az Artikon Galéria művészeti vezetője. 2018-tól a Hadron Művészeti Egyesület elnöke. Rendszeresen szerepel hazai és külföldi kiállításokon, művésztelepeken. Az Egyesület kiállításainak szervezése mellett több művésznak dolgozik független kurátorként. Tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete szobrász szakosztályának. A 100 Thousand Poets for Change nemzetközi mozgalom tagja, költészeti és összművészeti eseményeket is szervez.

mindig nagy, a művészettel foglalkozó olvasó pedig bevált mintákhoz szokott, mind a tárgyalások, mind a műelemzések, mind a kötet kivitelezése szempontjából. Ezen előzetes elvárások szemszögéből a kellemes méretű és textúrájú kötetet kézbe véve azonnal feltűnik a borítót díszítő, nyugtalanítóan sematikus női torzó. A sematikus test jogosságát a bevezető szöveg némileg igazolja majd, hiszen ebből derül ki: a szerző a női test eltárgyiasulását is vizsgálni fogja. Alapvetése, hogy az eltárgyiasulás az újkortól kezdve együttesen van jelen a női test eszményítésével, nem csupán a képzőművészetben, de az irodalomban is. Mindezt antik és a keresztény ábrázolási sémák elemzésével támogatja meg, azok ellentmondásaira próbál rávilágítani tanulmányjaiban, esszéiben.

A kötet egyes írásai külön született tanulmányok, amelyeket összeköt a képzőművészeti tematikájú elemzésrészletek sora, illetve a nő társadalmi helyzetének, testi-lelki tulajdonságainak megismerésével összefüggő társadalomtudományos vizsgálódás. A szerző különböző műalkotások, kiállítási élmények és irodalmi művek vizsgálatán keresztül igyekszik a bevezetőben ismertetett alaptéziseit kifejteni. A bibliai történetiség mellett a reneszánsz, a barokk, a klasszicizmus és a kortárs művészet alkotásai lesznek segítségére. Néhány írás irodalmi műveket tárgyal, vagy kapcsol a képzőművészethez.

Azt látjuk, hogy a képzőművészeti példák kiválasztásakor nem a művészi érték szempontja vezérli a szerzőt, hanem sokkal inkább a kultúrtörténetileg izgalmas művek összehasonlítása foglalkoztatja. Ez a képzőművészetet művelő szakember számára először szokatlan, ugyanakkor ráérezve a következtetések ritmusára, érdekessé válik a szorosan irodalomtörténeti látásmód is. A kiválasztott művek színes képeit

tartalmazó melléklet igen gazdag. Sorrendiségét tekintve a tanulmányok sora szerint rendeződik, ugyanakkor a szerző gyakran ugrik vissza példáihoz, több írásban említve ugyanazt a művet. Sajnos a képek szerkesztése nem mindig nyújt harmonikus kompozíciót, de megérthető a gazdag példasorok választása, összehasonlításuk egyszerűbbé tétele miatt. Mégis, egyes művek, olvasóként úgy érezzük, több „levegőt”, külön oldalt kívánnának. Nyilvánvaló, hogy a színes mellékletek száma sem közömbös a kiadvány költségei miatt, mégis meg kell említeni, hogy az illusztrációk képi minősége nem éri el a képzőművészeti kiadványok középszintjét. Az olvasó mégis hálás a gazdag példatárért. Gondolunk itt különösen az olyan tárgyi ritkaságokra, mint az anatómiai szemléltető figurák, vagy egyes művészek ritkán látott műveire.

Az *Előszó*ban kifejti a szerző, hogy az antik és a bibliai testkép együttes megjelenésének ellentmondásait tárgyalja majd az újkor időszakában. A test és lélek hierarchikus viszonyát megfigyelve, a korabeli ember képét kívánja megrajzolni a férfi és a nő viszonyrendszerét keresve.

A feltevése szerint többirányú válaszokat fog találni, és nem egyetlen végső konklúziót, ami valóban így is történik, és utószó, vagy összegzés nem zárja a kötetet. Az egyes tanulmányok végén foglal össze gondolatokat, az adott írás témája kapcsán.

Különös hallani olyan személyes megnyilatkozást, hogy a szerző számára az akt műfaj volt a „legnyugtalanítóbb” az újkor képzőművészetében, az olvasó tehát várakozással indul a kérdés tárgyalása felé. A női test mezítelen művészi ábrázolásáról, az aktról, az elszégyenítés, eltárgyasítás okán beszél, illetve azt a tekinteteknek kiszolgáltató testként is értelmezi. Szinte mindegyik tanulmány ismétli a szerző azon megállapítását, hogy az újkortól

kezdve nagyon komoly ellentmondásokat okoz a képzőművészetben a keresztény értékrend szerinti bűnös testiség és az antik felfogású érzéki testábrázolás együttes jelenléte. Valóban e kettősség miatt nehéz a testről való természetes gondolkodás, a képi és a nyelvi sémák inkább elfedik a testet, nem pedig megismertetik. Mégis túl erősnek érezzük az a kijelentést, miszerint a testtel kapcsolatos érzéki tapasztalatokat emiatt nem tudják egyéni módon kifejezni. Másik feltevését, miszerint a 18. század aktművészete a férfi néző, vagy a férfi művész vágyát kívánja kiszolgálni, a kortárs alkotók kapcsán is érvényesíteni próbálja. A recenzió címe így arra is utal, hogy problémát jelent-e a képzőművészet értékelését illetően, ha esetleg a férfi művész a férfi vágyát ábrázolja a nő figuráján keresztül, ha eközben a képzőművészet szempontjából remekmű születik?

Minden bizonnyal az irodalomtörténeti szakma és látásmód hozadéka, hogy az elemzésre választott képzőművészeti tárgyakban a narráció minél mélyebb megjelenését keresi a szerző. Ez a hozzáállás szokatlan a képzőművészeti gondolkodásban, ahol a tisztán leíró, túlzottan narratív, elbeszélő jellegű műveket anatómiai pontatlanságok, vagy szakmai-művészi hiányosságok mellett inkább alacsony színvonalú műalkotásnak tartják. A fejezetek tárgyalása az *Éva születése* című tanulmánnyal kezdődik, amelyben kitér az Éva teremtését ábrázoló művek azon sajátos megoldásaira, amelyekkel a nyers narrációt kerülik el a művészek, és idealizált, elvontabb módon utalnak a jelenetre. Itt ismét olyan sugalmazást hallunk ki a szövegből, mintha a szerző irodalmi tulajdonságokat várná el a képzőművészettől. Az „arte” és a „narrazione” közötti különbség pedig látványosan nagy, és az igazi művészetnek egyáltalán nem feltétlenül része az elbeszélés. Az alaposan és

részletesen megfigyelt művek elemzései pontos leírások, azonban gyakran maradnak a kompozíciós tulajdonságok ismertetésénél, és szinte mentesek a művészi kifejezés bemutatásától. A szerző vállalását és céljait figyelembe véve azonban logikus ez a módszer, bár a képzőművészetet olvasó számára szokatlan. Igaz, így is számos olyan felismerést közvetítenek, jól felépített gondolatmenetekkel, melyek a rácsodálkozás izgalmával hatnak (mint például Éva teremtésének szülésként való értelmezése, Ádám mint „szülő”, Éva mit „gyermek”, és Isten mint „szülőrvos”, nagyon érdekes és izgalmas párhuzamok).

A *Női messiások* című fejezetben a test mint a bűn jelképe, a test kínzás általi feloldozása, a bűntől való megszabadulás folyamata foglalkoztatja a szerzőt. Párhuzamként Jézus testének szenvedéseit, a Passió történetét hozza összefüggésbe a női test szenvedéseinek ábrázolásával. Feltéve a kérdést, lehet-e feminizált a Passió, felelhetők lehet-e teológiai értelemben is a női test szenvedése. Az írás kiindulópontja a MODERN korábbi, *Messiások* című kiállítása, melynek anyagából a szerző jó érzékkel emel ki jelentős alkotásokat. Szép példaként kapcsolja össze József Attila költeményét az egyik kiállított mű női anatómiát elemző képeivel. Izgalmas követni a női test részeinek kompozíciós változatait, ahogyan a nemi jellegek ábrázolásának fontossága felülírja a rációt jelképező arc jelentőségét. Ugyanakkor a szerző arra jut, Éva szenvedése nem lehet ugyanolyan, mint Jézusé, hiszen Éva saját bűnéért szenved, Jézus pedig mások bűnei miatt. Megtisztulásuk nem lehet ugyanaz, mégis, Szűz Mária vagy Éva bizonyos szempontból lehet „messiás”, azaz szenvedéseiken keresztül eljuthatnak a megértésig.

A *Főben járó bűn* érzékletes címválasztás a következő részhez, hiszen a keresztény erköl-

csök szerint a gondolati szinten megjelenő vágy is bűn, tehát a bujáság, a kéj elképzelése is büntetendő. Ezzel együtt jár, hogy az erényes élet feltétele az elfojtás lesz, mélyen ellentétben az antikvitás gyönyör- és életszeretetével, a test és a szellem szépségének együttes imádatával. Ez a tény a reneszánsz művészetben, amely a keresztény vallás alapjaira épülve, az antik kultúra újjászületésével jön létre, paradox helyzetet okozhatna.

A *Szépség és szenvedés* című tanulmány tartalmaz egy meglepő idézetet, amely irodalmi vonatkozású. Kazinczy leírását közli egy bécsi kiállítás kapcsán, amelyen klasszikusan visszafogott aktok és skandalózus női aktábrázolások is megjelentek. Nagyon izgalmas kivonatokkal játszik a szerző. Éppen ezek a tanulmányok a legerősebb részek a kötetben, amikor a szerző magabiztosan mozog a tudományterületek között, egybekapcsolva irodalomtörténeti példákat és írásokat. Saját tudományterületével, annak nyelvezetén keresztül próbálja megérteni a képzőművészeti alkotásokat. Itt válnak igazán érdekessé az írások az egyetemes kultúrtörténet iránt érdeklődők számára is. Ebben a tanulmányban kitér a női és a férfi test eltérő ábrázolásának témájához is, visszajutva oda, hogy a 18. századra a szexualitás, fájdalom, szenvedés, szenvedély fogalmi mindinkább a női test ábrázolásában összegződnek. Talán kissé túlzó kijelentés ez, ha figyelembe vesszük például a *Marat halála* vagy a *Medúza tutaja* című művek jelentőségét. Az elemzések során a test megnyitása, a test gyötrő kínzása kapcsán beszél Botticelli művéről, a Nostalgio degli Onesti történetet bemutatva. Szent Bertalan vértanúságának bemutatása szintén logikusan következik ezután. El kell fogadni, hogy a kultúrtörténeti elemzésekhez nem feltétlenül a magas művészi nivójú alkotásokat választja a

szerező, bár ez szakmai alázatának bizonyítéka is lehet, hiszen nem ítélni kíván, hanem megismertetni. Ismét az az írás karakteresebb része, ahol újra irodalmi alkotás elemzésébe fog. Diderot *Apáca* című regényének értelmezése logikus, és dinamikusan követhető gondolatsorokat tartalmaz, érdekes, hogy a képzőművészeti tárgyú műelemzésben ezzel szemben a forma vagy a művészi kifejezés kevésbé foglalkoztatja a narratív ábrázoláshoz képest. Nagyon izgalmas, ahogyan felfeji a Diderot-regény cselekményében rejlő rejtett érzelmeket. A vallás és a szexualitás együttes jelenlétére utal, egyrészt a főszereplő személyén keresztül, és a gyónás aktusában, amely a bűnök megvallásának eszköze lenne, de itt áthatja az erotika. A korszak erotikus illusztrációkat tartalmazó metszetgyűjteményeinek jelentőségére is kitér, megállapítva teljes elszakadásukat a kor erkölcsös aktábrázolásaitól.

A következő szakasz a „Venus Pudica”, a „Szemérmes Vénusz”-típusú ábrázolások megismertetésével indul, érdekes a szerző gondolata, miszerint az aktábrázolás szükségképpen mindig többrétegű narrációval bír, ellentétben Clark gondolatával, aki szerint a nemes akt önmagáért való, nincs mögöttes, rejtett titkolni valója. A római Lucretia és Tarquinius történetének bevezetésével áttér az ábrázoló művek sorára, felhívja a figyelmet a bűntől való megtisztulás egyetlen drámai megoldására, ami Lucretia öngyilkossága lesz. Lucretia ugyan a keresztény tisztaság jelképévé válik, annak ellenére, hogy az öngyilkosság szöges ellentétben áll a keresztény tanítással. Valóban nagyon szép, ahogyan a példákön keresztül levezeti a „bűntelen bűnös” vezeklésének és feloldozásának történetét. Az olyan merész kijelentések ugyanakkor, hogy a teológiai és a morális sokrétűséget nem képes a képi ábr-

zolás megvalósítani, vitathatóak. Elég csupán Rembrandt *Tékozló fiú* című művére gondoljunk, hogy megcáfoljuk ezt a kijelentést. Talán úgy fogalmazhatnánk, hogy a jó mű tudja csak kifejezni, ezért lenne fontos mégis a remekmű szintű alkotások megkülönböztetett kiemelése a közepes művek közül.

Médea figurája kapcsán szintén számos érdekes kultúrtörténeti mozzanatot ismerünk meg a szerzőtől. Nem csupán Médea jelentőségéről, de a szöveg és kép egységében született, úgynevezett mintakönyvek szerepéről is hallunk, vagy akár I. Francesco Medici dolgozószobájának remek leírását is olvashatjuk. Egyet lehet érteni a szerző azon megállapításával, hogy a képzőművészeti narráció akkor lehet sikeres, ha az elbeszélte történetnek van olyan csúcspontja, amelynek ábrázolásakor belesűríthető az előtte és utána történő esemény egy kompozícióba. Példaként említi Apolló és Daphné történetét, nagy bátorságra vall, hogy ezek után kihagyja Bernini kiváló szobrának elemzését. Talán a szövegvegi műalkotáspéldák torlódása inkább kihagyható lett volna, hisz jelentőségük kifejtésére nem került sor.

Sokkal izgalmasabb és figyelemre méltóbb írás Artemisia Gentileschi festészetének bemutatása. A reneszánsz idején tevékenykedő tehetséges festőnő élete minden szempontból egyedi, drámai és példátlan. Az a kérdés, amelyet a szerző feltesz, nevezetesen, hogy létezik-e női „tekintet”, valószínűleg arra irányul, hogy a női művészeknek van-e sajátos látásmódjuk. Bizonyára van, de minden jó művésznek van. A jó művészet pedig nem „feminin” és nem „maszkulin”. Ha megnézzük, az igazán erős női alkotókat az egyetemes művészettörténetben, akkor „emberi” művészet látunk, nem nemek szerintit. Gondoljunk Marina Abramovic, Maurer Dóra, Zaha Hadid vagy Louise Bourgeois

művészetére. Az a feltételezés, hogy Artemisia Gentileschi nőként másképpen festi a női aktot, jelesül, hogy nem vágya tárgya, nem tudható biztosan. Aktjai kifejezetten erotikusan is értelmezhetőek, ez szubjektív megítélés alá esik. Mint ahogyan az is eléggé nyilvánvaló, hogy művészetete jóval közelebb áll Tiziano munkásságához, mint a szerző által kiemelt Giorgionéhoz. Az a mesterség, amit választott, amelyet kiválóan megtanult, és amely által végül kimagasló elismerésben részesült, határozott alkatra vall. Mint művész jelenik meg, egyáltalán nem nőisége nyomán válik azzá.

A szerző érdekes felvetése az is, hogy a „Pygmalion effektus” létezhet e női alkotó szempontjából. A férfi alkotó szempontjából ismerjük a történetet, amelyben a főszereplő szobrász az általa teremtett műalkotás női alakjába lesz szerelmes. Talán túlzó az a feltételezés, hogy az alkotás folyamata során a férfi alkotó mindenképp valahogyan „kihasználja” a női testet, saját vágyai számára alakítja, saját élvezete vezérli. Ne feledjük, hogy az alkotás az alkotót is átalakítja, életereje költözik minden műbe, maga is veszít és nyer, folyamatos átalakulás, energiák nyeresége és vesztesége, hatalmas küzdelem zajlik. A művész nem csak önmagával, de ábrázolása tárgyával, sőt műalkotásával is többszörös, nagyon intenzív interakcióban van. Gondoljunk Jankovics Marcell csodálatos rövidfilmjére, amelyet 1977-ben készített „Küzdők” címen. A valódi művész magatartásáról beszélünk tehát. Nem minden a nő testén keresztül koncentrálódik még a 18. század művészetében sem, sőt, egysíkú feltételezés lehetne mindez. Az azonban mindenesetre igaz lehet, hogy Artemisia Gentileschi saját életsorsa befolyásolta látásmódját, alkotói nyelvezetét, mint ahogyan ez minden művész esetében így van, nemtől függetlenül. A szokatlan az, hogy

jelen esetben a nő, mint művész, cselekvő alkotóvá válhatott egy olyan korban, amikor ez rendkívülinek számított.

A *Cigány festők* tanulmány nagyon érdekes módon mutat be műveket a nagybányai festészet néhány képviselőjétől. Mégis kissé zavaró, hogy az írás elején itt is kibontásra kerülnek olyan gondolatok, amelyeket szinte mindegyik tanulmányában tárgyalt a szerző. Talán ajánlható az írások egyenkénti olvasása, hogy az ismételések ne hassanak közvetlenül, a recenzens most nem engedhette meg magának ezt a kényelmes szemlélődést. Ebben az írásban érdekes módon kerül felvetésre az „újraértelmezés” vagy „újraalkotás” fogalma híres képzőművészeti alkotások viszonyában. Valóban helyes az a megállapítás is, hogy a művészi „intenció” gyakran nem egyezik meg azzal, ami a végeredménnyé válik. Ez valójában azért van, mert a művész egy olyanfajta révületben, bevonódott állapotban dolgozik, amikor az anyag, a forma, a technikai törvényszerűségek is vezetnek, és művészi szándékán túl, sokkal több bele kerül a műbe, mint amire számított. Ennek nincs köze a tudatosságához. Az előzetes tervezés szükséges, azonban ez egy felette vagy alatta zajló folyamat, ami nem irányítható, de a remekmű feltétele. Ez a fejezet, témája miatt megidéz olyan tanulmányokat, amelyek igazán érdekesek lehetnek minden olvasó számára, például Kovács Éva írását. Felhívja a figyelmet olyan rendkívül fontos eseményekre, mint a kisebbségeket érintő tudományos konferenciák jelentősége. Réti István festményének témája miatt kanyarodik a szerző a kisebbségek helyzete és az etnikai népcsoportok ábrázolásának bemutatása felé. A nyugati művészet kelet iránti érdeklődése, az egzotikum megjelenése a képzőművészetben nagyon jelentős a vizsgált korszakban. Ennek sajátos produktuma példá-

ul az idézett festmény, amely valóban kényelmetlenül hatást vált ki a nézőből. Azonban nem szabad elfelednünk azt a számtalan érzékletes, és remek nőábrázolást Réti művészetében, ami bizonyítja, hogy nem említhetőek neve mellett a pedofília, rasszizmus, erőszak fogalmai. Talán inkább a kor divatjához való alkalmazkodás vezethette, vagy a bizonyára általa is ismert *Pubertás* című Munch festmény, amelyek kompozíciója és üzenete szinte teljesen azonos. Réti művészeténél sokkal nehezebben vállalható a világhírű Balthus munkássága, az ő művészete valóban nehezen elviselhető, egész életműve a pedofília határvonalaán egyensúlyoz. Nagyon szép gondolatokkal zárja írását a szerző, amikor az erős, és élő társadalmi struktúra feltételeként a több perspektívából való odafigyelést nevezi meg, természetes az etnikumok felé is. A fekvő aktok tematikáját taglalja a következő egység, kifejezetten a „lamentáció”-t, Krisztus siratásának kompozíciós sémáit. Helyesen fogalmazza meg itt a szerző a pillanatnyi állapot bizonytalanságát. Ez a képtípus már a szenvedések után, de még a megváltó feltámadás előtt ábrázolja Krisztust. Szintén érdekes gondolat a Vénusz-ábrázolások testhelyzetével párhuzamot vonni Krisztus testének ábrázolása kapcsán. A bemutatott példákon keresztül jól értelmezhető a feltevése, ám ismét néhány radikális kijelentést olvashatunk. Például az női aktábrázolásokat csupán a reneszánsz művészetben tartja jellemzőnek Európában. Ha visszagondolunk az elképesztő mennyiségű és minőségű őskori idolkig, máris árnyalhatjuk ezt a mondatot. Annak a tézisnek a megcáfolásához, hogy a fekvő akt az antik művészetben mindig a legyőzöttséget, a fájdalmat, a szenvedést fejezi ki, felidézhetjük a csodás „Folyamisten”-ábrázolásokat, a Ludovisi-trón reliefjeit, vagy a heverésző női alakokat a Parthenon oromzatá-

ról. A Piéta-ábrázolásokhoz kapcsolódva ismét előkerül a megállapítás, miszerint a reneszánsz művészet, az antik aktábrázolás esztétizáló törekvéseihez igazodva megfosztja Krisztust nemiségétől a műalkotásokban. Ennek ellentmond például a méltán világhírű „Krisztus siratása” című festmény, Andrea Mantegna alkotása, ahol a drámai jelenet, a döbbenetes erős érzelmi kifejezés, és a szakrális tisztaság mit sem sérül Krisztus alakjának csodálatosan érzékletes megformálása mellett. Pedig ez az egészen elképesztő perspektivikus megoldás csak buktatókat tartogatna a művész számára, de nem egy nagy művész számára.

A *Második nem* című írás izgalmas feldolgozása Drozdik Orshi kortárs képzőművész kiállításának. A női test meghasítása, részleteinek kivágása, a sebzés és kiemelés, a női művész által önmaga testének ábrázolása mind olyan téma, amelyről a szerző gazdagon fogalmaz, és jól követhető, nagyon élvezetes értekezés született. Nyilván a kötet terjedelme véges, de az itt leírt, elemzett művek közül szívesen látna még több képes reprodukciót az olvasó.

A *Bogozás* című írás olyan, mint egy személyes megnyilatkozás. A szerző valódi lelkesedése is megmutatkozik itt, ami nagyon rokonszenves. Az elemzések során tapasztalt rendkívüli fegyelme és tudományos tárgyilagossága mellett végig tapasztalható a kötetet olvasva egyfajta jó értelemben vett naiv öröm, amikor képzőművészeti alkotásokról beszél. Ez az öröm ebben a fejezetben mutatkozik meg leginkább.

A *Hasonlóság alakzatai* az egyik legerősebb írás a kötetben. Pontosan eléri a célját, amikor az irodalmi mű, jelesül Balzac regényének jellemzése során a számos képzőművészeti témájú részlet elemzésébe fog. Az irodalmi mű kiválasztása telitalálat. A főszereplő egy szobrász, a cselekmény során pedig mód van a művészeti

alkotás létrehozásának bonyolult feltételeiről értekezni. A művész és a művészeti alkotás közötti közvetlen kapcsolat hiányáról beszél a mű, ahol az alkotó tekintete, látásmódja által születtik meg a „szépség”. A szerző nagyon fontos megfigyelése, hogy Balzac olyan módon építi a regényébe a műalkotások jelenlétét, hogy ott magyarázzon, ahol ő nem akar beszélni.

Bódi Katalin írásainak nagy érdeme, hogy felkelti az érdeklődést olyan izgalmas irodalmi példák vagy történeti tanulmányok iránt, amelyek új szemszöggel gazdagítják a képzőművészetről való gondolkodást. Kötete számos értékes adalékkal, megfigyeléssel és következtetéssel szolgál, miközben konstruktívan használja, ismeri, idézi a szakirodalmat. Meglepetésekkel szolgálhat a képzőművészetet és az irodalmat ismerőknek is.

Bódi Katalin, *Éva születése*, Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Debrecen, 2019.

Filológiai kalandtúra

Karádi Zsolt *Franciák és magyarok című könyvéről*

Gerliczki András

A *Nyugat* címlapján az első lapszámtól az utolsóig Beck Ödön Fülöp plakettjének reprodukciója

Gerliczki András 1963, Nyíregyháza. Író, irodalomtörténész, tanár.

látható. Mikes Kelemen portréja a szerkesztők kérésére készült, az író-írástudót asztalánál, tollal, gondolataiba merült alkotóként ábrázolja. Mikesnél aligha kerülhetett volna alkalmasabb személy a *Nyugat* címlapjára: hungarus öntudatával, magyar hűségével, franciás műveltségével, több ezer oldalnyi műfordításával, fiktív és misszilis leveleivel megtestesült szimbóluma a magyarság európai kötődésének.

Karádi Zsolt könyvének címlapja a *Nyugattal* egy időben indult *La Nouvelle Revue française* kiadványainak modern egyszerűségét, klasszikus tisztaságát idézi. Könyvének első ciklusa annak a személynek a magyarországi munkásságát dolgozza fel, aki született franciaként talán a legtöbbet tette a magyar-francia kulturális kapcsolatokért, aki — és ebben a Mikes-párhuzam talán nem túl erőltetett — értő kíváncsisággal közvetített két szellemi közeg határán, megtartva anyanyelvi identitását, ugyanakkor hűséggel követve új hazája irodalmi-művészeti eseményeit. Ez a személy a *Nyugatban* és a *La Nouvelle Revue française*-ben egyránt publikáló François Gachot.

A könyv első részének címe Gachot írástudói szerepkörét körvonalazza „*A Nyugat franciája*” címmel. Karádi Zsolt közelítésében a szerteágazó érdeklődésű Gachot (esszé, kritika, szépirodalom, műfordítás, képzőművészet) tevékenységének szűkebb koordinárendszerét a *Nyugat* esztétikai ízlése és kapcsolatrendszere rajzolja ki. Hatvany Lajos sok vitát kiváltó könyve „tudni nem érdemes dolgok tudománya”-ként határozza meg a filológiát. Karádi Zsolt könyve címének szerény puritanizmusa ellenére (*Franciák és magyarok*) Hatvany ítéletének ellenkezőjét igazolja. A filológia kalandja előbb Gachot irodalmi-kulturális felfedezéseinek követésében, személyes kapcsolatrendszerének nyomozásában, ízlése és értékrendje

fejlődésének szisztematikus feltárásában bontakozik ki. A filológia kalandja később Baudelaire és Rimbaud újabb fordításainak minden szót megízlelő, minden fordulatot mérlegre tevő elemzésében válik átélhetővé, feltárva a francia szimbolisták sajátos nyelvi világát, látásmódját. »A „Bongó Búcsudal” ciklus tanulmányai a szöveg hamisítatlan örömét kínálják a franciául tudó olvasónak. S végül a filológia kalandja a „*Quelqu'un est venu*” három francia nyelvű írása is a polgári konvenciókon átlépő művek, sorsok, kapcsolatok világáról.

François Gachot „*A Nyugat franciája*” 1924-ben érkezett Magyarországra, eredetileg négy évre (a francia és a magyar állam megállapodása alapján) kulturális, kultúrdiplomáciai feladatokkal. Huszonöt évig maradt, 1949-ben politikai nyomásra volt kénytelen elhagyni hazánkat. Érkezésétől kezdve bekapcsolódott a magyar kulturális-művészeti életbe, elsősorban a Nyugat környezetében mozgott, ahol számos írása is megjelent, de számos más lapban, fórumon is publikált.

Gachot magyarországi pályaképét a *François Gachot és a magyar kultúra*, valamint *A Nyugat franciája* című tanulmányok rajzolják meg. Előbbi írás tágabb dimenziókban tekinti át Gachot szellemi kötődéseit, kiemelve olyan — a magyar irodalmi köztudatban kevésbé ismert — mozzanatokot, mint a francia állam nevében elmondott beszédet Babits temetésén, vagy Krúdy, Kosztolányi, Móricz jelentőségének felismerését, műveik francia fordítását.

A kötet címét is szolgáltatató másik írás nagyobb teret szentel a személyiség és az értéktudatosító-értékközvetítő szerepkör bemutatásának. Karádi Zsolt az esszéista Gachot-ról ír, aki sokkal inkább tartotta magát írónak, semmint az egyetemi szféra emberének, vagy klasszikus értelemben vett kutatónak. A tanulmány Poszler

Györgyre hivatkozva meggyőzően érvel az „*homme de lettres*” karaktere mellett, aki a hivatkozott meghatározás szerint specializálatlan műértő, vagy — merevebb tükörfordításunkkal élve — a betűk embere, a könyvek embere elnevezésekkel is illelhető. Izgalmas, további kutatások témáját is felvető „szála” a Gachot-történetnek az a majd fél évtized, mialatt meglepő érzékenységgel, intenzitással illeszkedik bele választott magyar környezetébe. Ebben a folyamatban megkerülhetetlen a franciás műveltségű magyar értelmiségiek, nyugatos irodalmárok személyes segítsége, támogató-közvetítő szerepe. Különösképpen Gyergyai Alberté, aki a magyar nyelv elsajátításának, a kortárs magyar irodalomban való tájékozódásnak, a saját esszényelv kialakításának munkájában különös odaadással támogatta Gachot törekvéseit. (Karádi Zsolt kimutatja, hogy miközben Gachot magánlevelei egyre többször magyarul íródnak, publikációit jó ideig franciáról fordítja/fordítják magyarra.) Gachot természetesen gyorsan és jól megtanul magyarul, ám az valóban többé-kevésbé nyitott kérdés marad, hogy a korabeli irodalom értékei között hogyan válogat, hogyan „fedez fel” újabb témákat, értékítéletében mennyire támaszkodik magyar kritikusok, szerkesztők, írók ítéletére, alkalomadtán személyes észrevételeire. Karádi Zsolt mindenesetre átfogó képet ad Gachot magyar irodalmat ismertető francia és francia műveket szemlélő magyar írásairól. Hangsúlyos része a tanulmánynak Gachot műfordítói és műfordításkritikai tevékenységének bemutatása.

Üdítő — külön kutatási irányt felvető — darabja az első ciklusnak a *François Gachot a magyar irodalomról a Mercure de France-ban* című tanulmány. Hogyan „látszunk” mi magyarok a világirodalom, a „nagy nemzetek” kultúrája felől? Gachot francia fórumon, francia szemmel, összefoglaló írásokban ismerteti a francia (s

valamennyire a franciául tudó, európai tájékozódású) olvasóval a magyar irodalom újabb jelenségeit. Értékválasztása biztos és határozott, kiemelten foglalkozik Ady, Babits, Kosztolányi, s más, ma már klasszikus nyugatos írók művészetével. A tanulmány ezen a ponton is felveti Gyergyai Albert közreműködését, a források szűkössége miatt viszont nehezen kimutatható, milyen mértékben támaszkodhatott Gachot Gyergyai előzetes közléseire.

Fontos kitekintés a *François Gachot és a magyar képzőművészet* című tanulmány is, melynek első szakasza Gachot 1971-es személyes vallomására támaszkodik. Gachot árnyalt képet alkot a korszak képzőművészeti eseményeiről, portrék sorát készíti a legjelentősebb művészekről. A tanulmány gazdag szakirodalmi háttérre hivatkozva (és az olvasó további tájékozódásához alapot adva) tárja fel Gachot ez irányú tevékenységét, kiemelve az életrajzi esszé műfaji lehetőségeit. Mindebből tág horizontú korrajz körvonalazódik, s ahogy Karádi Zsolt megállapítja, „Gachot a bemutatni kívánt művészt sohasem elszigetelten, nem pusztán saját koordinátái között szemlélteti, hanem folyamatba helyezve, hatások és ellenhatások metszéspontjában, ugyanakkor a teremtő alkotónak adózva”.

A *Krúdy Zsuzsa és François Gachot levelezése* című tanulmány lényeges szempontokkal járul hozzá Krúdy fordítás- és fogadtatástörténetéhez, különösen a 70-es, 80-as évek eseményeit villantva fel.

A tanulmánygyűjtemény második szakasza »A „bongó búcsudal”« címmel a francia-magyar műfordítások kérdéseivel foglalkozik. A szerző fordítástörténeti, fordítástechnikai, fordításelméleti kérdésfelvetései túlmutatnak a szoros textológiai-interpretációs vizsgálatokon. *Kapcsolatok* címmel Tornai József és Szabó Lőrinc Baudelaire-fordításairól, *A szellem győzelme*

címmel Tornai József A rossz virágai fordításkötetéről, „*A szívem jéghideg, vörös korong*” címmel Dzsida Jenő Baudelaire-fordításáról, *Tündéri vakmerőség* címmel pedig Nagy László Rimbaud-fordításairól olvashatunk elemzéseket.

A cikusból két tanulmányt emelnék ki. Az egyik a *Kapcsolatok*. A dolgozat kiindulópontja Tornai József heroikus vállalkozása, a teljes *Les fleurs du Mal* lefordítása, pontosabban annak kulcsverse, a *Correspondances*. Karádi Zsolt bevezetője viszont kitér a Baudelaire-kötet fordítástörténetére is, Tóth Árpád, Babits, Szabó Lőrinc magyartására, annak kultikussá vált egyediségére (a kanonizált, a magyar Baudelaire!), s a nyugatos fordítás (Tornai vállalkozását kiváltó-ösztönző) nyelvi-stiláris korlátaira. A tanulmány részletesen elemzi a *Correspondances* átültetését, nemcsak nyelvi, de poétikai érvekkel is hangsúlyozva Tornai *Megfelelések* címválasztását. (A tanulmány francia nyelvű lábjegyzetanyaga páratlanul sokoldalú, önálló tanulmánnyal felérő interpretáció kereteit nyitja meg. Karádi Zsolt hivatkozásai közül ehelyt Gérard Gengembre megállapítását idézem szabad fordításban: „*E híres költemény a Természetet olyan térként határozza meg, ahol a lények és tárgyak sokszoros kapcsolata összefogódott... a költő dolga, hogy helyreállítsa a szétszórtatott, összetört szimbólumokat... melyek a szó görög jelentésében ismertetőjelként szolgáló töredékek, (cserép)darabok...*” Következésképp a szimbólum lényege éppen az összeillő töredékek megfelelése-megfeleltetése, a részek korrespondenciájából visszanyert egész.) A műfordítás szövegének lényegi szerepkörét — Szegedi-Maszák Mihály megállapítására hivatkozva — a tanulmány a célnyelvi hagyományba való beilleszkedésben látja. Karádi Zsolt írása azzal is segíti ezt a beilleszkedést-beillesztést, hogy a francia szöveg grammatikai-jelentéstani-lexikográfiai

elemzésében, a magyar megfelelések kritikus vizsgálatában egy szövegközpontú, mélyebb és „olvasóbarátabb” műértelmezés példáját és modelljét teremti meg.

A szellem győzelme részletesen kibontja a Tornai-fordításkötet (*A orosz virágai*) keletkezésének kontextusát, s az értekezés fegyelmezett logikája, higgadtan pontos vonalvezetése mellett talán erőteljesebben érvényesül az esszényelv hajlékonyabb eszközrendszere is. Az interpretáció mechanizmusához természetesen módon társul az irodalomtörténész narrátori szerepköre: Karádi Zsolt avatottan és hitelesen kíséri végig az olvasót a kontextustól a textusig, ezúttal az *Une charogne* (Egy dög) mikrovilágáig. Az elemzés módszere — a következetes szövegösszevetés — meggyőzően tanúskodik amellet, hogy ihletett értelmezés csak szisztematikus filológiai kutatások pontos eredményein alapulhat.

A könyv harmadik szakasza „...*quelqu'un est venu*” [valaki jött] címmel francia nyelvű tanulmányokat tartalmaz. (A cikluscím — a tanulmányok témáját alapul véve — számomra Alain Fournier mondatát idézi: „*Mais quelqu'un est venu* qui m'a enlevé à tous ces plaisirs d'enfant paisible. – De valaki jött, és elvette tőlem a gyermekkor minden békés örömét.”)

Az első írás („*J'étais un morceau de glace pensant...*” [gondolkozó jégdarab voltam] Baudelaire könyvének, a *Mesterséges mennyországoknak* a keletkezéstörténetét tárja fel. A cím idézet a könyvből, s a hasismámor egyik fiziológiai-lélektani tünetegyüttesére utal. Baudelaire könyve több írás ötvözete, a hasisról szóló rész éppen egy évvel a *Les fleurs du mal* megjelenése után lát napvilágot folyóiratban. Karádi Zsolt tanulmánya is említi a legendás Hotel Pimodan-t (Ady az induló Nyugat első számában ezzel a címmel ír konfesszionális-szociografikus esszét a magyar tehetség önsorsrontó

alkoholizmusáról). Karádi Zsolt tanulmánya érinti a francia művészvilág viszonyát a korabeli tudatmódosítókhoz, felvillantja a mámor rituáléit. Kitér Thomas De Quincey jóval korábbi (1821-ben Londonban megjelent) munkájára, az *Egy angol ópiumevő vallomása*ira is. Az elemzés szerint Baudelaire műve esszé, mely a drogfogyasztás és a költői teremtőerőt tápláló látomások, hallucinációk kapcsolatát vizsgálja. Baudelaire könyve azt sugallja, hogy a művész mindig is keresi a végtelen feltárulásának-megnyílásának helyeit és helyzetait, s ez a végtelen csábító eredményességgel tárul fel a mesterséges mennyországoknak [paradis] nevezett bódítószerek hatására. Mindamellet — ahogy Karádi Zsolt konklúziója is ez — Baudelaire egyáltalán nem tekinti üdvözítő eszköznek a drogokat a művészi kreativitás erősítésében. Ellenkezőleg. Kerülendőnek tartja, s alapvetően elítéli fogyasztásukat.

A Francis Jammes, le poète catholique [Francis Jammes, a katolikus költő] vonzó portrét rajzol a Nyugat indulásakor már hazánkban is ismert „újkori Szent Ferenc”-ről, ám az írás igazi szenzációja mégis inkább az „*Ima azért, hogy a szamarakkal mehesen a Paradicsomba*” című költemény kiemelése. „*Miért a szamarakkal?* — idézi a tanulmány Claude Thiébaud írását — *Mert ez a szerény, alázatos állat szent, mert melengette a gyermek-Istent a jászolban, mert az ő hátán vonult be Krisztus Jeruzsálembe? Lehet, de többet érne a Paradicsomban együtt lenni a szamarakkal, mint a derék katolikus Orthez-i polgárokkal...*”

A könyv záró tanulmánya *Un amour inconcevable* [Egy felfoghatatlan szerelem] címmel Marguerite Duras és a nála több mint harminc évvel fiatalabb Yan Andréa Steiner szerelmét állítja középpontba.

Karádi Zsolt könyve a filológia kalandos útjain kalauzol: többsávos pályákon, kanyargó

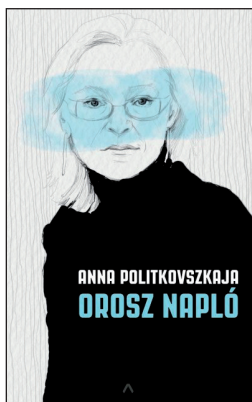
ösvényeken, ismerős és meghitt sétányokon, titokzatos és ismeretlen csapásokon. Felfedeznivaló bőséggel akad, eltévedéstől nem kell tartanunk, biztonsággal maradhatunk — hála a szerzőnek — a szöveg közelében.

Baljós hagyaték

Anna Politkovszkaja Orosz naplójáról

Frei Gabriella

A 2006-ban meggyilkolt újságíró, Anna Politkovszkaja *Orosz naplója* tizenkét év késéssel jutott el a magyar olvasókhoz, így számunkra kicsit olyan, mint egy időkapszula. Kiömlő tartalma ugyan rémisztő, de visszazárni nem lehet, és nem is volna tanácsos.

Sajtótermék-címek gyakori alkotóeleme a „napló” szó, és ahogy haladunk Politkovszkaja könyvében, úgy lesz egyre egyértelműbb, hogy

Frei Gabriella 1984, Miskolc. Elvégezte a Bálint György Újságíró Akadémiát, az ELTE-n jogi diplomát szerzett. Kulturális portálokon publikál, a Civil Rádió Miskolc (CiRMi) csapattagjaként filmes műsort vezet.

formája ellenére maga is inkább előbbi körbe tartozik. Putyin-ellenes krónika, amely a műfajok széles skáláját vonultatja fel: akad benne száraz tudósítás, kritikus publicisztika, interjú, megrendítő riport, gúnyos kommentár, olykor pedig a hírovtatok leghorrorisztikusabb részeit idézi. (Így szól például egy öngyilkos terrorakció helyszínéről: „Utána még sokáig ott hevert mellette az aszfalton egy kínai turista feje.”)

A Putyin-rendszer 2003 decembere és 2005 augusztusa között még kezdeti stádiumban volt, de a szerző már akkor is annyi baljós jelről számolt be, hogy művét akár Ómenre is átkeresztelhetnénk. Amikor a tényfeltáró kötetén dolgozó Jelena Tregubova körüli gyanús robbantást említi, vagy a néhai FSZB-ügynököt, *Alexandr Litvinyenkót* szólatatja meg egy mérgezés gyanús esetről, mindezt magunkban önkéntelenül is kiegészítjük a későbbi fejleményekkel. Közben még úgy is borzongunk, hogy Politkovszkaja az ellene elkövetett — akkor még sikertelen — merényletet kihagyja a történetből. Mintha ő egyáltalán nem, vagy csupán az orosz közélet viszonylatában számítana. Amikor már lapja, a *Novaja Gazeta* sem hozhatja le egyes cikkeit, egyszemélyes hírcsatornává alakulva szállítja tovább az információkat, olyan szenvedéllyel, hogy ha nem hal meg, talán bele is örül.

Némi empátiával belátható, hogy aligha szemlélhette józanul, hogyan süllyed vissza 1989 előtti állapotába egy hatalmas ország, hogyan élnek benne tovább a legvadabb kémfilmekből ismert megfélemlítési és kivégzési módok. Ráadásul az állam és annak változatos jelzőkkel — „Első Számú Polgár”, „Az Alkotmányért Jótálló Kezes” — illetett feje, akárcsak a szovjet időkben, most is a ködösítésben érdekelt.

Nem sokkal a *Csernobil*-sorozat bemutatása után különösen fájdalmas arról olvasni, hogy a metrórobbantás áldozatának halotti anya-

könyvi kivonatából „kifejejtik” a halál okát, és hogy sokan a Dubrovka színház túsdrámája után sem kaphatnak választ arra, mi végzett a szeretteikkel: a merénylők vagy az ellenük bevetett altatógáz. Az állandó veszély hasonlóan megfoghatatlan, mint a levegőben cikázó radioaktív részecskék, és itt sem tudható, pontosan hányan haltak bele abba, hogy éppen a védelmükre hivatottak hagyták őket cserben. Politkovszkaja nagy hangsúlyt helyez erre a cserbenhagyásra. Sokkoló riportjaiban számos gyermekét elvesztő anyát szólaltat meg, miközben erős idegzetet igénylő, naturalisztikus részletekkel szolgál a katonaságban előforduló kínzásokról vagy a beszláni iskolai terror szörnyűségeiről. *„Málnadzsemet soha többé nem eszem! Az első két órában nagyon féltünk. Amikor Zsorik azt kiabálta, hogy »Megölte!«, én azt feleltem: »Csak filmet forgatnak.« Mire Zsorik: »De miért ilyen igazi minden? És miért folyik ez itt a padlón?» Én pedig akkor azt mondtam neki: »Ez csak málnadzsemet, Zsorik.«”*

De ugyanilyen kézzelfogható azon veteránok szenvedése is, akik súlyos testi és/vagy mentális sérülésekkel tértek vissza Csecsenföldről. (Politkovszkaja a második csecsen háborúról is írt egy könyvet, amely 2003-ban jelent meg Magyarországon.) Ők megfelelő állami gondoskodás híján leginkább az alkoholizmus, *Taxisofórt* idéző törvényen kívüli lét és a céltalan vegetálás között választhatnak.

A kötet egyik markáns üzenete, hogy aki orosz földre született, sem fizikailag, sem egzisztenciálisan nem lehet biztonságban. A Kaukázusban a fehér Niva az új „fekete autó”, miközben elmosódik a határ a terroristák és az ellenük küzdő állami alakulatok között. A Putyin-rivális politikusra ugyanúgy lecsaphatnak, mint azokra az ártatlan muszlimokra, aki nem

működnek együtt az FSZB-vel. Amikor pedig valódi lázadók gyilkolnak Ingusföldön, a lakosság nem várhat segítséget Moszkvából, ott ugyanis éjszaka a hatóságok — abszurd a javából — aludni térnek.

Az *Orosz napló*ban annyi földrajzi és néprév bukkan elő, mind a maga történelmével és tragédiájával, hogy kívülálló számára szinte követhetetlenek a viszonyok. Az amúgy sem teljesen lineáris szerkesztést a későbbi betoldások (közülük az angol fordító megjegyzései) még töredékesebbé teszik, miközben a tömény és kíméletlen információáradat szinte agyonnyom. Olykor úgy érezzük, ebből nem szabad egyszerre túl sokat fogyasztanunk, máskor viszont minél előbb átrágnánk magunkat a szövegen, hogy ne kelljen újra és újra elővennünk.

E nehéz alkotás azt sugallja: Oroszország napos oldala nem létezik, vagy csupán a kiválasztottak számára látható. Ritkán azért becsúszik egy-egy ironikus, megmosolyogtató kommentár, amiért így sokszorosan hálásak lehetünk: *„Kozak a hírek szerint a kormány legokosabb embere — mármint Putyin után, persze.”; „A megmozdulást azért szervezték, hogy tiltakozzanak a rendőrségnek az orosz nép megfélemlítésére irányuló kísérlete ellen, az orosz nép azonban nem jelent meg.”* Az orosz közélet néhány szereplője (mint a törvényt nem ismerő főügyész) is komikus lehetne, ha tevékenységük nem lenne annyira veszélyes. Ilyen maga a „főgonosz”, Putyin is, akit a szerző megfejthetetlen rejtvényként mutat be.

Pedig jó volna tudni, ki is ez az ember. Cár atyuska? Gátlástalan gyilkos? Pszichopata? Hatékony manipulátor? Aki bármit el tud játszani, akár a „jó és rossz zsarut” egyszerre? A mozaikos ábrázolás és a hozzáfűzött megjegyzések egy szerepeit profin váltogató figurát sejtetnek. Emberi oldalát talán a jogvédőkkel folytatott megbeszélése villantja fel egy pillanatra: ki-

számíthatatlan reakciói az állampolgári jogok iránti hirtelen érdeklődéstől az ellenséggé vált oligarcha említését kísérő fagyos csendig terjednek, „...*mintha legalábbis Putyin lenne a hal-dokló apa, Hodorovszkij pedig az ő tékozló fia*”.

Anna Politkovszkaja — érthetően és tragikus sorsával igazoltan — nem lehetett objektív Putyinnal szemben. Számára ő volt a szimbóluma annak az államnak, amely „*nem vállal felelősséget semmiért, és szép csendben elsunnyogja egyéb kötelezettségeit is*”. Kiábrándult sorai alapján népe iránt sem táplált nagy reményeket, az ugyanis a tehetetlen ellenzékkal együtt asszisztált „az orosz parlamentarizmus halálához”. Elkeseredve szemlélte a minimális létszámú, sikertelen tüntetéseket és a néma tömeget, amely mintha csak egy Csehov-darabban rekedt volna, soha nem bír „elindulni Moszkvába”.

A közelmúlt komoly demonstrációit látva erről talán már másképpen gondolkodna, de a hatalom durva válaszlépéseihez is biztosan lenne hozzáfűznivalója. Az időkapszula 2006-os lezárása óta a kelet-ukrajnai háborútól a legfrissebb szíriai fejleményekig számos további esemény írja tovább a Putyin-történetet, és vele a Politkovszkaja utáni *Orosz naplót*. Mi pedig jól tesszük, ha itt Magyarországon is figyelmesen olvassuk.

Anna Politkovszkaja: *Orosz napló*. Fordította: Szieberth Ádám. Athenaeum, 2018.

Délvidéki történet

Bereti Gábor

A jó önéletrajzi regény két elengedhetetlen feltétele a magával ragadó fantázia és a megbízható emlékezet. Kivált, ha a szerző a délvidéki magyarság elmúlt száz évének történéseit választja témájául. Végel László *Temetetlen*

múltunk című önéletrajza megfelel e követelményeknek: könyvének lapjain találékony cselekményszövés és tárgyyszerű történelemismeret, feszültség és hitelesség pólusai közt tartják végig elevenen az olvasó érdeklődését.

Ugyanakkor az önéletrajzi regény műfajmegjelölést még a nevelődési, a történelmi, a család, az esszé, vagy akár a kísérleti regény elnevezéssel is kiegészíthetőnek vélem, ezért a regényt a

Bereti Gábor 1948, Miskolc. Az érettségét követő katonáskodás után felsőfokú végzettséget Nyíregyházán, könyvtáros szakon szerzett. Írásai az elmúlt években a *Palócföld*, *Napút*, *Kritika*, *Kortárs*, *Hitel*, *Forrás*, *Ezredvég*, stb., folyóiratokban, valamint néhány antológiában voltak olvashatók. Négy önálló kötete van. Legutóbb: *Titkolt múlt – tiltott jövő* (versek), 2015. A Magyar Írószövetség tagja.

magam részéről *véleményregényként* olvastam. Már csak azért is, mert a címében Sartre *Temetetlen holtak* című munkájára hajazó írásában Végel László családja három nemzedékének sorstapasztalatát ábrázolja, úgy hogy közben véleményt mond két világháborúról, Trianonról, három, vagy négy forradalomról, terület el és visszacsatolásokról, rendszerváltásokról, nemzeti és népi, többségi és kisebbségi hűségvállalásokról, stb. Bevallom, a délvidéki történetből engem az általa jugoszlávságnak nevezett jelenség érdekelt leginkább. Hiszen regényének ebbe a „műfaji véleményébe” sűrítette mindazt, ami az elmúlt bő száz év történelmi tapasztalatából a mai és az eljövendő generációk számára eleven tanulságként, kihívásként prezentálódik. Tehát, hic Rhodus, hic salta.

Míg a regény három nemzedék sorstörténete, addig a jugoszlávság csupán a titói Jugoszlávia néhány évtizedének, egyfajta politikai krédója, persze úgy, hogy ennek a modell-entitásnak is megvan a maga tágabban vett elő, és a regényben kirajzolódó szűkebb, mondhatni szubjektív története. Ez utóbbiról szerzőnk így vall: „*Forradalom, forradalom, skandálták*” a diákok, ami akaratlanul is az 1956-os „budapesti forradalmat juttatta eszembe ... csakhogy ezúttal résztvevője voltam az eseményeknek.” „1968 júniusának elején [ezért számomra] sokkal többről volt szó: *nem csak a hivatalos papírok szerint, hanem érzelmileg is Jugoszlávia polgárának éreztem magam.* Arra gondoltam, amire apám egy percig sem: *megtaláltam a hazámat, amit Sinkó Ervin egy életen át keresett*” (200).

A regény lapjain a Monarchiabeli nagypapa még kiteljesíthető nemzeti identitása, az apa már kisebbségben vállalt, ezért korlátozott, de a magyarsághoz kötődő plebejus entitása és a fiúnak egyfajta forradalomból eredő, a szabadság éthoszához kötődő, a létteljessé-

get prezentáló humán identitása rajzolódik ki. Szerzőnk az eltérő nemzedéki tapasztalatokra emlékezve családi súrlódásokra is fényt villant: „Apai nagyapám, írja, egyszerre tisztelte Ferenc Józsefet és Kossuth Lajost, ami engem megmosolyogtatott, s 1941-es haláláig visszavárta a magyarokat. A halálos ágyán, mikor állítólag lódobogást hallott, azt suttogetta a nagyanyámnak, *végre megérkeztek.* Anyai nagyapám meg, aki magyar huszár volt, lenézte az apámat, mert a szemében ő már csak egy szerb baka. Ugyanakkor nagyapám szerint *a magyar úr ugyanolyan romlott, mint a szerb.* Emlékezett a régi világra, az Osztrák–Magyar Monarchiára, amikor a magyarok voltak az urak és a választásokon Tisza Istvánt elparentálták, most viszont Karadorde ellen pisszenni sem mernek” (52). Könyvében felidézi a magyarok ’41-es visszatérését, majd a hirtelen, szinte cserbenhagyásos menekülésüket, a községi és városházákön hagyott nyilvántartásokat, melyek alapján, a bevonuló partizánok véres bosszút álltak. Az akkori eseményeket aztán évtizedekig hallgatás övezte, ezért szerzőnk nemzedéke egy „eltemetett” múlt „tisztá” lapjával indult az életnek.

A könyv a titói évtizedek jugoszlávságát érintő eddig alig ismert, (eltemetett?) adalékaival is szolgál. Egy ’70-es évekbeli beszélgetést említ, melyben *szemtánú* partnere, az egykori magas rangú, ám később a Szovjet Jugoszláv ellentét idején Sztálin mellé állt, ezért börtönviselt funkcionárius, a háború utáni zavaros időkben lezajlott titkos Tito–Rákosi találkozóról mesélt. „[A] két pártvezér a magyarok kitelepítéséről tárgyalt. Rákosi ígéretet tett, hogy Magyarország a szocialista tábor része lesz, tehát a kitelepítés szükségtelen ... Tito meghallgatta Rákosi kérelmét és rábólintott: *helyes, akkor maradjanak a magyarok*” (219). Ezt érdemes kiegészíteni a mára már ugyancsak feledésbe

merült egykori hírrel, mely a legyőzött Magyarország kiszolgáltatott helyzetére utal: 1946-ban egy kormányküldöttség tagjaként Rákosi az Egyesült Államokban járt. A küldöttség a Marshall segély Magyarországot is érintő lehetőségéről, az elhurcolt javak visszaadásáról, területi kérdésekről, s Amerikának a forint stabilizációjában vállalt esetleges szerepéről tárgyalt. A tárgyalások hoztak némi sikert: Amerika a forint aranyfedezetéhez minimálisan szükséges mennyiségű kincset szolgáltatott vissza, ám egyéb kérdésekben közömbös maradt a magyar érdekek iránt.

A jugoszlávság éthoszát érintően a Jugoszláv Szovjet ellentét kapcsán Dimitrov korabeli szerepét kell szóba hozni, mert Végel László erről nem tesz említést. Dimitrov a forradalom ideológiája szerinti nagy gazdasági térség kialakítása, valamint az állam elhalása elméletének, avagy a népek nemzeti szabadsága, szociális egyenlősége, és testvéri összefogása aktuális politikai programjának a realizálását a frissen alakult népi demokráciák föderális szövetsége megalakításában látta. Az erre irányuló politikájukat a Titóval folytatott 1946–47-es tárgyalásokat követő bledi egyezményben írásba is foglalták. Ám az elmélet ideális gyakorlatának megvalósítását épp a természetes szövetségesüknek kínálkozó Szovjetunió, azaz Sztálin akadályozta meg. 1949-re az ellentétek már háborús konfliktussal fenyegettek. „[A] közeli kaszárnyában tartózkodó katonák a határban futóárkokat kezdtek ásni” (115) emlékezik a helyzetre Végel László.

Bár a nyílt összecsapás elmaradt, de Belgrád a Kominform-fenyegetés okát a szovjet társadalom etatizmusában, azaz a párt és állam összefonódásában, valamint ezen összefonódott politikai struktúrák társadalom feletti uralmában és bürokratikus elfajulásában lelta fel, ezért

Jugoszláviát egy alternatív szocializmus-moddell keresésének, a forradalmi elméletbe foglalt modellhez való visszatérésnek az irányába indította el. A konzum emlékezettel szemben, amely déli szomszédunkra, mint a korlátlanul vásárolható farmernadrágok országára emlékezik, szerzőnk értelmezését akceptálva mondhatjuk, hogy a korabeli Jugoszláviát, a jugoszlávság, azaz az autentikus progresszió, közelebről pedig népei és nemzetiségei szövetséges köztársasága megtestesülésének tekinthetjük.

Ami azonban, az egyéb európai szocializmusokkal együtt, itt közelebről nem részletezendő okok miatt a történelem mulékony jelenségének bizonyult. Míg másutt a rendszerváltás két év alatt, 1989–90-ben lezajlott, addig Jugoszláviában közel tíz éves polgárháború vette kezdetét. A jugoszlávság szemüvegén keresztül szemlélődő Végel úgy véli, hogy „a háború valójában csak körítésnek, avagy balkáni díszletnek számított, hiszen háború nélkül ... békés és demokratikus eszközökkel ... is eljuthattunk volna [oda, ahova] a többi kelet-európai nemzet” (240). A háborút büntetésnek érzi a „bűnös liberalizmus vagy a szocializmus közveszélyes internacionalista utópiája miatt, amely [azonban] a megmaradás ígéretével csábította a nemzeti kisebbségeket, míg a többségi demokrácia álszenteskedés nélkül [mond verdiktet]; ilyen a demokrácia vastörvénye: a többség az többség, a szabadság áldozatokat követel”. Rövidesen elveszíti állását, s azt tanácsolják neki: „repüljön minden madár a saját fészékére” (242). Ám „[é]vtizedeken át együtt éltem ezzel a [magyar és jugoszláv] közösséggel”... „ha szedem a sátorfámat, akkor áruló leszek”. Helyzetét átérve döntött: „Maradtam” (243).

A könyve révén felkínált jugoszlávság szemüvegén át tájékozódva láthatjuk, hogy a '68-as diáklázadás idején megerősödött korabeli

államberendezkedés, egyéb demokratikus deficitjei ellenére, a nemzetek és nemzetiségek közötti viszonyok rendezése tekintetében modellül szolgálhat ma is; hogy a globalista, neoliberális kapitalizmus miközben legyőzte európai ellenfeleit, a NATO bombázások és a nacionalista populizmus fegyverét bevetve verte szét Jugoszláviát; s hogy a mi délvidéki történetünkről is *a nem mondani róla se jót, se rosszat, azaz a hallgatás helyett az „elmondani róla a jót és a rosszat is”* (227) elvét érdemes követnünk.

Végel László, *Temetetlen múltunk*, Noran Libro Kiadó, Budapest, 2019.

Határsértés

Gondolatok *A tanítónő* című filmről

Moklovsky Réka

„A tehetség olyan törékeny és olyan ritka! A társadalom mégis mindenáron összetiporná. (...) Materialista világban élünk. Nem támogatja a művészetet, sem a nyelvet. Sem a megfigyelést. (...) Azt gondolnánk, ez csupán átmeneti fázis. De attól tartok, már súlyosabb a probléma. Hiányzik a kíváncsiság. A reflexió. Senkinek sincs igénye költészetre.”¹

Sara Colangelo 2018-as rendezése, *A tanítónő* (*The Kindergarten Teacher*) Nadav Lapid 2014-es *Az óvónő* (*Hagananet*) című filmjének feldolgozása. A történet egy előkészítőben tanító nőről, Lisa Spinelliről (Maggie Gyllenhaal) szól, aki egy nap meghallja egyik tanítványát, Jimmy Roy-t (Parker Sevak) saját versét szavalni, s innentől kezdve leküzdhetetlen késztetést érez arra, hogy segítsen a kislfiúnak kibontakoztatni a tehetségét.

A tanítónő a határok filmje — a nehezen meghúzható, az elmosódó, a felrúgott és semmibe vett határoké. Gondolkodik és kérdez művészetről, tehetségről, tanításról, nevelésről, a napjainkban felnövő generáció és szülei, gondviselőik sajátosságairól, motivációiról és ambícióiról, a kihívásokról és elvárásokról, amikkel szembe kell nézniük, felelősségről, bizalomról, álmokról és reményekről. Teszi mindezt az etika bizonytalan, szürke területein, érzékenységgel és empátiával, s míg egyes szereplők nem riadnak vissza attól, hogy ítéletet mondjanak Lisa személyiségéről, viselkedéséről és döntéseiről, addig maga a film kerüli a fekete-fehér válaszokat, nem tör pálcat a hősből csaknem antihőssé váló karaktere felett.

Ahogy megismerkedünk a főszereplővel, látjuk, hogy Lisa lelkiismeretesen végzi a munká-

Moklovsky Réka 1994, Miskolc. Alapszakos diplomáját a Miskolci Egyetem szabad bölcsész szakán szerezte esztétika-filozófia-kommunikáció- és médiatudomány szakirányokon, ezután tanulmányait a Debreceni Egyetem esztétika mesterszakán folytatta. 2018-tól a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola Modern Filozófia Doktori Programjának doktorandusza. Színház- és filmkritikái a Műútban jelentek meg.

1 *A tanítónő* (2018), rend. Sara Colangelo, ford. Vajda Evelin, forg. ADS Service Kft.

ját, figyel a gyerekekre, ért a nyelvükön. Felnőtt továbbképzés keretében költészetet tanul, s bár az érdeklődés és az igyekezet nem hiányzik belőle, nem tud áttörést elérni, középszerű marad. Ebből az állapotból ragadja ki a felfedezés, hogy a kis Jimmy időnként magában motyogva osztja meg a világgal költeményeit. Ezek a versek messze meghaladják a korát, olyan szókincsről, képzetársítási készségről, lelki mélységről árulkodnak, melyre nincs más magyarázat, minthogy a kisfiú östehetség. Zseni. Ez a zsenialitás pedig lassan, de biztosan a megszállottjává teszi a tanárát, akinek mindennél fontosabb lesz, hogy a kisfiút támogassák, meg- és elismerjék a tehetségét. Lisa azonnal realizálja, milyen ritka és különleges dolgról van szó; egész életében ezt a tehetséget kereste magában, a gyerekeiben, de húsz éves tanítói pályafutása alatt most először találkozott vele.

A bonyodalmak már akkor elkezdődnek, amikor Lisa rajongó érdeklődése nem talál magának társakat. Amikor a férjének (Michael Chernus) felolvassa Jimmy általa elsőként lejegyzett versét,² a férfi — bár hatással vannak rá a hallottak és elismeri az érett stílust —, furcsának és felkavarónak tartja, hogy egy öt és fél éves ilyesmit találjon ki, hogy Isten emlegetse, főleg, hogy nem is vallásos neveltetésű. Jimmy bébiszittere, a fiatal és szertelen Becca (Rosa Salazar) nem veszi komolyan a „töportyű” motyorászását, s ugyan megörökít belőle valamennyit Lisa kérésére, valójában sokkal inkább foglalkoztatja saját színészi karrierjének beindítása, mint a kisfiú megfelelő felügyelete. A tanítónő, miután többször is hiába próbálta telefonon elérni Jimmy apját, Nihilt (Ajay Naidu), a férfi öccséhez (Samrat Chakrabarti)

fordul, aki szórakozásképpen verseket olvas és tanít a gyerekeknek. Lisa azonban itt sem talál értő fülekre, s amit a néző már ekkor feltételez, később beigazolódik: Sanjay meg sem próbálja meggyőzni a testvérét, hogy fordítson nagyobb figyelmet a fia adottságára. Ő fel tudta mérni, hogy hiábavaló lenne: az üzletember apuka örül annak, hogy a fia jó képességűnek tűnik, szeretné is, hogy tanuljon, okos legyen, de ennél fontosabbnak tartja, hogy gyakorlatias, talpraesett fiú, férfi váljon belőle, aki jól fizető, stabil állással rendelkezik — szemben az elretentő példát megtestesítő öccsével; ilyen sorsra jut egy „entellektüel”: kevés pénzért javíthatja mások helyesírási hibáit egy újságnál.

Lisa saját gyermekei is hasonló pragmatizmussal viszonyulnak az élethez: Josh (Sam Jules) egyetem helyett inkább belépne a seregbe; Lainie (Daisy Tahan) nem érzi szükségesnek, hogy komolyan vegye a tanulást, hiszen anélkül is kitűnő tanuló, hogy ezért különösebb erőfeszítéseket tenne. Hasonlóképpen a fotózás sem izgatja, beéri az Instagramra készített képekkel, elengedi a füle mellett az anyai biztatást, nem hatja meg Lisa beszéde az analóg fényképezés varázsáról. Maggie Gyllenhaal karakterének egyik tragédiája, hogy bármennyire is szeretné a gyerekeit rábírní arra, hogy kíváncsian, érdeklődően álljanak a világ dolgaihoz, hogy nyissanak, fedezzenek fel, hogy találjanak valamit, amihez érzékük van, ami a sajátjuk lehet, amiben örömet lelhetnek, ők erre semmilyen késztetést nem éreznek, egyszerűen nincs rá igényük. Lefoglalja őket mindaz, ami a kamaszévokban mindenkorri és általános: a másik nem, a bulik, a határok feszegetése (például a füvezés), valamint ami a XXI. század sajátja: a közösségi média. Gyakran látjuk ezeket a fiatalokat, amint telefonálnak vagy a mobiljukat bújják, még akkor is, amikor társaságban vannak; halljuk Lisát panaszkodni,

2 „Anna gyönyörű. Épp elég gyönyörű nekem. A Nap beragyogja arany házát. Olyan, mintha Isten jelet küldött volna.” Ua.

hogy már az óvodáskorúak is ezt teszik. A mobilhasználat, a sorozatok átveszik a könyvek, az olvasás helyét. Tálcán kínálják a tartalmat, egyre kevésbé van szükség a megfigyelésre, a fantázia aktiválására. A konfliktusok ellenére egyértelmű, hogy Spinelliék normális, egészséges családi életet élnek, a szülők és a gyerekek közötti kommunikáció nem reménytelen, veszett ügy. Csupán azt a biztos alapot, azt a közös nevezőt esik nehezükre megtalálni, ami Lisa elképzelése szerint a kultúra, a művészet, a nyelv szeretete lehetne, s ami Josh és Lainie számára idegen, valamiképpen furcsa, erőltetett, mintha az anyjuk az „ENSZ kulturális nagykövetének” képzelné magát. Nem értik, hogy az édesanyjuk mit várna el tőlük, s talán még ennél is fontosabb, hogy mi okból; úgy érzik, valamiképpen csalódást okoznak. Látjuk, hogy a kultúraéhség, a szép, a magasztos iránti vágyakozás nem öröklődő, sőt bizony előfordul, hogy legjobb akaratumk és feltett szándékunk ellenére ránevelni, rászoktatni sem tudunk valakit — néha a saját vérünket sem. Lisa járványként tekint arra, hogy a minket körülvevő világból, a mai fiatalokból, gyerekekből fokozatosan kivész az igény az összetettebb, mélyebb, erőteljesebb létezés megtapasztalására. Eltűnik a kíváncsiság, az életerő megcsappan, a tehetség felőrlődik.

Lisa igyekezetében, hogy megóvja Jimmy törekeny tehetségét a világ kíméletlenül tipró lábaitól, egyre több szabályt hág át, s mintha néha azt is elfelejtené, hogy csupán egy kislányról van szó. Kivonja társai közül a játék, s a délutáni szundítás ideje során is. A költészeti tanfolyamon kapott feladatokat Jimmy-vel próbálja megoldatni, arra biztatja, hogy költse meg a hétköznapit, vagy vegyen fel új nézőpontot. Ezzel egyidőben a képzésen kiemelkedik, többé nem egy a sok közül — a kislány versei meghozzák a diáktársai, s legfőképpen a tanára, Simon

(Gael García Bernal) elismerését. S ahogyan Lisát vonzza Jimmy tehetsége, úgy hirtelen Simon sem tudja kivonni magát a tanítványa bűvköréből — olyannyira, hogy le is fekszik a nővel. *A tanítónő* a tehetségnek erről a különös vonzerejéről is mesél, hogy hogyan válik egyik ember a másik számára kivételessé, többre érdemesé a tehetség felfedezése után. Amikor Lisát meghívják egy felolvasó estre, hogy előadja két versét, és szembesül fiatal, jóképű tanára érdeklődésével, belekóstol abba az életbe, ami sosem volt, s ami Jimmy nélkül sosem lehetne az övé. Ő annak az embertípusnak a manifesztációja, aki jól végzi a munkáját, kiegyensúlyozott magánélete van, mégis másra vágyik, többet vár az élettől. Meg akarja tölteni szépséggel, különlegessé akarja tenni — élő-lélegző műalkotássá. S ha már neki nem adatott meg, az ő ifjú „Mozartjából” szeretne ünnepelt költőt faragni, akit a közönség és a szakma egyaránt szeret, akinek a neve alatt kötetek jelennek meg. Mindeközben nem veszi észre, hogy ahogyan az nem helyénvaló, hogy a fiú apja ellentmondást nem tűrően egy bizonyos elképzelés (a pénz a sikeres, boldog élet kulcsa) irányába terelgeti Jimmy-t, nem számolva annak preferenciáival, úgy az sem helyes, hogy ő a saját meg nem élt álmait ráerőlteti.

A nézőnek fel kell tennie a kérdést: meddig tart a mentorálás és hol kezdődik a rátelepedés? Nagyon vékony vonal választja el a kettőt, s bizony Lisa nem egyszer átlépi a határt. Nyilvánvaló, hogy a tehetség gondozása, a képességek kibontakoztatása és fejlesztése áldozatokkal jár, de amíg ezt az árat egy felnőtt fel tudja mérni, s ez alapján meg tudja hozni a döntését, mennyi lemondást, milyen kompromisszumhozatalt várhatunk el egy kiskorútól? Választhat helyette a szülő, a tanár, a pártfogó? Kinek a felelőssége? Az érintettek képesek lehetnek

arra, hogy objektíven felmérjék a helyzetet, félretegyék személyes beállítódásaikat? Amennyiben létrejött egyfajta mester-tanítvány viszony, milyen mértékben az előbbi dicsősége, ha az utóbbi jól teljesít, mennyire érezheti magáénak az eredményeket? Hol húzzuk meg a határt aközött, hogy valakit próbálunk jobbra tenni, és hogy kizsigerezzük?

Lisa abban a tekintetben feljogosítva érezheti magát, hogy ő ismerte fel elsőként Jimmy tehetségét, s ha ő nem veszi a szárnyai alá, más nem fogja. Még a bájos Meghan (Anna Baryshnikov), Lisa segítője az előkészítőben, az Anna-vers ihletője, is csupán gyermeki gügyögésnek, énekelgetésnek gondolta azt, amikről bebizonyosodott, hogy remekművek, s eszébe sem jutott, hogy odafigyeljen rájuk, lejegyezze őket. Lisát megrémiszi az elpazarolt tehetség, a semmibe vesző versek lehetősége. Ebben a szituációban a felelősségnek a másik oldala is megmutatkozik: tanítóként feladata, hogy a gyerekekből kihozza a maximumot, felmérje, hogy ki miben ügyes, és fejlessze a megmutatkozó képességeket, éppen ezért hibás eljárás lenne, ha Jimmy-t hallva könnyel reagálna, elfordulna tőle. Ahogyan Simon is kiemeli Lisa munkájával kapcsolatban, amit a gyerekek a tanítóiktól kapnak, egész életükre befolyással van. Jimmy, akinek az anyukája távol él (a kisfiú azt mondja Lisának, meghalt), az apukája folyamatosan dolgozik, a bébiszittere pedig felületesen foglalkozik vele, szinte kizárólag Lisától kap figyelmet, megerősítést. Kérdéses továbbá, hogy társadalmi berendezkedésünkben más megítélés alá esik-e a költői tehetség ápolása, mint mondjuk a versenysportra való felkészítés, aminél cseppet sem szokatlan, hogy már igen fiatal korban elkezdik, és ehhez igazodva alakítják ki a napirendet, az életmódot.

Ami igazán riasztóan hat Lisa viselkedésében, s ugyanakkor táplálja az együttérzésünket

az irányába, hogy nemes szándék, jóindulat vezérli cselekedeteiben. Elvakultsága folytán nem tudja, hol a határ, hogy tanítóként egy kisgyermekkel meddig mehet el. Ami ártatlan kivételezésként indul, később egyre kényelmetlenebbül érinti a film befogadóját. Arra vagyunk kondicionálva, hogy az oktatási intézményekre szigorúan szabályozott közegként gondoljunk, ahol kimondott és kimondatlan elvárások, határok léteznek, amikkel ideális esetben diák, tanár, szülő egyaránt tisztában van, amit elfogadnak és tiszteletben tartanak. A tehetséggondozásnak is megvan a protokollja, a maga keretei, amikbe nem fér bele, amit Lisa művel, példának okáért, hogy egy idő után Becca helyett ő vigyáz Jimmy-re délutánonként, hogy baseball edzés helyett múzeumba és felolvasóestire viszi, hogy kikapcsolja a saját és a kisfiú mobilját, hogy ne lehessen őket elérni, nem viszi időben haza, magánál szállásolja el éjszakára stb.

Lisa a belé fektetett bizalommal él vissza — Jimmy apjával, aki rábízta a gyermekét; Beccával, aki nem gondolta volna, hogy befeketi a munkaadója előtt, és így elveszíti az állását; a férjével, amikor hűtlen volt hozzá; a tanára és a csoporttársai bizalmával, amikor Jimmy verseit a sajátjaiként tüntette fel; és talán a legszomorúbb mind közül, hogy Jimmy bizalmát is kihasználja, amikor a kisfiú áthelyezése után megszőkteti az új előkészítőből. Lisa mintha nem tudná, hogy nem csupán a tehetség törékeny, hanem a bizalom is. A tanárokbá, nevelőkbe vetett bizalom kérdése különösen kényes, olyan, amivel az emberek többségének szembe kell néznie az élete egy pontján. Ez mindennek az alapja. Ha a szülők nem bíznának, nem bízhatnának abban, hogy az óvodában, az előkészítőben, az iskolában a gyerekeik jó kezekben vannak, az egész rendszer működésképtelennek bizonyulna. Az ekkora jelen-

tősséggel bíró, érzékeny természetű társadalmi szerepre vállalkozó embernek számolnia kell azzal, hogy elég mindössze egyszer hibáznia, a kiskorú veszélyeztetésének stigmája egész karrierjében elkíséri.

Habár a felolvasóesten, amikor Simon szembeül az igazsággal, vagyis, hogy az általa briliánsnak tartott művek szerzője nem Lisa, hanem az egyik tanítványa, azzal vádolja a nőt, hogy nem művész, csupán műkedvelő, aki mások tehetségén élösködik, az határozottan művészre valló tulajdonság, ahogyan Lisa a művészetet minden másnál előrébb helyezi, és ahogyan a tökéletességet, az eszményit hajszolja. A mozivásznon az elmúlt évtizedben több példát is láthattunk a művészi megszállottságra vonatkozóan, elég Darren Aronofsky *Fekete hatyújának* főhősnőjére, Nina Sayers-re, vagy Damien Chazelle *Whiplash* című alkotásának dobosára, Andrew-ra gondolni. Hozzájuk hasonlóan Lisa sem ismer határokat; tőlük eltérően Lisa nem a saját képességeit sajtolja ki, hanem Jimmy-ét. Amiben pedig Lisa, Nina és Andrew véleménye egész biztosan megegyezne: a középszernél nincs rosszabb.

Minden művészi ambíciókat dédelgető embernek meg kell kérdeznie magától, hogy meddig hajlandó elmenni, mit képes megtenni, mennyit ér számára a pozitív visszacsatolás, a professzionális és a széleskörű elismerés, a népszerűség, a siker. Akkor is folytatni kívánja, ha ezek a pillanatok nem jönnek el? Mit vár az alkotástól? Mi viszi előre, amikor nehézségek adódnak? Megelégszik azzal, ha csupán elég jó? Kielégíti, ha pusztán önmaga miatt, önmaga számára „termel”? Ott vannak továbbá a művészetre általánosan vonatkozó kérdések. A tehetség minden, vagy kellő szorgalommal, alázatos tanulással lehet pótolni a „hiányosságot”? Mikor kell, meddig lehet elkezdeni? Létezik olyan, hogy

valaki túl korán kezdi el, vagy éppen másnak már túl késő, hogy elinduljon ezen az úton?

Közelebb kerülhetünk Lisa elkeseredettségének — amit mi sem fejez ki jobban, mint az a drasztikus lépés, hogy elrabolja Jimmy-t azzal a céllal, hogy átviszi a kanadai határon —, a megértéséhez, ha sorra vesszük a csalódásokat, amiket átélt, különböző szembesüléseit a bukással. A lányával folytatott vita Lisát olyan embernek tünteti fel, aki bár rengeteget tanult és diplomát szerzett, mégsem vitte sokra. Amikor Simonnal konzultál, Lisa felolvassa az egyik önálló versét³ — amit korábban már Jimmy-nek is megmutatott, és láthatóan nem aratott vele túl nagy sikert —, Simon megdicséri, de ítélőképességét ekkor már elhomályosítja a nő iránt érzett rajongása, annak a (tév)képzete, hogy képes ennél sokkal jobbra is. A felolvasóesten fény derül az igazságra, ő azonmód kiábrándul belőle; elkülönül Lisa, aki a közhelyes metaforákat alkotta, és Jimmy zsenialitása, amit etikátlanul a saját érdekében felhasználta. Érzékletesen szemlélteti a karakter sznobizmusát, képmutatását az a korábbi jelenet, amiben egy számítógép által kreált verset ugyanúgy értékeli, mint az ember elméjének, lelkének szüleményét, és hogy az irodájában lévő könyvhalmaznak csak a tizedét olvasta. A felolvasást követő kérdezz-feleleken következik be Jimmy „hálátlan árulása”, hogy az Anna-vers gyönyörű lányaként, valakiként, amit szeret, Meghant nevezi meg, s ezzel tudtán és akaratán kívül megsebzti Lisát.

Nem meglepő tehát, hogy Lisa ki akar törni a mindennapok korlátai közül, és amikor úgy

3 „Kápráztass el, pillangó! Szárnyad nyílik, csukódik. Igyekszel, ám, hogy mi célból, nem tudhatom. Hisz ismeretlen pázsitokon jársz. Mérgező gombák álrühájában áll eléd a felmentés. Ma a kert összefog az erdő kék fényt árasztó lidércjeivel. Most fehérek a látóhatár szélén.” Ua.

tűnik, elvesztette annak a lehetőségét, hogy Jimmy előrehaladását felügyelje, hátat fordít addigi életének. Amivel nem számol, az az, hogy a kisfiú ugyan kedveli, és önként vele tart, de egy a tóparton töltött nap után már haza szeretne menni. Korát meghaladó érettségét és józanságát bizonyítja, hogy fel tudja mérni, a tanítónője olyat tesz, amit nem lenne szabad. Bezárja a fürdőszobába és segítséget akar hívni — végül Lisa mondja meg neki a segélyhívó telefonszámát. Ő ugyanis néhány hiábavaló próbálkozás után feladja, hogy jobb belátásra bírja a másikat. Az álom, hogy Jimmy-t a nagy költők sorába juttatja, a szeme előtt foszlik szét.

A nő kérésére, hogy fel tudjon öltözni a rendőrök érkezése előtt, Jimmy kiengedi a fürdő-

szobából. Készülődés közben a kisfiú megfogja a kezét; a gesztus egyértelművé teszi, hogy nincs helye haragnak — egyik fél részéről sem. Mindketten belátják, hogy tarthatatlan helyzetbe keveredtek, olyan útra léptek, ami nem vezet sehová. Ezen a határon már nem akarnak áthatolni. A rendőrök Lisa hült helyét találják; ahogyan Jimmy-t biztonságba helyezik egy rendőrautóban, még látjuk és halljuk, hogy lenne egy verse, de már nincs senki, aki meghallgassa. A jövő, amit Lisa nem sokkal korábban lefestett neki, valósággá válik: a világ kész eltörölni őt, nincs számára hely — szinte máris egy árnyék.